

OIDIJE PRETVORENI: ČETIRI PRIJEVODA ĐURĐEVIĆEVE PJESME *BIJELJAŠE SE IZDALEKA*

Pjesma Ignjata Đurđevića koja se nalazi na početku njegova ciklusa ljubavne lirike, tradicionalno nazvana *Bijeljaše se izdaleka*, pohvalnica je drevnosti i raširenosti slavenskih jezika s upletenim ljubavnim motivom stjecanja voljene žene. U razdoblju od sredine 18. do 20-ih godina 19. stoljeća pjesma je doživjela nekoliko prijevoda: na latinski, talijanski i engleski jezik. U ovom se radu, nakon uvodnih poglavlja o hrvatskom izvorniku, četiri poznata prijevoda analiziraju s obzirom na književnopovijesni kontekst njihova nastanka i njihov odnos prema originalu, te se pokušava odgovoriti na pitanje je li koji od dostupnih prijevoda bio predložak engleskoj transpoziciji Cornelije Knight. Pokazuje se da prijevodi, u skladu s predromantičarskim prevodilačkim poetikama, zadržavaju velik stupanj slobode u ophođenju s originalom, te da Sladin, Stullijev i Zlatarićev prijevod najvjerojatnije nisu poslužili kao predložak engleskoj verziji pjesme.

1.

Pjesma koja otvara ljubavni ciklus hrvatske lirike Ignjata Đurđevića (1675. – 1737.), prema početnome stihu nazvana *Bijeljaše se izdaleka*, već je u 18. st. doživjela neuobičajeno bogatu prijevodnu recepciju. Njezini prijevodi na latinski (Sebastijana Slade iz 1754.), na engleski (Cornelije Knight potkraj stoljeća u Rimu, vjerojatno preko posredništva latinskoga ili talijanskoga prijevoda) i na talijanski (Baldassarea Odescalchija prema engleskom predlošku C. Knight, objavljen 1810., te Luka Stullija, tiskan 1826.) privukli su dosad pozornost više domaćih istraživača (Torbarina, Tomasović, Ćosić), no pritom nije bilo poznato da su istu pjesmu prevela još dvojica naših književnika: Dubrovčanin Marin Zlatarić na latinski i Šibenčanin Marko Antun Vidović na talijanski.

Razlog zbog kojega je upravo *Bijeljaše se izdaleka* postala tako popularan prijevodni predložak u drugoj polovini 18. i na početku 19. stoljeća zacijelo leži u njezinoj ideološkoj koncepciji koja slavi rasprostranjenost i starodrevnost slavenskih jezika. Stoga se je, prije nego što se s književnopovijesnog i traduktološkog aspekta razmotre oni prijevodi koji su nam u ovome trenutku dostupni (Sladin, Odescalchijev,

Stullijev i Zlatarićev), vrijedno zadržati i na samoj Đurđevićевой pjesmi, posebno na suodnosu ljubavnih i ideoloških motiva kao i na njezinu oslanjanju na opus rimskoga pjesnika Ovidija, čiji je stih *Nam Getice didici Sarmaticeque loqui* Đurđević postavio kao moto svojoj pjesmi.

Lirski subjekt Đurđevićeve pjesme, sastavljene od 228 u 57 katrena raspoređenih osmeraca, rime *abab*, u trenutku nadolaska zore obuzet je uznemirujućim razmišljanjem kako steći ljubljenu ženu – kad mu se odjednom ukaže sjena lovorom okrunjena i u zlato odjevena pjesnika. Pjesnik, u čijoj je pratnji razigrani dječak – bog ljubavi, predstavlja se kao Rimljanin Ovidije: njegov monolog zauzet će punih četrdeset strofa. Već u prvoj od njih Ovidije će spomenuti kako je kazna za njegov ljubavni grijeh bilo progonstvo "sred slovinske pokrajine", a nakon ode ispjevane ljubavi započet će odu slovinskom jeziku u kojem bi, jer je spoznao njegovu slavu, snagu i izražajnu moć u ljubavnoj, epskoj, šaljivoj i panegiričkoj poeziji, i sam bio pjevao da ga nije spriječila smrt. Kako bi se ispunila želja njegove neumrle duše, moli Rimu također poznatoga pjesnika Đurđevića da ga odmijeni. Hiperbolično hvaleći slavenski jezik, koji je, prema njemu, nadvisio i grčki i latinski, Ovidije i dubrovačkima i dalmatinskima te poljskom pjesniku Kochanovskom daje posebno mjesto među književnicima. Zatim, nižući geografske nazive koji određuju prostor slavenske jezične zajednice, opisuje krug na čijim se rubovima nalaze Kranjska i Češka na zapadu, Novaja Zemlja na sjeveru, Sibir na istoku te Jadran i rijeka Marica na jugu. Takva rasprostranjenost jamči da će Đurđević, pjevajući poeziju, i to prema Ovidijevu napatku osobito ljubavnu, steći slavu, ali i svoju Ljubicu kao nagradu. No nakon što Rimljanin iščezne, a u tijelo Đurđevićeva subjekta uđe bog ljuveni te on u idiličnu krajolik u ugleda dragu koja mu se predaje, naglo se osvijesti i shvati da ni nje nema, da je ipak posve sam sa svojim mislima.

Iako sâm početak signalizira pjesmu ljubavne tematike i izričaja, ona se ubrzo preobražava u panegirik kojemu je ljubavni motivski sklop, formalno gledano, samo okvir. Čitateljevo se očekivanje iznevjerava kad rimski *praeceptor amoris*, autor *Ljubavnih pjesama* i *Ljubavnog umijeća*, i zarobljenik Kupidonov, zalazi u poučavanje o snazi i raširenosti jezika Slavena, i kad baš slaganje stihova na narodnom jeziku smatra sredstvom da se stekne voljena žena: ovaj Đurđevićev ironijski odmak od žanrovskih konvencija pojačava se u epilogu, jer se nakon Ovidijeva nestanka pokazuje da je i gospoja, predmet pjesnikove ljubavi, samo vizija koja jednako nestaje, dok je ono što mu jedino ostaje jezični čin. Upravo će to "nadmetanje" između jezičnog ideologema i ljubavnih motiva izazvati najdublje zahvate prevoditelja Đurđevićeve pjesme.

Među proučavateljima je uvriježeno mišljenje da je Đurđević smjestivši ovu pjesmu na početak *Ljuvenih pjesni* legitimirao svoje bavljenje ljubavnom poezijom: lik

najslavnijega rimskoga ljubavnog pjesnika koji je, prema Đurđeviću shvaćanju, bio posve blizu tomu da sam počne slagati stihove na nekom slavenskom jeziku pa ga i moli da preuzme njegovu ulogu, doima se kao opravdanje za ljubavni ciklus na kojem je Dubrovčanin radio i u redovničkim danima. Milan Rešetar, priređivač kritičkog izdanja *Bijeljaše se izdaleka*,¹ iščitavajući podatke o pjesnikovu životu iz stihova, zaključuje da je pjesma nastala tijekom ili nakon Đurđevićeva boravka u Rimu (od kraja 1697. do sredine 1702.) jer ga Ovidije slavi kao pjesnika čiju je poeziju slušao i Rim. Kako je u to vrijeme Đurđević već bio u novicijatu, spomen ljubovnice užezene razbludnim plamom Rešetar je pokušao objasniti pretpostavkom da "priča viziju koju je vidio u početku svojega pjesnikovanja",² odnosno puno prije nego je postao svećenikom. I Rešetara je zaintrigirala ova pjesma pa se na njoj dodatno zadržava: smatra da ona samo formalno ulazi u *Ljuvene pjesni*, a da je zapravo jedina "nacionalistička" pjesma među Đurđevićim "sitnijim" sastavcima na hrvatskome "jer je glavna stvar u toj pjesmi slava 'slovinškoga' jezika",³ te primjećuje da Đurđević ne navodi imenom ni jednoga našeg pjesnika (osobito mu zamjera prešućivanje Gundulića). Uopće, jedini spomenuti slavenski pjesnik je Kochanowski. Prema Rešetaru mišljenju, vjerojatno stoga što je Đurđević poznao njegova latinska djela, "dok bi za nas bilo mnogo važnije kad bi se vidjelo da je Đ. poznao njegov prijevod psaltira".⁴

Prije Rešetara na ovu se pjesmu osvrnuo Ivan Kasumović u posljednjem dijelu svoje studije "Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liričku poeziju".⁵ Nepunih šest desetljeća poslije o njoj je pisao i Željko Puratić u radu "Publije Ovidije Nazon i Ignjat Đurđević".⁶ Obojica proučavatelja ističu dva Đurđevićeva pjesnička postupka koja se mogu dovesti u vezu s Ovidijevima. U prvom je slučaju riječ o

¹ U prvom od dvaju svezaka *Starih pisaca hrvatskih posvećenih Đurđeviću: Djela Ignjacija Đorđi (Ignjata Đorđića)*. Knjiga prva: *Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice*, SPH XXIV, Zagreb 1918., str. 6-12.

² Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi (Ignjata Đorđića)*. Knjiga druga: *Saltijer slovinški i proza*, SPH XXV, Zagreb 1926., str. LXXVI.

³ *Isto*, str. LXXVIII.

⁴ *Isto*.

⁵ Kasumović, Ivan: "Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liričku poeziju", *Rad JAZU* 205, Zagreb 1914., str. 1-117.

⁶ Puratić, Željko: "Publije Ovidije Nazon i Ignjat Đurđević", *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salka Nazečića*, Sarajevo 1973., str. 183-201. Usp. i njegovu doktorsku disertaciju *Ovidije u dubrovačkoj i dalmatinskoj književnosti* (Beograd 1970) te ponešto izmijenjeni zaključak disertacije objavljen pod istim naslovom i iste godine u časopisu *Živa antika*, godište XX, str. 203-213.

adinatonu, figuri kojom se nemogućnost jedne radnje izriče usporedbom s drugom, još manje mogućom radnjom. Nalazi se u Đurđevićevim stihovima 137-144: *Prie bih plame rajskih dvora, / voće u jesen, klasje obliti, / prie bih mogô vale od mora, / zrake od sunca pribrojiti, / neg izbrojit sve poreda / mudroznance i pjesnike / kiem slovinska cti besjeda / i cavtjet će slavno uvike*, a oslanja se na Ovidijevo mjesto iz zbirke tužaljki (*Trist.* 4, 1, 56-59) u kojem, parafrazirano, pjesnički subjekt ispovijeda da bi prije izbrojio cvijeće u proljeće, ljetno klasje, voće tijekom jeseni i zimske snjegove nego nedaće koje podnosi bacan po cijelome svijetu dok nesretan putuje prema prijetećim crnomorskim obalama.⁷ Drugo, temeljnom kompozicijskom postupku Đurđevićeve pjesme – koji je u generičkom smislu određuje kao viziju – predložak se može pronaći u Ovidijevoj elegiji u kojoj se pjesniku dok je šetao svetim gajem čekajući nadahnuće svoje muze ukazuju personificirane Elegija i Tragedija. Pjesma stoji na početku nove, treće knjige *Ljubavnih pjesama* (*Amor.* 3, 1), pa funkcionira i kao objava autorova poetičkog opredjeljenja: djevojke ga nastoje privoljeti svaka za svoj žanr, a on se prikloni ljubavnoj elegiji. To međutim, dodajmo, nije bila jedina Ovidijeva pjesma s elementima vizije: u poslanici upućenoj Fabiju Maksimu (*Pont.* 3, 3) s molbom da se zauzme za nj u Rimu, prepričava se noćni prizor u kojem pjesnika pohodi krilati Amor.⁸

Iz Rešetarova poglavlja o prijevodima Đurđevićevih pjesama do 1918. vidljivo je da je znao kako su *Bijeljaše se izdaleka* preveli Slade, Stulli, Knight i Odescalchi;

⁷ Drugi se srodan adinaton nalazi u *Pont.* 2, 7, 25-30 (usp. Kasumović, Ivan: *nav. dj.*, str. 39).

⁸ Kad se *Bijeljaše se izdaleka* čita u kontekstu književnoga žanra vizije, otvara se prostor za nova raznovrsna tumačenja. Tako Zlata Bojović Ovidija, koji se pojavljuje na početku Đurđevićeva ciklusa ljubavne lirike, tumači kao vodiča koji je pjesnika "poveo i proveo kroz pakao, čistilište i raj ljubavi" (Bojović, Zlata: *Dubrovački pisci*, Beograd 2001., str. 301). No jednako kao što se u pozivanju na Ovidijev autoritet može vidjeti Đurđevićeva apologija bavljenja ljubavnom lirikom, tako se Ovidijeve riječi mogu promatrati i kao način da se legitimira pisanje pjesama na narodnom jeziku (u opreci prema – također Ovidijevu – latinskom); usp. i: Lachmann-Schmohl, Renate: *Ignjat Đorđić. Eine stilistische Untersuchung zum Slavischen Barock*, Köln – Graz 1964., str. 93. Zanimljivo je da je alegorijski potencijal pjesme uočio već Ivan Stojanović, koji ju je pod naslovom *Slave jezika slavjanskoga* objavio u časopisu *Dubrovnik, zabavnik za 1885.*, te u komentaru iznio svoje shvaćanje "ljubovce" kao slavenske poezije koju pjesnik želi proširiti u narodu (str. 7). Figura Ovidija se, na temelju zemljopisne podudarnosti, pojavljuje u još jednom djelu hrvatske književnosti 18. st.: u ep *Katarine II. i Jose II. put u Krim* iz 1788. Joso Krmpotić umetnuo je latinsku pjesmu dugu 29 elegijskih distiha u kojoj lutajuća sjena prognanoga pjesnika izriče hvalu austrijskom caru i ruskoj carici jer nakon njihova dolaska više neće boraviti u barbarskoj zemlji; Krmpotić, Joso: *Katarine II. i Jose II. put u Krim*, Beč 1788., str. 112-114. A u višeslojnoj intertekstualnoj parodiji Paska Antuna Kazalija *Novi Marunko* iz 1852. odvija se prijepor između samog pjesnika s jedne strane i, s druge strane, autora komične poeme *Suze Marunkove*, koji je prikazan kao "sjena Đorđića", usp. Fališevac, Dunja: "Pasko Antun Kazali kao epik", *Kaliopin vrt*, Split 1997., str. 314-323.

štoviše, spominje i da je Zlatarić prevodio Đurđevića na latinski, no ne naznačuje precizno koji je tekst odabrao kao predložak.⁹ Upravo je navodom Rešetarova pregleda prijevoda prvi od triju svojih radova posvećenih ovim Đurđevićevim stihovima i njihovim prijevodima započeo Josip Torbarina. Riječ je o članku "Oko engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme" iz 1951., prvi put objavljenom u *Zborniku radova Filozofskog fakulteta*.¹⁰ Okarakteriziravši pjesmu kao "himnu spjevanu u slavu slovinskoga jezika i slavenske zajednice", Torbarina je dulje zastao na spomenu Jana Kochanowskoga, kojemu razloge vidi u tome što je Đurđević, kao i Kochanowski, preveo psalme na narodni jezik, zatim u prijateljskim humanističkim vezama između poljskoga pjesnika i našeg Andrije Dudića (koji pak poznaje dubrovačkoga nadbiskupa Lodovica Beccadellija), te u zanimanju Kochanowskoga za južne Slavene, koje često spominje u svojim djelima. Đurđeviću "ljubav prema rodnom jeziku i domovini"¹¹ koja je došla do izražaja u navedenoj pjesmi Torbarina je doveo u vezu s njegovim rodoljubnim iskazima sadržanima u predgovorima *Uzdasima Mandalijene pokornice* i životopisu svetoga Benedikta, kao i s njegovim opsežnim u rukopisu sačuvanim povijesnim djelom *Antiquitates Illyricae*.

Od četiriju prijevoda Đurđevića osvrnuo se Torbarina tek na Sladin, tiskan, uz hrvatski tekst, u raspravi *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine*, i na nizu primjera pokazao kako je Slade adaptirao izvornik izostavivši one stihove koji govore o ljubavi a ne o teritorijalnosti i starosti ilirskoga jezika, te interveniravši čak u stihove koje je zadržao, zbog čega je njegov prijevod zapravo ideološki intonirana parafraza. Torbarina je – na Rešetarovu tragu¹² – pretpostavljao da je Cornelia Knight svoj engleski prijevod načinila prema Sladinu latinskom predlošku, objavljenom u Veneciji 1754., no njezin tekst nije uspio pronaći ni u jednom njezinu tiskanom djelu i ni u jednom rukopisu "do kojih se može doći u većim arhivima Velike Britanije",¹³ te se on danas smatra izgubljenim. Očito je da Torbarini u tom trenutku nije bio dostupan ni Odescalchijev uradak, objelodanjen u zbirci njegove svjetovne i nabožne lirike 1810., ni Stullijev prijevod o kojem obavještava samo prema Rešetaru, smatrajući kako taj tekst, iako načinjen potkraj 18. st., nije mogao u rukopisnom obliku doprijeti

⁹ Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. LVII.

¹⁰ Zagreb 1951., str. 651-706. Drugi je put objavljen u Torbarininim *Kroatističkim raspravama*, Zagreb 1997., str. 267-313.

¹¹ Torbarina, Josip: "Oko engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 271.

¹² Usp. Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. LVII.

¹³ Torbarina, Josip: "Oko engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 276.

do Italije i Cornelije Knight. Nadalje, Torbarina daje vrlo opširan i iscrpan prikaz života engleske književnice, služeći se njezinom autobiografijom objavljenom 1861. U njemu osobito mjesto zauzima prijateljavanje s Dubrovčanima u Rimu, prije svega s Rajmundom Kunićem, koji ju je, pretpostavlja, upoznao sa Sladinom raspravom i potaknuo da prevede Đurđevića na engleski – čime je nastao prvi prijevod neke hrvatske pjesme na taj jezik. Torbarinino određenje godine Kunićeve smrti, 1794., kao termina nakon kojega taj prijevod nije mogao nastati, može biti pogrešno, jer Cornelia Knight nije morala nužno prevesti pjesmu za Kunićeva života sve ako je od njega i dobila predložak.

U radu o Kunićevim epigramima u kojima je iskazano poznavanje ili zanimanje za englesku književnost¹⁴ Torbarina se pozvao na svoju studiju iz 1951., dodavši kako je engleskom parafrazom Cornelije Knight i Odescalchijevom talijanskom verzijom nedvojbeno odana počast Kunićevu podrijetlu i rodnom gradu. No svoje je stavove revidirao u studiji "Raymond Kunić and Alfieri. Roman literary and artistic diversion in the late Settecento"¹⁵ iz 1966. Zaključak važan za ovo istraživanje ponovio je u radu "Hrvatski latinisti 18. stoljeća u Dubrovniku" prvotno objavljenom u *Zborniku Zagrebačke slavističke škole* 1975.¹⁶ Govoreći o Kuniću, on kaže:

Među strancima koji su u posljednjoj četvrti 18. st. živjeli u Rimu bila je i opskurna engleska pjesnikinja Ellis Cornelia Knight (1757-1837) s kojom je Kunić sklopio intimno poznanstvo. [...] Nas ona zanima i zato što je, očito da bi ugodila Kuniću, parafrazirala na engleski uvodnu pjesmu *Ljuvenih pjesni* Ignjata Đurđevića. Dakako, nije vjerojatno da je, da bi to učinila, naučila hrvatski. Premda je slobodan latinski prijevod te iste pjesme Sebastijan Slade-Dolci objavio već 1754. u Veneciji, najvjerojatnije je da je Cornelia Knight parafrazirala doslovan latinski ili talijanski prijevod Đurđevićeve pjesme koji je posebno za nju učinio Rajmund Kunić. Svakako je činjenica da je njezina parafraza bliža hrvatskom originalu nego Sladinu latinskom prijevodu. Ta je engleska parafraza izgubljena ili zametnuta, a nije vjerojatno da je ikad bila tiskana; ali zato se sačuvao njezin vjeran talijanski prijevod iz pera Kunićeva prijatelja Odescalchija.¹⁷

¹⁴ Torbarina, Josip: "Raymond Kunić and English Literature", *SRAZ*, IV, 9-10, Zagreb 1960., str. 163-170.

¹⁵ U: Gabrieli, Vittorio (ur.): *Friendship's Garland. Essays Presented to Mario Praz on his Seventieth Birthday*, Rim 1966., II, str. 11-41.

¹⁶ Knjiga 3, Zagreb 1975., str. 49-60; ponovljen je u *Kroatističkim raspravama*, str. 314-328.

¹⁷ Torbarina, Josip: "Hrvatski latinisti 18. stoljeća u Dubrovniku", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 322. Ovdje se moramo zapitati kako je bez prijevoda Cornelije Knight moguće znati da je Odescalchijev prijevod toga njezina teksta bio "vjeran".

Torbarina je 1966. naime imao u rukama zbirku *Poesie profane e sacre di d. Baldassare Odescalchi*, štampanu u Rimu 1810., te je nakon usporedbe Sladina prijevoda i Odescalchijeve pjesme, naslovljene *Parafraze di una poesia illirica tradotta dall'inglese di Miss Knight*, odbacio pretpostavku da je C. Knight slijedila Sladin tekst. Ukoliko je dakle morao postojati neki drugi predložak, najvjerojatnijim je mogućim posrednikom smatrao njezina i Odescalchijeva prijatelja Kunića.

Pišući o Đurđevićvoj pjesmi 1994.,¹⁸ Mirko Tomasović nije uočio ovu noviju Torbarininu hipotezu, nego se oslonio na mišljenje da je Knight prevodila prema Sladinu slobodnome latinskom prijevodu. No prijevode – Sladin, Cornelije Knight, Odescalchijev i Stullijev – Tomasović spominje tek uzgredno; u središtu je njegove studije komparatistički opis Đurđevićeva izvornika. Prepoznaje ga kao programatsku pjesmu, koja je "stanovita *visione amorosa* (viđenje Ovidija kao stimula ljubavi i ljubavne poezije), te istodobno lauda baroknog slovinstva".¹⁹ Torbarininim objašnjenjima Đurđevićeve pohvale Kochanowskoga Tomasović je dodao nove argumente pronašavši ove dodirne točke: pripadnost obojice europskome civilizacijskom krugu, višejezično pjesništvo, ljubavnu i nabožnu liriku, prepjeve pokajničkih psalama na materinski jezik te opjevavanje bivših ljubavi.

Posljednji se na sudbinu ove Đurđevićeve pjesme i njezinih inojezičnih inačica osvrnuo Stjepan Čosić u radu "Luko Stulli i dubrovačka književna baština",²⁰ s obzirom na to da je Stulli, kao što je već rečeno, preveo pjesmu na talijanski, i to, prema vlastitome svjedočanstvu, tridesetak godina prije nego što je tiskana (objavljena je 1826.). Čosić ne poznaje Zlatarićev prijevod ni Torbarinin "treći" članak, odnosno tezu o mogućem Kunićevu priručnome prijevodu i citirane Odescalchijeve stihove. On iznosi novu, naoko plauzibilniju pretpostavku, nemajući uvid u prijevod Baldassarea Odescalchija i/ili Cornelije Knight. Čosić naime kronologijom dokazuje da je Knight mogla u Italiji doći u dodir sa Stullijem ili barem s njegovim talijanskim prijevodom, jer je Stulli oko 1798. boravio u Rimu i u Napulju. Zaključuje:

Ako ta [Odescalchijeva] parafraza, nastala na temelju zagubljenog engleskog prepjeva, sadrži ljubavne stihove, potvrdit će se da Ellis Cornelia Knight nije prevodila Sladinu latinsku varijantu u kojoj su ljubavni motivi

¹⁸ Tomasović, Mirko: "Đurđevićovo prizivanje Ovidija", *Dani hvarskog kazališta XX – Hrvatsko barokno pjesništvo: Dubrovnik i dalmatinske komune*, Split 1994., str. 103-110. Tiskano i pod naslovom: "Đurđevićovo prizivanje i slaviziranje Ovidija", *Slike iz povijesti hrvatske književnosti*, Zagreb 1994., str. 15-26.

¹⁹ Tomasović, Mirko: "Đurđevićovo prizivanje Ovidija", *Dani hvarskog kazališta XX – Hrvatsko barokno pjesništvo: Dubrovnik i dalmatinske komune*, Split 1994., str. 104.

²⁰ Čosić, Stjepan: "Luko Stulli i dubrovačka književna baština", *Anali Zavoda za povijesne značnosti HAZU u Dubrovniku*, 41, Zagreb – Dubrovnik 2003., str. 259-286.

izbačeni. U tom slučaju, kao predložak engleskog prijevoda preostaje samo Stullijev prepjev, nastao tijekom njegova studija u Italiji.²¹

Međutim, usporedba Odescalchijevih stihova sa Stullijevim prijevodom pokazuje, kako će se još prikazati u ovom radu, priličnu međusobnu nezavisnost tekstova, koja ne ide u prilog Čosićevoj tezi.

2.

Uporište za konstrukciju tobožnje Ovidijeve pohvalnice slavenskom jeziku Đurđević je, svrstavajući antici poznate jezike koji su se govorili uz obalu Crnoga mora među slavenske idiome, pronašao u 40. retku jednog od Ovidijevih stihovanih pisma iz progonstva, koji glasi "Nam didici Getice, Sarmaticeque loqui". *Epistulae ex Ponto* posljednje su Ovidijevo djelo, nastalo najvjerojatnije u razdoblju između 13. i 16. godine pos. Kr., nakon u tuđini napisanih pet knjiga *Tužaljki* (*Tristia*, 8. – 12. pos. Kr.) i duže kletvene elegije *Ibis* upućene neimenovanom neprijatelju (vjerojatno 11. pos. Kr.). Poslanicu na koju će se šesnaest stoljeća poslije referirati "slavo-dubrovački Ovidije" Đurđević, kakvu je titulu stekao zahvaljujući svojoj ljubavnoj poeziji, rimski je pjesnik uputio Koti Maksimu,²² jednom od svojih najprizivanijih adresata. Elegija je pjesnikova zahvala Koti za prijateljstvo – zahvala koja će ga, kako veli u skladu s idejom besmrtnosti pjesničke slave, nadživjeti upravo u ovim stihovima. Također, ona je proslava prijateljske odanosti, oprimjerene mitskom pričom o Orestu i Piladu koji nepomirljivo žele umrijeti jedan mjesto drugoga pred Ifigenijom na Tauridi. Tu pripovijest pjesnik stavlja u usta nekom getskom starcu koji je stajao u mnoštvu i slušao ga kako hvali lojalnost nekolicine Rimljana koji ga nisu iznevjerili u trenucima osobne tragedije. Pričom o požrtvovnim prijateljima Get mu je htio posvjedočiti kako i daleki barbari cijene vrijednost pravoga prijateljstva, no vjerojatnije je – stajalište je današnje kritike – da ju nije doista ispričao lokalni stanovnik, nego da se Ovidije poslužio uvođenjem toga govornika kako bi u skladu s pjesničkim konvencijama u pjesmu unio *exemplum*.²³ U ovom je kontekstu, da bi objasnio kako je uopće barbarima mogao govoriti o čestitosti svojih preostalih prijatelja, u parentezi napomenuo: "Naime, naučio sam govoriti getski i sarmatski" (*Pont.* 3, 2, 40).

²¹ *Isto*, str. 283.

²² Marko Aurelije Kota Maksim Mesalin (ne prije 24. pr. Kr. – ?), konzul 20. pos. Kr., pjesnik i govornik, Ovidijev prijatelj i pokrovitelj, i njegov stalni zagovaratelj, koji ipak nije mogao dovoljno utjecati da se Ovidija oslobodi kazne za omraženi *error*.

²³ Usp. Richmond, John: "The Latter Days of a Love Poet: Ovid in Exile", *Classics Ireland*, 2, Dublin 1995., URL: www.ucd.ie/classics/classicsinfo/95/Richmond95.html (21. ožujka 2006.).

No to nije bila jedina njegova potvrda da je doista naučio sporazumijevati se jezikom zemlje u koju je Augustovom odlukom bio relegiran. Dapače, potpuno se jednak stih već prije našao u zbirci *Tristia* (5, 12, 58), u elegiji kojom pjesnik predoduje okolnosti nepovoljne za bavljenje poezijom: prema njegovim riječima, nema u njegovoj tužnoj sudbini radosti ni duhovnoga mira čiji bi pjesme bile plod, pjesnički su zanos ugušile nevolje a ne teži više ni za slavom, u njegovoj blizini nema knjiga, nema ni pravu publiku, sve je puno barbarskih zvukova, čini mu se da je i zaboravio materinski jezik, štoviše, naučio je već getski i sarmatski. (Ipak piše stihove, ali ih zbog njihove bezvrijednosti predaje plamenu, zauvijek žaleći što nije učinio isto i s prokazanim *Ljubavnim umijećem*.) Nakon pritužbi na to da mora sam sa sobom govoriti latinski kako ga ne bi zaboravio, da je prisiljen sporazumijevati se gestama (*Tr.* 5, 10) s barbarima koji ne poznaju ni osnovne latinske riječi (*Tr.* 5, 2), te da je grčki iskvaren i potisnut domaćim getskim (*Tr.* 5, 2), tijekom desetogodišnjega boravka na hladnoj i negostoljubivoj obali Ovidije je, kako sam veli moleći muze za oprost, bio prisiljen naučiti sarmatski (*Tr.* 5, 7), štoviše, čini mu se da bi već mogao i pisati u getskom metru (*Tr.* 3, 14) – na koncu, nakon Augustove smrti navodno je spjevao i pred publikom čitao getsku pjesmu u latinskome metru njemu u čast (*Pont.* 4, 13). Takva pjesma nije sačuvana niti o njoj ima drugih dokaza, zbog čega suvremeni proučavatelji smatraju ili da je bila riječ o kakvu manjem epigramu²⁴ ili da treba posumnjati u istinitost njegovih riječi.²⁵

Grad Tomi na zapadnoj obali Crnoga mora osnovali su grčki kolonizatori iz Miletu u 6. st. pr. Kr. zbog trgovačkih interesa. Okolno mu stanovništvo čine Geti, Skiti i Sarmati. Nakon pobjede Rimljana nad Mitridatom 71. pr. Kr. Tomi su ušli u savez s Rimom, no već deset godina poslije susjedni su Geti, koji su nastavili obje obale donjega toka Dunava, pod vodstvom kralja Birebista osvojili grad; on će 29/28. pr. Kr. iznova doći u rimske ruke i konačno dobiti tzv. zapovjednika za obranu Lijeveg Ponta 15. pos. Kr., upravo tijekom Ovidijeva boravka ondje.²⁶ Ratoborno tračko plemo Geta, vjerojatno nomadsko ili polynomadsko, koje su neki antički autori nazivali Dačanima, no Ovidije ih kao neposredni svjedok nikada ne poistovjećuje s njima, ostalo je vitalan element u gradu, pa je pjesnik osim grčkog unutar zidina susretao i getski jezik i svojevrsnu mješavinu getskoga i grčkoga. Sarmati su pak bili nomadski indoeuropski narod u srodstvu sa Skitima; prema okvirnoj antičkoj predodžbi

²⁴ *Isto.*

²⁵ Williams, Gareth: "Ovid's exile poetry: *Tristia*, *Epistulae ex Ponto* and *Ibis*", Hardie, Philip (ur.): *The Cambridge Companion to Ovid*, Cambridge 2002., str. 239.

²⁶ Prema: Miličević Bradač, Marina: *Stara Grčka. Grci na Crnome moru*, Zagreb 2004., str. 368-369.

Sarmatija je bila predio istočno od Karpata i sjeverno od Crnoga mora. No kako su brojni narodi stoljećima bili u stalnom pokretu, i zemljopisni su nazivi u antici često mijenjali svoje reference. Za Herodota je Skitija zapadno, a Sarmatija istočno od Dona; za Plinija Skitija graniči s Germanijom, dok se Sarmatija Pomponija Mele proteže do Visle.²⁷ Ovidije područje oko Toma gotovo dosljedno naziva sarmatskom zemljom, i svjedoči da Sarmati u ono doba vrlo često useljavaju u grad i okolicu ili ulijeću u njih u pljačkaškim pohodima.

No kako je njegova stihovana tvrdnja da je svladao sarmatski i getski motivirala Đurđevića da u usta slavnoga rimskog pjesnika umetne pohvalu slavenskim jezicima? Pred motom stoje riječi: *Kaže pjesnik da po Ovidiju, latinskomu spijevaocu, naučio se dobar dio ĩuveno naški pjeti, i drži da taj Rimljanin umio je slovinski govori.*²⁸ Uzrok dakle leži u stoljećima njegovanoj predodžbi da su Sarmati i Geti, prvi iranski a drugi trački narod, zapravo bili Slaveni. Kako se ona razvijala od vremena humanizma u djelima pojedinih hrvatskih autora koji su preuzimali zadaću prikazati i osvjestiti teritorijalnu rasprostranjenost, etničku brojnost, zajedničko podrijetlo i jezično bogatstvo Slavena, ovdje će se prikazati samo u vrlo površnim crtama i spomenom tek najvažnijih imena. U nastojanju da se prevlada osjećaj nedostatka zbog nepostojanja kontinuiteta sa slavnom antikom,²⁹ ali i da se potvrdi pripadnost Hrvatske zapadu Europe, naši su se slavenski ideolozi ispomagali ilirskim ideologemom. Tako je Vinko Pribojević (govor *De origine successibusque Slavorum* održan 1525., objavljen 1532.), krenuvši od Noina potomka Tirasa, praoca svih Tračana – a koji da su, kako bez potkrepe tvrdi, Slaveni – smatrao da su Iliri (kao i Geti, Dačani, pa Goti ili, na primjer, stari Makedonci, uključujući Filipa i Aleksandra) zapravo bili Slaveni jer su Tračanima srodni. Za Mavra Orbinija (*Il Regno degli Slavi*, 1601.) pradomovina je Slavena Skandinavija, iz koje dolaze u Sarmatiju, a iz nje se šire po cijeloj Europi i stapaju sa starosjedilačkim Ilirima i Tračanima; slavenski je jezik rasprostranjen od Kaspijskog mora do Saske, te od Jadranskog do Sjevernog mora. Od istaknutijih je ranonovovjekovnih historiografa jedino Ivan Lučić prednost dao znanstvenoj istini i vjerodostojnosti, te se u djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae* (1666.) ne skanjuje reći da su Slaveni pristigli na područje današnje Hrvatske bez

²⁷ Usp. Batty, R. M.: "On Getic and Sarmatian Shores: Ovid's Account of the Danube Lands", *Historia*, 43, Stuttgart 1994., str. 100.

²⁸ Ove se riječi nalaze u vjerojatno najstarijem sačuvanom i najpouzdanijem prijepisu ciklusa *Pjesni razlike*, nastalu oko 1720.; prepisivač je nepoznat, no vidljivo je da je u prijepis ispravcima intervenirao sam autor. Danas je pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (R 3130).

²⁹ Usp. Kuntić-Makvić, Bruna: "Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca 16. i 17. stoljeća", *Živa antika*, 34, Skopje 1984., str. 155.

rodbinskih veza s Ilirima, nakon čega je došlo do stapanja slavenskog i romanskog stanovništva.

No uz Lučića nije pristao upravo Ignjat Đurđević, koji je u drugoj polovini svojega života, nakon što je postao benediktinski redovnik i nakon što je iza sebe već imao i latinsku i hrvatsku liriku, i *Uzdahe Mandalijene pokornice* i prijevod psaltira, i životopis utemeljitelja reda i pseudoznanstvenu raspravu o brodolomu Svetoga Pavla uz mljetsku obalu, započeo, ali zbog smrti nije i završio svoje golemo historografsko-filološko djelo *Rerum Illyricarum*. Tu je raspravu nakon desetogodišnjeg rada na očuvanim fragmentima teško čitljivih autografa i prijepisa uspio rekonstruirati Ivan Pudić,³⁰ no tekst koji je sam Đurđević smatrao svojim životnim djelom do danas nije objavljen. Ipak, iz Pudićevih se komentara i uvrštenih ekscerpata latinskih rasprava može razaznati kakvi su bili znanstveni stavovi koje je Đurđević zastupao, uz osnovnu tezu da su *ilirski, trački, sarmatski* i *slavenski* jedan te isti jezik s više naziva:³¹ smatrao je da su i stari Geti, nastanjeni na prostoru Moldavije, govorili tračko-sarmatsko-ilirsko-slavenskim jezikom; da je taj jezik, prema njegovoj klasifikaciji, *lingua matrix*, tj. jedan od nastalih nakon općeg potopa; da je Wulfilin prijevod Biblije slavenski, a ne germanski, jer su Goti zapravo Geti, odnosno Sarmati-Iliri; da je i Jeronimov prijevod slavenski, budući da je on Dalmatinac; da su svi Slaveni autohtono stanovništvo na Balkanu, odakle su se, primjerice, Poljaci i Česi pod vodstvom Dalmatinaca Leha i Čeha raselili na sjever itd. Napose ga je, čini se, "žuljao" problem germanskoga jezika i pretjerani pokušaji suvremenih njemačkih autora da u gotovo svim vlastitim imenicama pronalaze germanske tragove, pa je puno truda i argumenata uložio u to da dokaže kako je germanski *lingua mista*, nastao kao mješavina skitsko-germanskog i tračkog (tj. sarmatskog, ilirskog, slavenskog), grčkog, latinskog i talijanskog, kako je tijekom vremena gubio vlastite elemente a posuđivao tuđe, te kako je i njih iskvario do neprepoznatljivosti. Kada je, primjerice, morao opravdati odakle u germanskome grčkih riječi, upozorio je da su ih Germani preuzeli od Sarmata i pozvao se na Ovidija, koji u zbirci *Tristia* svjedoči kako su se Sarmati

³⁰ Pudić, Ivan: *Rerum Illyricarum Ignjata Đurđevića*, Sarajevo 1967. Pudić pretpostavlja da se cjeloviti tekst imao sastojati od tri dijela: raspravā o ilirskim jezicima (*De lingua Thracum*), raspravā o povijesti Ilira (*Antiquitates Illyricae*) i povijesti rodnoga grada (*Rhacusana historia*). Prema našem grubom izračunu na temelju Pudićeve rekonstrukcije, mogao je obuhvaćati preko dvije tisuće rukopisnih stranica.

³¹ "Porro antiqui(ssimu)m ac primitiv(um) idioma Illyrior(um) non aliud qua(m) Thracic(um), sive Sarmatic(um), nempe hoc ips(um) q(uod) hodieque p(er) Illyric(um) in usu est, et vulgo Slavicu(m) seu Slavonicu(m) dicimus", *isto*, str. 30; "Thracu(m) lingua vetus eade(m) est cu(m) hodierna Dalmato-Slavo-Sarmatica", *isto*, str. 27.

i Geti služili mnogim grčkim riječima iskvarivši im oblik.³² Njegova se intencija da – najčešće pomoću etimologiziranja onomastičke građe – što više jezika (i naroda) proglasi bilo tračkim, bilo sarmatskim, bilo ilirskim, ali svakako, podrazumijeva se, slavenskim, može iščitati i kao dio slavenske ideologije koja je ojačala osobito u razdoblju baroka i kao odraz snažna osobnoga patriotskog stava koji je izricao u svakoj prilici. Primjerice, osim u često citiranom predgovoru *Štiocu* pred hrvatskim *Uzdasima Mandalijene pokornice*,³³ svoje domoljubne osjećaje prema jeziku izrazio je Đurđević i u predgovoru latinskomu prijevodu prvoga pjevanja te poeme koji je tiskao zajedno s cjelovitim hrvatskim tekstom u Veneciji 1728.: tada je preveo samo uvodno pjevanje za ogled, najavljujući kako će, bude li prijam dobar, prevesti i ostalih sedam – što se poslije ipak nije dogodilo. No osvrće se još jednom na izvorni hrvatski tekst, obrazlažući kako nije htio stvoriti djelo samo iz pobožnosti, nego mu je intencija bila i ljudima svojega jezika dokazati izvrsnost njihova govora, koji se među ostalima ističe raširenošću, leksičkim bogatstvom, uzvišenošću i sjajem, te spominje preziratelje očinskoga jezika, koji uče strane jezike, ali vlastiti zanemaruju i gotovo se srame njime govoriti. U predgovoru *Životu svetoga Benedikta* kaže kako ga je na pisanje između inih razloga motiviralo i to što sve države osim "naše slovinske" imaju opis života i čudesa toga sveca na svojem jeziku, pa je htio životopisom uresiti "naš jezik", kvalificirajući ga pritom kao najrasprostranjeniji, budući da zauzima područje od Jadranskoga do Ledenoga mora te od njemačkih granica do Crnoga mora. U predgovoru pak *Saltijera* Đurđević se nadao nasljedovateljima koji će na njegovu tragu znanstvenim djelima utrti put slavenskom jeziku u književnoj republici.

3.

Poznato je da je skoro stoljeće poslije iz Đurđevićevih rukopisnih rasprava nemali dio građe za svoja povijesna i jezikoslovna djela "posudio" Francesco Maria Appendini (1768. – 1837.), zaslužni talijanski pijarist, profesor retorike, geografije i povijesti, upravitelj liceja i gimnazije u Dubrovniku, potom generalni ravnatelj

³² Moguće je da je i u ovome djelu Đurđević citirao rimskoga pjesnika i njegovu izjavu o naučnim crnomorskim jezicima u prilog svojim pseudoznanstvenim konstrukcijama.

³³ "Ovo ti sve pripovijedjeh, neka poznaš da moje književno nastojanje, zasve o družijeh naučijeh zabavljeno, uzdržalo je sveđ osobitu ljubav svomu rodnom jeziku i svojoj andrijano-slovinskoj pokrajini, koju, premda i sada prionut latinski i talijanski pisati razlika nepogrdiva umohitrenja, držim srčano i dobrohoćno sveđ prid očima; i sve što pišem, činim da nju gleda, da nju utišti, da nju hvali i uzamnaža u plemenitoj scjeni i svijetlu imenovanju prid svijetom", Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. 467.

dalmatinskih gimnazija i upravitelj liceja u Zadru. U uvodu svojega kapitalnog djela *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, "čiji je posljednji dio potpuno usmjeren na to da pokaže i potvrdi izvrsnost ilirskoga jezika",³⁴ tvrdi kako je "današnji ilirski ili slavenski jezik bio jezik velike Jafetove kolonije"³⁵ koja se poslije razdijelila na velik broj maloazijskih i europskih naroda, a među kojima su primjerice i Tračani, Skiti, Germani, Grci i Latini. Iste će ideje, temeljene na nepouzdanim etimologijama, izložiti i u drugim raspravama: *De praestantia et vetustate linguae Illyricae* (1806.), *Prefazione ai colti amatori delle lingue* (u: *Grammatica della lingua illirica* 1808.) i *Dell' analogia della lingua degli antichi popoli dell' Asia Minore con la lingua dei popoli antichi e recenti della Tracia e dell' Illirico* (predgovor trećem svesku rječnika Joakima Stullija, *Vocabolario italiano-illirico-latinum* 1810.). Prvu je navedenu raspravu Appendini objavio i zasebno, no tiskana je i na početku Stullijeva *Rječosložja slovinsko-italijansko-latinskoga*. I sam je njezin naslov posljedica preuzimanja od prethodnika, točnije u ovome slučaju od Sebastijana Slade Dolcija (1699. – 1777.), autora 1754. u Veneciji izdane historijsko-kronološko-kritičke rasprave *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine*.³⁶ Rasprava koju je najproduktivniji dubrovački franjevac načinio, kako ističe u posveti, u slobodno vrijeme tekuće godine, plod je njegova dugogodišnjeg zanimanja i istraživanja povijesnih i filoloških tema, kao i izraz domoljublja i želje da proslavi vlastiti narod i jezik, koju je dijelio sa svojim nešto starijim suvremenikom i uzorom Đurđevićem. U posveti Ivanu Grmoljezu i na samom početku rasprave jasno je naznačio kako piše s namjerom da se suprotstavi jednom zlu: mnogi su naime njegovi sunarodnjaci izvrsni znalci stranih jezika, ali onaj se vlastiti zanemaruje, pa možda i prezire; stoga on kao dužnik domovini želi barem biti odvjetnik njezina jezika.³⁷ Sladin je ilirski

³⁴ Appendini, Francesco Maria: *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. 1, Dubrovnik 1802., str. XI.

³⁵ *Isto*, str. IX.

³⁶ Franjevac Slade bio je prije svega na glasu kao vrstan propovjednik i učitelj teologije. Njegov domoljubljem motiviran interes za domaću prošlost iskazan je u eruditskim proznim djelima povijesnog, biografskog, hagiografskog, filološkog i polemičkog karaktera. Član triju talijanskih akademija, pisao je nabožnu i prigodničarsku poeziju na latinskome, a za našu književnu povijest najvrednije su njegovo djelo *Fasti litterario-Ragusini* (1767.), leksikon s podacima o 272 dubrovačka književnika. O 18. stoljeću kao razdoblju u kojem su malobraćani dali najznatniji i najraznovrsniji doprinos kulturnom životu Grada i o Sladinoj ulozi u tome, usp. Pantić, Miroslav: "Književnost Dubrovnika i franjevci", Velnić, Justin V. (ur.): *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Zagreb – Dubrovnik 1985., str. 324. i dalje.

³⁷ "Itaque (quod dicebam) more nobis olim insueto in exteris linguas sumus affecti summe; eam, quae patrio jure nostra est, et de cuius dialecto, ne dicam principe gloriamur loco, aut negligimus, aut forte aspernamur. Si huic malo te Maecenate et auspice occurret libellus meus,

jedan od sedam iz vremena Kule babilonske poteklih kardinalnih jezika, čijih osam dijalekata govori šezdeset naroda, među kojima su ne samo Slaveni nego i Tračani i stari Makedonci, Goti i Vandali, Geti i Sarmati itd.; kad je riječ o potonjima, Slade je na još jednome mjestu tvrdio da ta dva naroda imaju isti jezik a različit dijalekt, ne zaboravivši pritom spomenuti Ovidija i njegov pentametar iz druge knjige *ex Ponto*. Kako navodi Miroslav Pantić u jedinjoj monografiji posvećenoj Sebastijanu Sladi, Vatroslav Jagić pokazao je da je velik dio građe crpao iz Orbinijeva *Kraljevstva Slavena*, a sam Pantić, nemajući uvid u *Rerum Illyricarum*, pravilno zaključuje da je drugi izvor disertacije morao biti Đurđević.³⁸ Doista, kad se na jedinom mjestu u samoj raspravi pozvao na njega, Slade je benediktinskog opata s kojim je od 1733. senatskom odlukom dijelio dužnost teologa Republike – i koji mu je uostalom bio jedan od uzora za izradu zbornika životopisa dubrovačkih književnika – nazvao svojim bliskim prijateljem i učiteljem.³⁹ U pretposljednem poglavlju, nakon što je dao kratak sažetak svoje disertacije, nastavlja:

At dum cogito a tabula amovere manum, incido in venustissimum carmen Illyricum, quod in hoc ipsum argumentum exaravit olim *Ignatius Georgius* benedictorum Ragusino-Melitensium abbas. Ipsum exscribo; quin strophis singulis Latinam meam paraphrasim et ferme de verbo ad verbum peractam adiicio versionem. Auctor tamen (id arbitror animadvertendum) more Illyricis scriptoribus hactenus usitato ab uno *Thira*, hoc est a solis Thracibus nostram deducit originem. Ipsemet *Georgius* ad V. C. *Jacobum Facciolatam* Illyricæ suæ *Magdalidos* librum primum transmittens Latinis versibus redditum testatur hujusmodi versionem prorsus *refractariam* esse. Non adeo tamen mihi iratæ Latinæ Musæ annum LV. ætatis agenti, ut eas non audeam plusquam postliminio ad id operis revocare.⁴⁰

Komentar posvjedočuje Sladinu prevoditeljsku svijest o nemogućnosti vjernoga prenošenja svih osobina primarnoga teksta. Potrebno je ovdje ponovno se vratiti

tibi gratulabor magnopere [...]", Slade, Sebastijan: *De Illyricæ lingue vetustate et amplitudine*, Venecija 1754., peta stranica uvodnog, nepaginiranog dijela (posvete); "Scio quidem quam difficilem provinciam suscipiam; at cum nemo unquam mortalium tot patriæ suæ debeat gratias quot ipse meae, æquum est ut saltem lingue eius aliquam advocacionem præstem, si nequeo ceteris ipsius commodis quidpiam prodesse", *isto*, str. 2.

³⁸ Usp. Pantić, Miroslav: *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, Beograd 1957., str. 176.

³⁹ "Debeo ipsum [sc. vetustæ Illyridis thema] (quo praeceptore aliquid didicerim, fateri ultro mihi religio est) amicissimo æque ac eruditissimo *Ignatio Georgio* benedictinorum Ragusino-Melitensium abbati, quem anno 1737. peringenti Illyricæ, quam inceperat, historiae damno amissimus", Slade, Sebastijan: *nav. dj.*, str. 21.

⁴⁰ *Isto*, str. 51.

Đurđeviću na kojega se i sam Slade eksplicitno pozvao. Đurđevićev je predgovor latinskoj *Mandalijeni* s traduktološkoga stajališta vrijedan tekst, jer opisuje autorovu prevoditeljsku praksu: ukratko, ne prevoditi doslovno riječ za riječ, nego vjerno prenositi smisao izvornika,⁴¹ žrtvujući ponekad izraznu, osobito metričku dotjeranost novoga teksta.⁴² Tako i Slade, obraćajući hrvatske osmerce u latinske heksametre, zna da prijevod samim tim postaje parafraza i da se sadržajno ekvivalentan izbor riječi često opire metričkom ustrojstvu ciljnoga jezika.⁴³ Pretpostavimo da je odbačio daktilski heksametar opet povodeći se za Đurđevićem, koji je u tome stihu preveo prvo *uzdisanje*, ali i kao stih koji je u žanrovskome sustavu književnosti na latinskom stih dužeg panegirika – dok je uz ljubavnu pjesmu kao književnu vrstu vezan elegijski distih.

Što je onda Sladi *Bijeljaše se izdaleka*? Svedena na 39 (u odnosu na 57 Đurđevićevih) katrena i s izmjenama nekih stihova, ona je u njegovoj knjižici 1754. doživjela svoje prvo izdanje, sučeljena s latinskom verzijom od 156 heksametara grafički podijeljenih u strofe od četiri stiha. Rešetar, koji je poznao četrnaest prijepisa pjesme no ni u jednom od njih nije pronašao ovako izmijenjenu inačicu (što upućuje na to da je sam Slade tvorac novoga teksta), zabilježio je podatak o "prekranjanju", a prijevod je ocijenio kao "dosta dobar, ali naravski slobodan".⁴⁴ Takav je sud Torbarina smatrao preblagim. Nakon što je detaljnom usporedbom dviju hrvatskih inačica dokazao da je izostavivši ljubavni sadržaj Slade pjesmu "'prekrojio' i preudesio za svoje svrhe, jer njemu ta pjesma služi jedino kao argument u prilog teze 'de illyricae linguae vetustate et amplitudine'",⁴⁵ ustvrdio je i primjerom potkrijepio da je usporedni latinski tekst "više parafraza i komentar Đurđevićevoj pjesmi nego njezin prijevod".⁴⁶ I sam je da-

⁴¹ "[...] quamquam verbum verbo scrupulose non reddiderim, certe sententiam ex sententia pro-pemodum religiose traduxi", Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. 598.

⁴² "Ceterum ignosci mihi postulo, sicubi in translatione mea versus durescet vel cadet, quippe liber non est, sed servit obsequiturque contumaci interdum sermonique latino mirum in modum refractariae versionis", *isto*, str. 599.

⁴³ Kako se u ovome radu bavimo upravo takvim tekstovima, u kojima se više ili manje zadire i u sadržajnu razinu izvornika, termin "prijevod" upotrebljavamo u širokom smislu, u značenju svakog prijenosa teksta iz jednog jezika u drugi, bez obzira na oblike i mjeru odstupanja od originala. Katkad ga zamjenjujemo terminom "prepjev" kao nazivom za stihovani prijevod stihovanoga teksta.

⁴⁴ Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. LVII.

⁴⁵ Torbarina, Josip: "Oko engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 272.

⁴⁶ *Isto*, str. 274.

kle hrvatski tekst u Sladinu izdanju zapravo adaptacija Đurđevićeve pjesme. Sladin lirski subjekt želi steći čast i slavu, a ukazani Ovidije, osim što priznaje da je udaljen iz Rima *ljuvene cjeć krivine*, promiče isključivo potrebu za pjevanjem na slavnom i bezgraničnom slavenskom jeziku. Njemu dolazi da ga potakne: slični su po tome što su obojica pjesnici i što obojica šute, on sam jer je mrtav, a subjekt pjesme zbog lijenosti.⁴⁷ Poticaj uključuje opomenu da se ne piše ljubavnu poeziju jer ona može prouzročiti samo nevolje. Stoga u pjesnika umjesto ljuvenoga boga ulazi "za moj jezik plam ljuveni", koji odmah stvara istu pjesmu kao proslavu domaćega jezika.

Još veći odmak od originalne pjesme Slade je postigao prevodeći stihove na latinski. Njegov prijevod, zbog gotovo udvostručenoga metričkog prostora, obiluje velikim brojem dopuna, koje dijelom tek parafraziraju ili proširuju sadržaj ne utječući bitno na semantiku (usp. npr. u Đurđevića 133-136 naspram Slade 93-96; 69-72 : 37-40; 147-148 : 108 itd.), dijelom ukazuju na Sladinu slobodnu interpretaciju izvornika (npr. 89-90 : 53-54; 161-164 : 121-124), a dijelom nose snažan ideološki naboj (65-66 : 29-30, gdje se tvrdi da nema kraja koji bi bio prostorno veći od slavenskoga, tj. ilirskoga; 109-110 : 65-66, gdje se slavenski proglašava i jezikom nebesnikā; 149-150 : 109-110, gdje se veli da je taj jezik ime dobio *sola a laude*, "od same slave"), jednako kao što ideološku poruku sadrže i Sladine izmjene (usp. 193-196 : 145-148; 204 : 151-152; predodžba personificirane Slovinske Besjede [koja u Đurđevića širi ruke da obgrli svoje krajeve] kao ratnice koja naoružana kopljem odlazi u bitke i u svim ratovima odnosi trijumf [109-114] i spomenuta ispuštanja stihova s ljubavnom temom [u Đurđevića 21-36, 45-64, 197-200, 205-228]). Ovolika količina prevoditeljevih intervencija ukazuje ponovno na nejednoznačnost žanrovske strukture predloška i na njegovu otvorenost za modifikacije i reinterpretacije koje mogu sezati dotle da prvotnu ideju teksta dovedu do njezine krajnosne točke (u Slade jezik nije sredstvo da se stekne voljena žena, makar i imaginarna, nego se njime stječe njegova vlastita slava, on postaje sam sebi svrhom). Sladina je pjesma prema tome – i adaptirani izvornik i, posebice, prijevod – isključivi i samoosviješteni panegirik ilirskom jeziku.

4.

Jednako kao što je učinio Slade najavljujući svoju heksametarsku transpoziciju, i Baldassare Odescalchi (1748. – 1810.) vlastiti je sastavak odredio kao parafrazu: pje-

⁴⁷ Usp. *Oba dva smo mi pjesnici; / nu ja martav, a ti lieni* u Sladinoj verziji (stihovi 75-76) u odnosu prema Đurđevićevim stihovima *Obadva smo mi pjesnici, / i pjesnici zatravljeni* (91-92). Slade, Sebastijan, *nav. dj.*, str. 56. i Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. 8.

sma koja se nalazi pri početku njegove zbirke naslovljena je, kao što je već spomenuto, *Parafraza di una poesia illirica tradotta dall' inglese di Miss Knight*. Što je točno kojemu od njih značio termin "parafraza" danas je teško znati, no sigurno je da su predromantičarske prevodilačke poetike, kao što se već vidjelo na Sladinu primjeru, dopuštale relativno veliku slobodu ne samo prema formalnim nego i prema sadržajnim aspektima originala. K tomu, iako nam zasad nisu poznati ni prepjev Cornelije Knight ni njezin predložak, treba držati na umu da je u Odescalchijevu slučaju pred nama prijevod (parafraza) "iz treće ruke", to jest parafraza prijevoda (ili parafraze) prijevoda (ili parafraze) izvornika. Stoga o stupnju (ne)ovisnosti Odescalchijeva teksta o originalu ne možemo puno znati; možemo tek popisati razlike u odnosu na Đurđevićevu izvorišnu pjesmu.

Odescalchi je svoju verziju pretočio u 134 nevezana jedanaesterca. Čak 108 stihova od tog ukupnog broja zaprema Ovidijev govor; u uvodnim recima otkriva se odmah subjekt kojega mori briga za slavu vlastitog imena. Pjesnik koji se njemu prikazuje opisan je istovjetnim atributima kao i Đurđević – uz simptomatičan izostanak maloga boga Kupidona. U skladu s time, nema riječi o ljubavnoj krivnji kao uzroku boravka među tobožnjim Slavenima: Ovidije upozorava na pjesnikovanje u Rimu i slavenski jezik kao zajedničke im točke, zbog kojih pjesnik dobiva u zadatak pjevati na svom jeziku, čija se podatnost brojnim književnim vrstama i zemljopisna proširenost jednaka onoj u Đurđevićevu izvorniku precizno opisuju u daljnjem razlaganju. Bez spomena Kochanowskoga, slave se svi slavenski, a osobito dubrovački pjesnici. Kako već broj stihova u prijevodnom tekstu daje naslutiti, očito je da izvornik nije transponiran u svojem cjelovitom obliku. Prije svega, izostaje cijeli ljubavni motivski sklop,⁴⁸ a daljnja odstupanja od izvornika jesu sažimanja,⁴⁹ potpune preinake,⁵⁰ ali i nadogradnja.⁵¹ Najuočljivija je ipak razlika u odnosu na izvornik – uz nepostojanje gore spomenutoga ljubavnog motiva – "himna slavi Dubrovnika", kako ju je nazvao Torbarina, koje u Đurđevića nema. Gdje Đurđević uvodi lik "prvog pjesnika" Kochanowskog i zatim slavi dalmatinske te, pomoću *adynata*, sve slavenske *mudroznance i pjesnike* (125-144), u Odescalchijevu tekstu najveću hvalu dobiva

⁴⁸ Snatrenje o Ljubici (u Đurđevića 5-8), Kupidon kao Ovidijev pratitelj (21-36), pjesnikova isповijest o ljubavnom grijehu i apologija ljubavi kao stvarateljske sile (45-64), ponovljeni Ovidijev apel da nadasve pjeva "ljuveno" i osvoji voljenu ženu (193-200), te na koncu subjektova vizija same Ljubice, ali i osvještenje od sna (217-224).

⁴⁹ Primjerice stihovi o ostanku Ovidijevu u "slavenskim" krajevima (30-43).

⁵⁰ Pjesnik u zoru ne razmišlja kako steći dragu, nego slavu svog imena (6-9); ptice nakon Ovidijeva odlaska pozdravljaju dan, a ne Lubicu (134).

⁵¹ Mitska priča o Orfeju i Euridiki (112-118); razveden opis žanrova (45-67); odrednice teritorijalne raširenosti, raspoređene gotovo posvuda, što često mijenja redosljed ekspozicije.

chiara Ragusi: njezini pjesnici koje čeka besmrtni lovorov vijenac hiperbolično su prikazani neizbrojivima, a njihova učenost zaslužuje prve nagrade (89-106). Već je Torbarina smatrao da je ta pohvala bila osobni, prijateljski dug Cornelije Knight (dodat ćemo: ili Baldassarea Odescalchija!) rimskim druženjima s poznatim Dubrovčanima.

Odescalchi je u Rimu održavao prijateljske veze s brojnim učenim ljudima i književnicima i postao s vremenom mnogima mecena.⁵² Hrvatskoj je književnoj historiografiji njegovo ime prvenstveno i poznato upravo zbog prijateljskih i pokroviteljskih veza s Rajmundom Kunićem (1719. – 1794.). Osim što su obojica djelovala u rimskoj Akademiji Arkadiji, Kunić je bio član i druge akademije čiji je Odescalchi bio predstojnik. Kad je prilikom Odescalchijeva vjenčanja tiskana prigodna zbirka (*Poesie degli Accademici Occulti pubblicate in occasione delle nozze di Don Baldassare Odescalchi e Donna Caterina Giustiniani*, Rim 1777.), Kunić je u njoj sudjelovao latinskim prijevodom osamnaeste Teokritove idile, *De epithalamio Elenae*. Ukupno je četrdeset i jedan epigram posvetio Odescalchiju ili članovima njegove obitelji.⁵³ Zaslužni je mecena adresat još jedne pjesme u falečkom jedanaestercu i triju elegija:

⁵² Potjecao je iz plemićke obitelji sa sjevera Italije. Odmalena upućivan u književnost, jezike, filozofiju i egzaktne znanosti, osnovao je kasnije u vlastitoj kući privatnu akademiju *degli Occulti*, u kojoj su članovi raspravljali o znanstvenim i književnim pitanjima te čitali i komentirali djela klasika. Među uzvanicima bili su Francesco Soave, Pierantonio Serassi, Filippo Buonamici, Angelo Fabbroni, Dubrovčani Džamanjić i Kunić. Odescalchi je usto, pod imenom Pelide Lidio, bio članom akademije *degli Arcadi*, te još dviju katoličkih akademija. Autor je pjesama, filozofskih, estetičkih i poetoloških rasprava, govora, pisama; preveo je s engleskoga epistolarni roman *Marcus Flaminius* Cornelije Knight, a najvažnije mu djelo nosi naziv *Memorie istorico critiche dell' Accademia de' Lincei e del principe Federico Cesi secondo duca d' Acquasparta, fondatore e principe della medesima* (Rim 1806). Umro je u kolovozu 1810. Nedugo prije smrti načinio je izbor iz svoje poezije, dotad djelomično publicirane u pojedinačnim ili skupnim prigodničarskim izdanjima, i objavio ga na više od četiri stotine stranica pod naslovom *Poesie profane e sacre di d. Baldassare Odescalchi duca di Ceri fra i pastori d' Arcadia Pelide Lidio* (Rim 1810). U prvome je dijelu zbirke svjetovna lirika: kancione povodom primanja u Akademiju, mnogobrojni soneti, pohvala kipara Canove, pjesme u smrt Rajmunda Kunića ili slikarice Angelike Kauffman itd. Drugim, umnogome opsežnijim dijelom, obuhvaćeno je nabožno pjesništvo, u kojem se ističu prepjevi psalama, soneti na temu Muke, pjesme o otajstvima krunice ili himni u čast svetoj Tereziji. Životopis i podaci o zbirci u nedostatku recentnije biografske literature doneseni su prema: *Biografia degli Italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII. e de contemporanei compilata de letterati italiani di ogni provincia e pubblicata a cura di Emilio de Tipaldo*, sv. 5, Venezia 1837, str. 433-437.

⁵³ Pet iz ciklusa epigrama Lidi, šest iz *Varia* te čak trideset pohvalnih, *encomiastica*; većina ih je još u rukopisu. Kunić je obilježio primanje Odescalchijeve sestre Flaminije u Akademiju *degli Arcadi*, čestitao vjenčanja i rođenja nasljednika, hvalio glumu više članova obitelji u Alfierijevoj *Antigoni* i tomu slično.

jedna je dedikacija prijevoda epigrama iz Grčke antologije;⁵⁴ jedna je ostala netiskana, a smjestiti ju se može u godinu 1773. jer je nastala povodom ukinuća Družbe Isusove;⁵⁵ dok se treća nalazi pred Kunićevim životnim djelom, prijevodom *Ilijade* na kojem je radio više od dvanaest godina i koji objelodanjuje, kako sam ističe u naslovu elegije, na poticaj i financijskom pomoću Baldassarea Odescalchija.⁵⁶ Stoga mu se riječima neizmjerne hvale obraća i u traduktološkom ogledu koji slijedi nakon posvetne elegije (*Operis ratio*, str. XVII-L), zahvaljujući mu što je dao tiskati djelo o svojem trošku i potom zadržao samo nekoliko primjeraka kao dar prijateljima, a veliki broj preostalih prepustio njemu, autoru prepjeva.⁵⁷

Dakako, možemo se složiti s prethodnim istraživačima u pretpostavci da se Miss Ellis Cornelia Knight (1758. – 1837.) upoznala i prijateljevala s Odescalchijem i Kunićem pripadajući istom kulturnom krugu za svojega boravka u Rimu, koji je trajao od 1777. do 1792. godine.⁵⁸ O kontaktima s prvim govori i njegov prijevod njezina romana *Marcus Flaminius*, naslova *Lettere di M. Flaminio a Settimio che contengono le cose accadute dall' anno di Roma 762. all' anno 769.* (Rim, 1794.), ujedno njoj i posvećen, kao i parafraza prijevoda Đurđevićeve *Bijeljaše se izdaleka*. O poznavanju pak s Kunićem svjedoči njezina uspomena uvrštena u *Autobiografiju*,⁵⁹ u kojoj

⁵⁴ *Balthasari Odescalchio Livii ducis Brachiani filio eximio bonarum artium cultori et patrono elegia* u *Anthologica sive epigrammata Anthologiae Graecorum selecta*, Rim 1771., str. III-VI.

⁵⁵ *Ad amplissimum virum Balthassarem Odescalchium tempore abolitionis Societatis Iesu*, rkp. 1156/II Arhiva Male braće u Dubrovniku (AMB), bez paginacije.

⁵⁶ *Ad Balthasarem Odescalchium Livii II Brachiani ducis filium SS. Caess. RR. AA. MM. cubicularium et comendatorium inclyti ordinis S. Stephani Hungariae regis apostolici Iliadis Latino carmine vertendae auctorem atque auspitem elegia* u *Homeri Ilias Latinis versibus expressa*, Rim 1776., str. V-XV.

⁵⁷ Isti je podatak donio i Gioacchino Tosi u Kunićevoj biografiji objavljenoj nakon njegove smrti i također posvećenoj Odescalchiju (*De vita Raymundi Cunichii commentariolum*, Rim 1795.), uz svjedočanstvo kako je tijekom Kunićeve bolesti Baldassare Odescalchi bio taj koji se skrbio da mu ništa ne nedostaje i brinuo za nj ne štedeći novca ni napora. Na koncu, nakon Kunićeve smrti, priređivač njegovih stihova u Dubrovniku obratio se i Odescalchiju s molbom da mu ustupi pjesnikova djela koja su kod njega sačuvana (kako stoji u predgovoru čitatelju na petoj stranici u rkp. 594 AMB, *Raymundi Cunichii carmina*).

⁵⁸ Kao što je već rečeno, vrlo iscrpan prikaz života engleske književnice, sastavljen prema izdanju njezine autobiografije što su ga priredili J. W. Kaye i J. Hutton (*Autobiography of Miss Cornelia Knight, lady companion to the Princess Charlotte of Wales. With extracts from her journals and anecdote books*. In two volumes, London 1861), donosi Torbarina u svojoj studiji "Okolo engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 267-313.

⁵⁹ *Autobiography of Miss Cornelia Knight*, sv. 2, str. 338-339; u Torbarininu prijevodu u navedenoj studiji: str. 296-297.

ga portretira kao odmjerenog i samozatajnog čovjeka, kao i Kunićevi epigrami u kojima on nju uspoređuje s vrlim junakinjama drevne antike i hvali njezino slikarsko umijeće te poznavanje klasičnog grčkog, latinskog i talijanskog jezika.⁶⁰ Međutim, nemajući tekst prijevoda Cornelijske Knight ni verzije koju je prevodila, o tome tko je posredovao u prevođenju hrvatske pjesme, teško da možemo i nagađati. Ukoliko je ipak potrebno takvo što učiniti pomoću usporedbe Odescalchijeva s postojećim prijevodima, u ovom slučaju sa Sladinim, smatramo da mnoge nepodudarnosti u nizu motiva ukazuju na ono što je iznio i Torbarina: da Sladin tekst nije bio predložak engleskom prijevodu. Barbara Luttrell, koja je na osnovi *Autobiografije* i drugih izvora, ponajviše pisama i svjedočanstava suvremenika, napisala i 1965. objavila monografiju o životu Miss Knight,⁶¹ nije raspolagala kakvom novom informacijom koja bi bila relevantna u kontekstu ovoga rada.⁶²

5.

U drugoj polovini 18. i prvoj 19. st. – kada je živio Luko Stulli (rođen u Šumetu pokraj Dubrovnika 1772., umro u Dubrovniku 1828.) – dubrovačka kultura opstoji kao splet međusobno teško razlučivih kasnoklasicističkih i predromantičarskih tendencija, često istodobno prisutnih u svjetonazorima i djelima jednih te istih autora. U okviru kulturnih aktivnosti Dubrovčana u tome razdoblju promiču se – osobito u akademijama – istraživanja i briga za hrvatski jezik, ali je medij lingvističkih, histo-

⁶⁰ Epigram *De Cornelia Knight Angla doctrina et scriptis clarissima* objavljen je u: *Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui Latine scripserunt*. II. Pesci 17-19. stoljeća. Auctores saec. XVII-XIX. Priredili Veljko Gortan i Vladimir Vratović. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 3, Zagreb 1970, str. 502. i 503. Četiri pohvalna epigrama dao je, među ostalima, tiskati Francesco Cancellieri u časopisu *Giornale Arcadico di scienze, lettere, ed arti*, 27, Rim 1825., str. 59-61 (pod brojevima XI-XIV).

⁶¹ Luttrell, Barbara: *The Prim Romantic. A Biography of Ellis Cornelia Knight 1758-1837*, London 1965.

⁶² U prilogu "Literary Works by Cornelia Knight" (str. 227-229) ona je samo zabilježila podatak o prijevodu: "Baldassare Odescalchi, Duke di Ceri, who translated *Marcus Flaminius* into Italian, and published it at Rome in 1794, paraphrased a lyrical poem by Cornelia Knight; this version was included in the volume of his poetry published in 1810" (str. 228). Čini se međutim da je i to preuzela iz De Tipaldove *Biografia degli Italiani illustri*, budući da ponavlja pogrešku koja se potkrala autoru leksikonske jedinice, Fabiju Montaniju, kad je prenosio naslov Odescalchijeve pjesme. On naime piše: "Vi si trovano anche la parafrasi di una poesia *lirica*, tradotta dall' inglese di miss Knight" (*Biografia degli Italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII.*, sv. 5, De Tipaldo, Emilio [ur.]: Venezia 1837., str. 436; isticanje moje). Ironično, pjesma kojoj je osnovni cilj bilo slavljenje ilirskoga jezika, na kraju je u međunarodnim izdanjima doživjela sudbinu da samo ime jezika bude ispušteno iz naslova.

riografskih, biografskih i prirodoznanstvenih djela i dalje latinski, rjeđe talijanski; procvat doživljava po klasicističkim uzusima pisana prigodničarska poezija umješnih versifikatora, a u isto se vrijeme prikupljaju usmenoknjiževni tekstovi s kojima se želi upoznati druge kulture; nedostižnim se književnim uzorima drže velika latiniistička imena rimskoga klasicističkog kruga (Bošković, Stay, Kunić, Džamanjić), ali se i uspostavljaju kulturne veze s drugim hrvatskim regijama na temelju interesa za domaće stvaralaštvo i na temelju zajedničke nacionalne pripadnosti; i novina tiskarstva i njome nimalo oslabljen prepisivački rad nastoje ostaviti u baštinu jednako klasična djela dubrovačkoga latinizma kao i relevantne tekstove na narodnom jeziku; književni su opusi u velikom broju slučajeva trojezični, te se i u svim smjerovima između hrvatskog, latinskog i talijanskog odvija bogata prevoditeljska djelatnost. Luko Stulli zacijelo je bio skloniji klasicističkoj opciji: član je rimske akademije Arkadije, obilna mu okazionalna poezija, kao i medicinske rasprave, pisana je uglavnom na talijanskome, te ponešto na latinskom, autor je jedne komedije (*Eugenia e Riccardo*) i jedne farse (*La caccia di Enrico IV*) na talijanskome, prevoditelj naših pjesnika s hrvatskoga (Đurđevića, Ivana Šiška Gundulića) i latinskoga (Gradićevih, Rogačićevih i Stayevih stihova o potresu iz 1667.) također na talijanski, te je u raspravi u kojoj osporava epski karakter Gundulićeva *Osmana* iznio uvjerenje da će se dubrovačka književnost lakše popularizirati ako je pisana na talijanskom ili latinskom.⁶³ Ipak,

⁶³ Kombolova ocjena da je bilo "znak kulturne zaostalosti Stullijeva društvenoga kruga njegovo mišljenje o prednosti pisanja u tuđim jezicima" ("Kritika 'Osmana' iz 1827. god.", *Spremnost*, 3, 111-112, Zagreb 1944., str. 12), te Ravličeva da je Stulli "pogriješio hvaleći naše latiniste kao uzorke dobra pjesništva, podržavajući zaostalu misao" ("O prvom izdanju Gundulićeva 'Osmana' (1826)", *Analitički historijski institut u Dubrovniku*, 4-5, Dubrovnik 1956., str. 717), kao i one Slobodana Prosperova Novaka da je Stulli bio "naklonjen jednoj vrlo demodiranoj i čudnoj jezičkoj 'evropeizaciji' hrvatske književnosti", da je imao "šizoidnu ideju o potrebi pisanja na talijanskom jeziku" i da je "posvema oprečan svom suvremeniku, rođaku, velikom lingvisti i prezimenjaku Joakimu" ("Nepoznata Stulićeva drama o Henriju IV", *Dubrovnik*, XXVIII, 5-6, Dubrovnik 1985., str. 3-4) čine nam se prebrzo donesenim i neutemeljenim pretpostavkama. Vrijedi naime pročitati cijeli tekst Stullijeva predgovora u *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa* (Venecija 1827), upućena Niku Androviću, u kojem također stoji: "[...] bila bi ludost očekivati da se omalovažavaju mnoge otmjene ilirske pjesme kojima su naši sugrađani od davnih vremena [...] obogatili jezik tolikim obiljem, raznolikošću, ljupkošću i sjajem" (str. 12-13); "A što se tiče pjesništva [...], osim epike, kojom se Dubrovčani nisu bavili s mnogo hvale i nisu ostavili o sebi dobar glas; zapravo je njihova poezija puna plemenitih osjećaja, ljupkih ideja, dražesnih šala, duhovitih poimanja i novina koje nisu prostačke" (str. 13); "Neka se dakle drži do naših najljepših stihova, neka se pobrine za njihovo očuvanje, neka se svi okupe, i gdje je sad broj primjeraka oskudan, jer ih je potrebno prepisivati, neka ih se umnoži tiskom i nastoji, koliko je moguće, očuvati netaknutom tako dragocjena baština kojom, srećom, prednjačimo pred mnogim narodima" (str. 14; prijevod s talijanskog I. B.). Afirmativno o Stullijevim stajalištima pišu Posavac, Zlatko: "Estetika romantičnog klasicizma u

spomenuta su se dva pola kulturne klime očitovala i u djelu "jednog od najnaobraženijih Dubrovčana u 19. st.", kako ga je nazvao Kaznačić: Stulli je naime u mladosti preveo upravo pjesmu koja proslavlja proširenost i moć slavenskoga jezika, a potkraj života, 1826., nije zazirao od toga da upravo taj svoj prijevod prezentira Talijanu Urbanu Lamprediju⁶⁴ kad je ovaj izrazio želju da preko jednog oglednog primjera upozna dubrovačku književnost na narodnom jeziku.⁶⁵

Lampredi se naime za boravka u Dubrovniku svrstao među zagovornike ideje o superiornosti ilirskoga nad drugim jezicima. Josip Bersa u *Dubrovačkim slikama i prilikama*, u poglavlju o brizi Dubrovčana za vlastiti jezik, bilježi, ne bez ironije: "Ovidije zatočen na obalama Crnoga mora prikazao se redovniku Ignjatu Giorgi i nabrojio mu zemlje, u kojima se 'slovinski' govori – poprilično po svijeta – i izjavio mu, da bi sam bio jednom 'slovinski' pjevao, da ga nije smrt prerano pokosila, 'svakojako – reče – tome jeziku prijestolje je Dubrovnik'",⁶⁶ te nastavlja: "Sto godina po Giorgiovoj smrti talijanski književnik Urban Lampredi išao je dalje, tvrdeći da samo Dubrovčani imaju 'ilirsku' književnost i da je njihov jezik tako neiskvaren od tuđinaka, da bi Rusi (!) pametno učinili, kad bi pregnuli da uče dubrovačke pisce, ako hoće da svoj vlastiti jezik usavrše."⁶⁷

Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku*, 19-20, Dubrovnik 1982., str. 279. i Ćosić, Stjepan: *nav. dj.*, str. 272-279.

⁶⁴ Talijanski književnik rođen u Firenci 1761. Nakon što je napustio pijaristički red, djelovao je kao novinar, književni kritičar i privatni učitelj, često mijenjajući mjesto boravka (Milano, Napulj, Francuska, Španjolska, Engleska). U Dubrovniku je živio od druge polovine 1825. do druge polovine 1827. Sudionik je onodobnoga klasicističkog kruga, s čijim članovima (Luko i Vlaho Stulli, Antun i Tomo Krša, Đuro Hidža, Beninj Albertini, Rafo Radelja, Mato Sorokočević, Niko Andrović, Andeo Maslač, Antun Ljepopili i dr.) izmjenjuje obilnu stihovanu korespondenciju na latinskom i talijanskom. Pjesme se čuvaju uglavnom u Arhivu Male braće i u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku. Osim po esejima o prijevodima *Ilijade* i *Odiseje*, te vlastitim prijevodima fragmenata iz Arata, Apijana i Apolonija Rođanina, u talijanskoj književnoj kulturi s početka 19. st. ostao je zapamćen po žučnoj polemici s Ugom Foscolom. Umro je u Napulju 1838.

⁶⁵ Prijevod je iste godine tiskan u Martecchinija pod naslovom *L'ombra di Ovidio, ovvero lodi della lingua Illirica. Poemetto di don Ignazio Giorgi. Versione Italiana*.

⁶⁶ Bersa, Josip: *Dubrovačke slike i prilike (1800. – 1880.)*, Dubrovnik 2002., str. 169.

⁶⁷ *Isto*. Ovo je stajalište Lampredi iznio u predgovoru raspravi Toma Krše *Della vita e degli scritti di Didaco Pirro* tiskane 1826. u Firenci. Početkom te godine u Orašcu je pisao posvetu djela svojem prijatelju S. Castelnuovu; u prvome je njezinu dijelu istaknuo izvrsnost Dubrovčana u talijanskom jeziku, premda je njihov jezik u odnosu na njegov posve različit. No i u Lampredija je taj jezik drugi jezik Ovidijev, i ovdje se kao potvrda navodi stih "Et didici Getice Sarmaticeque loqui" (str. VIII). Zatim se želi upozoriti na četverojezičnost onodobne dubrovačke književnosti: uz brojne navedene autore koji su pisali talijanskim, latinskim ili hrvatskim, specifikum je Niko Andrović koji je tih godina sam naučio grčki i slagao na njemu

Iz Stullijeve posvete napisane 1. veljače 1826. i tiskane pred talijanskim prijevodom doznajemo, kao što je rečeno, da na Lampredijevu molbu podastire prijevod koji je sastavio još "nel passato secolo"⁶⁸ (dakle tridesetak godina prije), odlučivši se za pjesnika koji si je mladenačkim pjesmama priskrbio titulu "Ovidio Slavo-ragusino". Nije moguće točno utvrditi gdje je i kada Stulli prevodio Đurđevića. U Italiji je naime boravio od 1792. do 1799., studirajući o trošku vlade filozofiju i medicinu u Bologni, te se usavršavajući u Firenci, Rimu i Napulju. S druge strane, još za školovanja u dubrovačkome pijarističkom kolegiju sudjelovao je u kulturnom životu grada radovima o povijesno-gospodarskim i prirodnoznanstvenim temama, a vrlo je vjerojatno da je već tada pisao i poeziju.

Stullijev prijevod pjesme *Bijeljaše se izdaleka* sastavljen je od 206 nerimovanih jedanaesteraca. Izbor prijevodnog stiha onodobne prevodilačke poetike po načelu metričke adekvatnosti ne dovode u pitanje, no upotreba inače najzastupljenijega talijanskog stiha, u kojem je Stulli pisao i autorsku poeziju na talijanskom, nosi kao posljedicu potiranje srokovnih, strofičkih i ritmičkih osobina originala. Stulli, kao ni ostali prevoditelji, ne prenosi ni Đurđevićev barokni ornatus, figure kao što su ponavljanje, antiteza, oksimoron, anafora, paregmenon, hijazam. Stoga se može reći da je izrazna razina teksta potisnuta u drugi plan. S druge strane, na sadržajnoj razini prevoditelj preobličuje original čestim izostavljanjem pojedinih epiteta, sintagmi i cijelih rečenica (usp. primjerice u Đurđevića 109-110 prema Stullijevu stihu 98; 153-156 : 139-140; 181-184 : 154-157), parafraziranjem (usp. 50 : 55; 79 : 76-77; 217-218 : 195), mijenjanjem redosljeda izlaganja (usp. 45-52 : 51-57; 173-184 : 154-160) i dodavanjem (npr. 65-68 : 61-67; 126-128 : 113-115; 172 : 152-154; 163-164 : 143-146 itd.). Stulli je slijedio motivsku strukturu Đurđevićeve ode, te je za razliku od Slade,

prigodničarske elegijske distihe. Dulje se Lampredi zadržao na "drevnom slavenskom jeziku", za koji su mu "tartarski" i "sarmatski" sinonimi, ističući njegovu rasprostranjenost u Europi i Aziji. Osobito je zanimljiva njegova tvrdnja – i svakako oprečna Stulliju koji je ojađen što se dubrovačka književnost dá razumjeti samo u potezu od Kleka do Sutorine – kako bi jednog putnika Dubrovčanina potpuno razumjeli u Daciji, Češkoj, Poljskoj, Rusiji, Sibiru i na dalekoj Kamčatki, premda on ne bi mogao s jednakom lakoćom razumjeti tamošnje stanovništvo (str. XVI). U trenutku kad se ruska književnost, prema Lamprediju, tek rađa, on bi doista tom narodu preporučio da se utekne piscima i dijalektima stare Ilirije, odnosno Dubrovnika, jer je njegov jezik više no ijedan drugi slavenski jezik sačuvao "il deposito della lingua originale, e le native sue forme" (str. XX); štoviše, usporedba bi pokazala da su grčki i latinski preuzeli mnogo od slavenskoga jezika koji je od njih stariji, star otprilike koliko sanskrt. Na kraju svojega teksta Lampredi priznaje da je ovaj slavenojezični nauk preuzeo – ni od kog drugog doli Francesca Marije Appendinija (str. XXI).

⁶⁸ Stulli, Luko: *L'ombra di Ovidio, ovvero lodi della lingua Illirica. Poemetto di don Ignazio Giorgi. Versione Italiana*, Dubrovnik 1826., str. 3.

Odescalchija i Zlatarića zadržao početni motiv razmišljanja o dragoj i završni motiv imaginarnog stjecanja njezine naklonosti, no njegova je intervencija ipak najsnažnije zahvatila stihove o ljubavi: Đurđevićevu sliku o ljubavi kao stvaralačkoj i kozmičkoj snazi, razrađenu u dvanaest redaka i uobličenu anaforama i sintaktičkim paralelizmima, Stulli je sažeo u četiri kratke sentenciozne rečenice (usp. 53-64 : 57-61). U idejni sklop koji pronosi slavu slavenskih jezika nije zadirao.

Stulli je jedini od četvorice prevoditelja čiji su nam tekstovi poznati, koji je komentirao uvođenje Kochanowskoga, u bilješci na kraju teksta: "Giovanni Kokanowski poeta polacco. Non si saprebbe indovinare perchè l' autore abbia nominato questo solo tra tanti poeti illirici degnissimi, che ne fosse fatta menzione".⁶⁹ Već smo naveli kakva su obrazloženja ovoga Đurđevićeva postupka dali Rešetar, Torbarina i Tomasović. Ante Kadić u radu "Jan Kochanowski and Croatian Literature" pobija pretpostavku Josipa Hamma da je u izvorniku trebalo stajati "konavoski", odnosno da je Đurđević mislio na Gundulića,⁷⁰ i postavlja važno pitanje koja je djela poljskoga pjesnika Đurđević mogao imati pri ruci, i na kojem ih je jeziku čitao.⁷¹ Renate Lachmann-Schmohl upozorava da je Kochanowski jedini slavenski nedalmatinski pjesnik kojeg Đurđević spominje u cjelokupnom opusu,⁷² te povlači paralelu između Kochanowskog, Orbinija i Đurđevića kao autora u kojih se pojavljuje "ideološki motiv o veličini, ljepoti i rasprostranjenosti slavenskoga jezika".⁷³ Tako je Jan Kochanowski 1569. objavio poemu *Zastava ili Prusko poklonstvo* sa sažetom poviješću Slavena, u kojoj spominje i "junačke Hrvate".⁷⁴ Đurđević je na Rimljaninova usta pohvalio domaće – dubrovačke i dalmatinske – pjesnike, a u *leškoj strani*, na drugom kraju slavenskoga svijeta, uočio najvećega poljskoga renesansnog pjesnika u čijoj se latinskoj poeziji, uz snažan Horacijev i Petrarkin, prepoznaje i Ovidijev utjecaj. Usto, Đurđevićovo uvođenje upravo poljskog pjesnika moglo je biti i odraz polonofilskih strujanja u kontekstu tzv. baroknog slavizma.⁷⁵

⁶⁹ *Isto*, str. 14.

⁷⁰ Hamm je o tome pisao u radu "Kochanowski kod Južnih Slavena", *Polsko-Jugosloviańskie stosunki literarckie*, J. Śliziński, Wrocław 1972., str. 27-38; navedeno prema: Kadić, Ante: "Jan Kochanowski and Croatian Literature", *Studia Slavica mediaevalia et humanistica*, 2, Rim 1986., str. 388.

⁷¹ *Isto*.

⁷² Lachmann-Schmohl, Renate: *nav. dj.*, str. 238.

⁷³ *Isto*, str. 15.

⁷⁴ Usp. Blažina, Dalibor: "Kochanowski, Jan", Detoni-Dujmić, Dunja (ur.): *Leksikon stranih pisaca*, Zagreb 2001.

⁷⁵ O iskazima naklonosti, veličanja i slavljenja poljskog naroda, države, povijesti i kulture u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća raspravlja D. Fališevac u radu "Gundulićev 'varšavski pakt'

Ovom prijevodu, o kojem, kao što smo naveli, pišu i Rešetar i kasnije Torbarina i Ćosić,⁷⁶ a spominju ga i neke povijesti hrvatske književnosti, najveću je kritičku pozornost dosad posvetio – iste godine kad je *L' ombra di Ovidio* objavljena – Marko Antun Vidović (1795. – 1868.), pjesnik, prozaist, prevoditelj i sakupljač usmene poezije rodom iz Skradina, koji je kao austrijski državni službenik, a u pratnji svoje žene Ane, jedne od važnijih autorica hrvatskoga romantizma, boravio u više mjesta na jadranskoj obali, među ostalima i u Dubrovniku. Vidoviću, sudioniku kulturnog pokreta koji u doba apsolutističke vlasti podupire buđenje nacionalne i slavenske svijesti i piscu koji ilirski naziva "jedinim, prvim i pravim jezikom svoga zavičaja",⁷⁷ glavnina je opusa na talijanskom jeziku.⁷⁸ Osim što je prevodio na talijanski hrvatsku poeziju koja očituje onodobna nastojanja oko konsolidacije slavenskih naroda, naročito na temelju jezičnoga zajedništva, kao prevoditelja su ga osobito privlačila djela dubrovačkih baroknih autora. Poznati su njegovi prijevodi *Uzdaha Mandalijene pokornice*⁷⁹ i izbora iz Đurđevićeve ljubavne poezije,⁸⁰ nekih Bunićevih pjesama⁸¹ te *Osmanida*.⁸² U Arhivu Male braće pod signaturom 1658 zavedeno je njegovo pismo

(Polonofilski ideologemi i mitologemi u dubrovačkoj baroknoj književnosti)" objavljenom u knjizi *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad. Studije o dubrovačkoj kulturi* (Zagreb 2007). Zanimljivo je uočiti analogiju između pitanja koja pred istraživače stavljaju Gundulićeva i Đurđevićeva upotreba poljskih motiva: kao što o konkretnu Đurđevićevu poticaju za spomen Kochanowskoga možemo jedino nagađati, tako se, ističe Fališevac, ni "pouzđani i točni Gundulićevi povijesni izvori za poljsku građu u epu nisu mogli pronaći, izricane su brojne hipoteze o danas nepoznatim izvorima za podatke o poljskim temama u epu" (str. 190).

⁷⁶ Jedini je svojevrsnu estetsku ocjenu donio Rešetar, kazavši da Stullijevi jedanaesterci u toj pjesmi "nijesu bolji od njegovijeh sestina", Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. LVII.

⁷⁷ Navedeno prema: Zorić, Mate: "Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku", *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Split 1992., str. 415.

⁷⁸ Riječ je o prigodnoj poeziji, kraćim spjevovima, romantičkim tragedijama *Nepomuceno Orsino* i *Damiano di Ragusa*, komedijama *Il re che non à danari da pagar l'oste* i *Le sconsigliatezze in amore*, romanu *Fede e bellezza*, pripovijeci *Il notturno assalto dei sessanta contro tre*, te kazališnim i književnim kritikama.

⁷⁹ *Sospiri di Maddalena penitente nella grotta di Marsiglia. Poema illirico di Ignazio Giorgi, in italiano tradotto da Marc-Antonio Vidovich*, Zadar 1829. Jedan se primjerak čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku (R-174).

⁸⁰ *Raccolta di alcune amoroze illiriche canzoni di Nicolò Ignazio Giorgi celebratissimo poeta ragusino in italiano tradotte da Marc' Antonio Vidovich da Sebenico l' anno 1823*, Venecija 1827.

⁸¹ Prijevodi su objavljeni u listu *Gazzetta di Zara* 1842. (broj 78) i 1847. (broj 89). Usp. Tomas, Valter: "Gazzetta di Zara" u preporodnom ozračju, Split 1999., str. 104. i 123-124.

⁸² *L' Osmanide, poema epico di Gian-Francesco Gondola di Ragusa. Dall' Illirico in Italiano tradotta per Marc-Antonio Vidovich*, Dubrovnik 1838. Prijevod analizira Iva Grgić u knjizi *Osman i njegovi dvojnici. Traduktološka studija*, Zagreb 2004.

Stulliju pisano u Dubrovniku 25. travnja 1826., u kojem svjedoči da je preveo četiri pjesme Ivana Gundulića i šest ljubavnih Ivana Bunića, te da je od Ignjata Đurđevića preveo dvadeset pjesama, uz koje i onu što stoji na početku *Pjesni ljuvenih*, odnosno *Bijeljaše se izdaleka*.⁸³

Vidović ne imenuje adresata, ali je po načinu obraćanja jasno da je pismo uputio samomu Luku Stulliju, premda se dvojica prevoditelja prethodno nisu poznavala. Budući da ističe kako je Stulli znao da je on već bio preveo Đurđeviću pohvalnicu jeziku i da se ona, štoviše, već nalazila kod Urbana Lampredija,⁸⁴ moglo bi se nagađati o tome da je njegova kritika osobna reakcija upravo na Stullijev odabir predložka. Uvodeći lik prijatelja koji mu je navodno priopćio kritička opažanja o Stullijevu prevodilačkom poslu, Vidović je u drugome dijelu pisma, kojemu ne nedostaje ironičan ton, u devet točaka iznio primjedbe koje ćemo ovdje navesti u sažetu obliku: (1) budući da je *Bijeljaše se izdaleka* prva Đurđevićeva ljubavna pjesma, a da je tu vrstu poezije pisao samo prije ređenja, sablažnjivo je u naslovu nazvati ga *don* Ignazio Giorgi; (2) opis rađanja zore u početnim stihovima prevoditelj je pretjerano izmijenio, osobito s obzirom na redosljed zbivanja u prirodi; (3) premda je jasno rečeno da Đurđevićev subjekt razmišlja kako bi stekao dragu, tj. da mu ljubav još nije uzvraćena, Stulli sugerira da ga je ona voljela prije, ali da se potom učinila nedostižnom i okrutnom; (4) neprimjerena je zamisao da je Kupidonov luk upravljen samo prema nebu da u nj odapne strijelu, kao što stoji u 36. stihu; (5) stihovi u obranu ljubavi kao sile koja prožima svijet skraćeni su, izmijenjeni i "omalovaženi"; (6) Ovidije nije mogao govoriti o zajedničkoj ljubavi prema domovini (*comun di patria affetto*) jer je bio Sulmonjanin i Rimljanin; također, nije mogao reći da su obojica slavni zbog ljubavnoga zanosa (*chiari pe' delirii d' amor*) jer to tada za Đurđevića nije vrijedilo;

⁸³ "Nè lo apparisca esaggerato cotanto fatto del mio interessamento mentre Ella [i. e. Luko Stulli] sà benissimo che anch' io già prima di quello s' essa stampata la sua versione, ho voltato in terze rime italiane il medesimo pezzo del rarissimo Giorgi e con lui altri venti pezzi dello stesso scrittore, e quattro poesie di Giovanni Gondola, e sette poesie di Giovanni Babulinov Bunich pur queste sette colle altre suddette tutte amorose", Vidović, Marko Antun: [*Critica della traduzione dello Stulli dell' Ombra d' Ovidio. 1826.*], AMB 1658. Pismo se proteže na sedam stranica; rukopis nije paginiran, a svi citati doneseni u ovom radu nalaze se na njegovoj prvoj stranici. U Vidovićevu izdanju prijevoda Đurđevićeve poezije, spomenutom u bilješci 79, doista je dvadeset i jedna pjesma, ali među njima nije i *Bijeljaše se izdaleka*. Prijevode je načinio 1823., a objavio 1827., godinu dana nakon što je izišao Stullijev prijevod. Stoga se može spekulirati o mogućnosti da je odustao od objavljivanja svoje talijanske verzije pjesme kad je vidio da je Stulli objavio svoju – što bi bilo neobično s obzirom na to da je, kao što će se upravo vidjeti, Stullijev prepjev smatrao neuspjelim.

⁸⁴ "Sappiamo ancora ambedue noi che tutto cotal mio capitale si stette non breve tempo presso il chiarissimo signor professore Urbano Lampredi", *isto*.

(7) slavuj ne može, kao što stoji u Stullija, ispuštati ljudske zvukove, govoriti; (8) ondje gdje Đurđević spominje dalmatinsku pokrajinu, nema mjesta leksemu *monti*; (9) *le celesti lampe* nisu adekvatan prijevod za *plame rajskih dvora*.

Vidović dakle svojemu prethodniku zamjera nedostatnu vjernost (ovdje bismo štoviše mogli reći *odanost*) izvorniku, odnosno unošenje vlastitih misli i tumačenja, te izostavljanja i izmjene primarnoga teksta kojima zalazi u nedosljednost, nevjerođostojnost i nelogičnost. Unatoč tomu što bismo danas neke Vidovićeve opaske smatrali pretjeranima, činjenica je da se Stullijev prijevod, u kojemu nije robovao svim značenjima originala, nego ga je vodila intencija stvoriti estetski vrijedno djelo, može nazvati slobodnom pjesničkom transpozicijom.

6.

Marin Zlatarić (1753. – 1829.) bio je Stullijev suvremenik. Sačuvani rukopisi s njegovim djelima svjedoče da je pisao na hrvatskome, latinskome, talijanskome i francuskome, no njegovo se ime rijetko može susresti u tada vrlo brojnim tiskanim i rukopisnim pojedinačnim ili skupnim zbirkama u kojima su zastupljeni istaknutiji predstavnici dubrovačkoga književnog kruga.⁸⁵

U recentnoj literaturi najveću mu je pozornost posvetila Slavica Stojan,⁸⁶ koja u biografskom članku u *Leksikonu hrvatskih pisaca* upozorava na njegovu ostavštinu koja se još uvijek nalazi u rukopisu. Dok ga neki domaći književni historioografi uopće ne spominju, drugi mu posvećuju najčešće rečenicu-dvije u kojima ističu njegove najveće doprinose hrvatskoj književnosti: drugu (nakon Sorkočevićeve) dopunu *Osmana*, prijevode *Idila* švicarskoga pjesnika Salomona Gessnera (posredništvom

⁸⁵ Rođen je u Dubrovniku u obitelji koja je nekoć (primjerice u vrijeme njegova prapradjeda pjesnika Dominka) bila pučanska, a nakon velikoga potresa 1667. postala dijelom novoproglašene vlastele. Prema kratkom životopisu koji donosi Šime Ljubić, isprva je odabrao redovnički život i ušao u dominikanski red, zatim je neko vrijeme bio biskupijski svećenik, no na koncu je istupio iz crkvene službe (usp. Ljubić, Šime: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, sv. 2, Rijeka 1869., str. 426). Dva je puta, 1805. i 1807., obnašao dužnost dubrovačkoga kneza; 1806. on i Tomo Bassegli su, kao poslanici Senata Molitoru, pokušali postići da Francuzi do Boke kotorske dođu morskim putem, odnosno da ne stupe u sam grad. 1808. izabran je za člana općinske uprave pod francuskom vlašću, no zbog unutarnjih sukoba dao je ostavku. Umro je kao posljednji izdanak svojega roda.

⁸⁶ Njegovu šaljivu pjesmu *Tužba kacamorta od Stravče* objavila je unutar rada "Berneska poezija u Dubrovniku na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 31, Dubrovnik 1993., str. 140-141, a dio travestije *Dum Đuru Feriću pisaocu ružne Periegezi* u članku "Mizoginija i hrvatski pisci 18. stoljeća u Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 39, Zagreb – Dubrovnik 2001., str. 453-457, te u knjizi *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb – Dubrovnik 2003., str. 367-370.

prijevoda na talijanski F. Soavea), te šaljivu poeziju. Zapravo je najobuhvatniji, ali ne i potpun pregled Zlatarićeva opusa dao Petar Kolendić, i to u bilješci pod tekstom članka o budimskom izdanju *Osmana*, objavljenog 1905.⁸⁷ Ono što nedostaje Kolendićevu popisu⁸⁸ Zlatarićevih hrvatskih, talijanskih i latinskih pjesama, prijevoda, pisama i dvaju životopisa (Dominka Zlatarića i Ignjata Đurđevića), a što je sada poznato, jesu pjesme iz dvaju rukopisa koji se danas čuvaju u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, pod signaturama R 5320 i R 5192. Dok se u prvome nalaze Zlatarićevi sastavci nastali, prema svjedočanstvu prepisivača Marka Marinovića, 1782., potonji je rukopis Zlatarićev autograf prijevoda Gessnerovih idila iz 1793., uz koji se nalaze i opis otoka Mljeta na francuskome, potom jedna talijanska i tri latinske pjesme, te na koncu elegija *De vetustate et amplitudine linguae Illyricae*, za koju Zlatarić jasno naznačuje da je "obraćenje" Đurđevićeve *Bijeljaše se izdaleka*. Njegov prijevod iste Đurđevićeve pjesme, koji se ipak djelomično razlikuje od navedenoga, nalazi se u još trima dubrovačkim rukopisima. Prvi je također autograf, čistopis, i čuva se pod signaturom 1971 u Arhivu Male braće, a pripada skupini rukopisa naslijeđenih iz samostana u Kotoru. Drugi je rkp. 400 Znanstvene knjižnice, u kojem je sva poezija latinska: tri pjesme Frana Staya te njemu posvećeni epigrami Ferića i Hidže, Zlatarićev prijevod, Galjufov himan sv. Pavlu, heksameterska pjesma *Narratio divi Edmon-di* nepoznatog autora, Lukarevićeva pjesma *Regnorum plausus* povodom rođenja sina španjolskoga kralja Filipa IV. i na koncu Đurđevićeve pjesma o obraćenju svete Margarete iz Kortone. Sastavljač kataloga pretpostavio je da je dvosveščani rukopis, na čijoj je naslovnoj stranici u novije vrijeme netko dopisao knjižnični naslov "Carmina nonullorum poetarum rhacusinorum" [*sic*], nastao početkom 19. st. Prepisivač nije identificiran. Treći rukopis, potekao iz pera marljivoga Rafa Radelje, čuva se u Arhivu Male braće pod signaturom 38. U njemu je prepisan Lukarevićev *Regnorum plausus*, Zlatarićeva *De amplitudine et vetustate linguae Illyricae*, elegija Vice Pucića *Ad amicam suam Pantasilaeam* i sedam pjesama Đurđevićeve: *Obraćenje svete Margarete iz Kortone*, četiri elegije, epigram o sv. Tomi Akvinskom i himan u dan Pedesetnice. Zanimljivo je još napomenuti kako je Petar Kolendić naknadno, do 1918., očito znao i za Zlatarićevo prevođenje Đurđevića, budući da je na nj upozorio Rešetara. Pripredajući izdanje Đurđevićeve djela, u poglavlju o prijevodima Rešetar

⁸⁷ Kolendić, Petar: "Budimsko izdanje Gundulićeva *Osmana*", *Srđ*, IV, 11-12, Dubrovnik 1905., str. 481.

⁸⁸ Kolendiću su u tom trenutku zacijelo poznati svi Zlatarićevi tekstovi koje je zajedno s pjesmama Dž. Palmotića, A. Paolija, V. Menčetića, A. Čubranovića, Dž. Držića, D. Ranjine, S. Bobaljevićeva Mišetića, D. Zlatarića i M. Kaboge prepisao Stjepan Tomašević u rukopisu koji se danas čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku pod signaturom 918.

naime kaže: "Poslije Slade prevodio je – kako mi javlja prof. Dr. Pero Kolendić – na latinski Đ-ća Maro Zlatarić (1753–1826), što on sam spominje u uvodu svojega prijevoda Gessner-ovijeh idila."⁸⁹ Iako je od Rešetarova komentara krenuo i Torbarina koji je otvorio pitanje prijevoda prve iz ciklusa *Ljuvenih pjesni*, a zacijelo su ga konzultirali i kasniji proučavatelji, nije se obraćala pozornost na to da Sladin nije i jedini prijevod te pjesme na latinski.⁹⁰

Zlatarićev prijevod bio je dug krvnom srodniku i duhovnom pretku s kojim su ga vezivale što biografske što poetičke dodirne točke (kao na primjer ta da su obojica navodno, kao uostalom i Ovidije i mnogi drugi, spalili neke svoje pjesme⁹¹). Ignjato-va majka Frana Zlatarić, unuka pjesnika Dominka, bila je nećakinja Marinova pradjeda Miha Zlatarića, što znači da su Marinov otac (Dominko) i Ignjat Đurđević bili rođaci u drugome koljenu. Obojica su pjesnika pripadala tzv. novoj vlasteli i obojica su imala tu sudbinu da se njihovom smrću rod iz kojeg su potekli ugasio. Obojica su odabrala redovnički poziv, i mijenjala ga: Đurđević je prvo bio isusovac, pa je istupio iz Družbe i potom postao benediktinac, dok je Zlatarić iz dominikanskoga reda prešao u biskupijske svećenike, no na koncu napustio i taj poziv i umro kao neoženjeni laik. Nadalje, vrijeme koje su proveli na Mljetu, prvi kao benediktinac, a drugi kao knez, iznjedrilo je opise otoka: Đurđevićev latinski (*Melitae Illyricanae notitia*) prilog je opsežnomu historiografskom djelu *Divus Paulus apostolus in mari, quod nunc Venetus sinus dicitur, naufragus et Melitae Dalmatensis insulae post naufragium hospes*, a Zlatarićev je pisan francuskim jezikom u obliku pisma prijatelju i nalazi se u rkp. 5192 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (NSK). Kao što je *abbas Melitensis* prevodeći psalme eksperimentirao s preko dvadeset metričkih oblika, tako je Zlatarić, možda i po uzoru na njega, "u razlikijem metrima" preveo Gessnerove idile. Potom, osim što je Zlatarić napisao biografiju koja je uz onu Sara Crijevića i onu što je Rešetar naziva Rastićevom najpouzdaniji izvor podataka o Đurđevićevu životu,⁹² poznato je da je prepisivao Đurđevićeva djela⁹³ i da ga je osob-

⁸⁹ Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. LVII.

⁹⁰ Zlatarićeva pjesma dakle nije "znanstveno-didaktički i filozofski ep ili epilij na latinskom jeziku", kako stoji u klasifikaciji epike 18. st. prema tematici, žanrovima, poetičkim modelima i svjetonazorima u: Fališevac, Dunja: "Epika 18. stoljeća između visokog i niskog, elitnog i pučkog", *Kaliopin vrt II*, Split 2003., str. 83.

⁹¹ Taj podatak o Zlatariću donosi Ljubić, *nav. dj.*, str. 426.

⁹² Tiskao ju je Rešetar u *Djelima Ignjacija Đorđi*. Knjiga druga, str. CXLV-CXLVI.

⁹³ Pantić, Miroslav: "Rukopisi negdašnje biblioteke Bizaro u Historijskom institutu u Dubrovniku", *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 8/9, Dubrovnik 1960-61., str. 571.

no smatrao najboljim dubrovačkim pjesnikom.⁹⁴ Na koncu, ono što im je zasigurno bilo zajedničko jest i zanosna briga za materinski jezik. Zlatarić je očiti Đurđević istomišljenik kad u predgovoru svojem kratkom nauku o različitim metrima u poeziji na domaćem jeziku (*Nauk više razlikijeh načina pjesni slovinskih*) kaže: "Rijet ću, može biti smiono, da nije na svijetu jezika obilnijega riječima, i njihovu tomačenju, kako naš slovinski koji se po razlikijem inostranijem krajnam čudnovito prostro i uzumnožio."⁹⁵ Starija je literatura u dva navrata⁹⁶ rado citirala ovaj navod koji stoji na samome početku Zlatarićeve autografnе zbirke, a koji se može skladno nadovezati na Đurđevićeve vapaje u *Uzdasima*, *Saltijeru* i drugim djelima: "Smutim se kad god promislim da u momu rođenomu mjestu, u komu nekada slavno glasoviti pjevaoci u naš jezik slovjaše, na dan današnji jako je malo onezijek, koji slovinske pjesni ljubiu, i ko da se sramu od tač prostrana, glasovita jezika".⁹⁷ U nastavku stoji: "(...) od koga hitro pjeva mudroznani otac Injacio Giorgi, opat skupštine Melitenske, Reda Svetoga Benedikta, moj rođak, i koga umjetnu i hitru pjesan slovinsku ja slabo u latinske pjesni obratih, kô ti je, dragi štioče, lasno vidjeti u ovezijem knjigam obe dvije pripisane".⁹⁸

Na više mjesta u rukopisu zabilježena je 1793. kao godina njegova nastanka, kad je Zlatarić boravio na Mljetu obnašajući dužnost kneza. No prepisana je i jedna latinska elegija Jakovu Betondiću koju mu je Zlatarić pisao iz Rima, tematizirajući svoje članstvo u Akademiji Arkadiji (pastirsko mu je ime bilo Meliteus Epidauricus) i kontakte sa Stayem, Kunićem i Galjufom. Slično tomu, u jednome pismu Đuru

⁹⁴ "Ignazio Giorgi, opat skupštine melitenske, reda s. Benedikta, i moj rođak, ki slovjaše ovega vijeka, može se sa svijem razlogom nazvati poglavica nad svijem pjevaocima dubrovačkijem – slovinskijem, bivši on mudroznano i hitro, ko blaga pčelica, ka sisa slados gorskoga vrijsa i ljubice, tako i on sve najljepše urese od najboljijeh slovinskih pjevaoca izabra i pokupi, i njegove slatke pjesni okiti na taki način da još bolji (neka mi bude dopušteno rijeti) i od njih i njihov poglavica može im se nazvati", Zlatarić, Marin: *Idilii Gesnerovi [Idyllen]* u slovinske versi složeni i obraćeni; *Varie poesie, Lettera sull' Isola di Meleda*. 1793. (NSK R 5192, str. IX).

⁹⁵ *Isto*, str. I.

⁹⁶ Kolendić, Petar: "J. Nagjy: Marko Bruère Desrivaux als ragusanischer Dichter", *Srd*, V, 3, Dubrovnik 1906., str. 138; Bersa, Josip: *nav. dj.*, str. 170.

⁹⁷ NSK R 5192, str. I.

⁹⁸ *Isto*. Zlatarićevo kontinuirano obraćanje štioću u rukopisnoj bilježnici, kao i razumljiv iskaz topičke skromnosti kojim tvrdi da je prijevod Đurđevićeve pjesme "slabo" načinio, mogu uputiti na pretpostavku da je ondje skupljena djela imao namjeru tiskati. Ne mora međutim nužno biti tako: rukopisna kultura u Dubrovniku, njegovana i razvijana stoljećima – prije pojave prve tiskare 1783. – iznimno je snažna i živa i potkraj 18. i početkom 19. st., pa je moguće zamisliti da Zlatarić računao na štioće rukopisnih svezaka, čija je razmjena pandan objavljivanju knjiga u kulturi tiska.

Feriću, datiranom 24. studenoga 1792., nakon boravka u Napulju opisuje druženje s Kunićem, Stayem i drugim Dubrovčanima u Rimu.⁹⁹ Moglo bi se, slično kao i kod Stullija, nagađati o tome da je i prijevod Đurđevića nastao u Italiji i da je arkađanskim vezama dospio do *Madamigelle* Knight te joj postao predložak za izradu engleskog prijevoda, no tomu se protivi usporedba Zlatarićevih i Odescalchijevih stihova, koja opet pokazuje kako su potonji bliži hrvatskom originalu nego latinskom prijevodu.

Zlatarić dakle donosi i tekst *Bijeljaše se izdaleka*, pa imamo uvid u njegov neposredni predložak: u njemu nije bilo, kao u Sladinu, zadiranja u semantiku zadržanih stihova na hrvatskome, ali jesu ispuštene Đurđevićeve kitice s ljubavnom motivikom (stihovi 5-8, 49-64, 193-200, 205-208, 217-224). Usto, u latinskome tekstu nema ni stihova koji bi odgovarali stihovima još sedam strofa (69-96), a budući da je Zlatarić bio skloniji sažimanju izričaja originala nego njegovu proširivanju, te da je preoblikovao završetak pjesme, to njegov prijevod u rukopisu NSK 5192¹⁰⁰ sadrži samo 120 stihova. Riječ je o kraćoj inačici; u prijevodu koji se nalazi u autografu AMB 1971,¹⁰¹ te u ZKD 400 i AMB 38 – koji su njegovi prijepisi – nije izostavljen dio u kojem Ovidije eksplicira razloge svojeg objavljivanja pjesniku, pa on obuhvaća 134 stiha. Međusobno se dvije inačice podudaraju u 94 cjelovita stiha, dok se u još sedam njih razlikuju tek jednom riječju ili sintagmom.

I u ovome slučaju, kao i u dosadašnjima, možemo govoriti o slobodnu odnosu prevoditelja prema semantičkom potencijalu izvornika. Jednako kao što postoje dijeleći u kojima se sadržaj predloška točno prenosi – premda je Zlatarić češće jedan Đurđevićev katren zamjenjivao jednim distihom – (npr. Đurđevićevi stihovi 25-28 : AMB 15-16, gdje je očuvana i anafora, ili 69-72 : AMB 33-34), ima u prijevodu i izostavljanja pojedinih stihova (usp. 77-80 : AMB 39-40; 143-144 : AMB 86; 165-168 : AMB 107-108) i proširivanja (usp. 1-4 : NSK 1-6 i AMB 1-4 s vremenskom perifrantom; 105-108 : AMB 59-62 s aluzijom na ljubavnu poeziju koja nema ekvivalenta u izvorniku ili 165-169 : AMB 105-108). Osobite su samostalne Zlatarićeve dopune kojima je imenovao slavenske krajeve ili jezike: *u slovinskoj lednoj strani / besjede uzeš vaše rodne* (65-66) : *Hinc ego Sarmatica dudum regione moratus / Jam didici Getico plurima more loqui* (NSK 35-36); *ona vašu potrebno je / da uvijek ljubav nosi i kuša* (87-88) : *Fasque Ragusinum mens mea nomen amet* (AMB 46); *njim* [sla-

⁹⁹ Pismo je pohranjeno u Državnom arhivu u Dubrovniku, u rukopisnoj ostavštini Pavlović – Gracić, sv. 50, pod naslovom *Notizie estratte dalla lettera di Roma, 16/11 1792 di Marino di Zlatarić a d. Giorgio Ferrić*, str. 173.

¹⁰⁰ Dalje u tekstu samo "NSK".

¹⁰¹ Dalje u tekstu "AMB".

venskim jezikom] *svoju ljubav spovjedo bi* (112) : *Dulciloquo Ilyricos funderet ore sonos* (AMB 64) i sl. Cjelovitost izvornoga teksta potpuno se razgrađuje na samome kraju, kad Zlatarić Đurđevićev rasplet zamjenjuje novim: njegov se subjekt budi iz sna te ispunjen pjesničkim nadahnućem zadobiva veću naklonost Feba i *ilirskih* Muza. Ovakva adaptacija, koja prenosi ideju veličanja slavenskih jezika i pjesništva na narodnom jeziku, upućuje na to da je Zlatarić pri ruci tijekom prevođenja imao i Sladin latinski tekst; tu pretpostavku potvrđuje ne samo naslov koji Zlatarić daje svojoj elegiji – *De vetustate et amplitudine linguae Illyricae* – nego i cijeli niz preuzetih prijevodnih rješenja: *vestis contexta micabat* (Slade 13 : NSK 11, AMB 9); *exul ab urbe* (26 : AMB 30); *mea spiritus ossa* (37 : AMB 35); *ambo sumus vates* (55 : AMB 48); *At neque Dalmaticis, quas abluit Adria, terris* (93) : *Undique Dalmaticis, quas abluit Adria, terris* (NSK 63, AMB 77); *sidera caeli* (97 : NSK 67, AMB 81); *Olli Sauromatae* (117 : NSK 83, AMB 97); *Moldava, Tibiscus* (139 : NSK 103, AMB 117), *percitus oestro* (151 : NSK 119, AMB 133).

Nastavi li se potraga za Zlatarićevim književnim uzorima preko posuđenih istovjetnih ili djelomice preinačenih stihova i dijelova stihova, dolazimo do ovih rezultata: osim što zatječemo leksičke reminiscencije iz epičara, primjerice Lukrecija (*et radii solis*, NSK 69 i AMB 83 : *Lucr. 5, 484*; *terras cum lumine spargit*, NSK 69 i AMB 83 : *cum spargit lumine terras*, *Lucr. 2, 144*; *per nemora et sylvas*, NSK 117 i AMB 131 : *per nemora ac silvas*, *Lucr. 5, 1386*) i Vergilija (*roseis Aurora quadrigis*, NSK 1 : *Aen. 6, 535*; *surgens Aurora*, AMB 1 : *Aen. 4, 129*; 11, 1; *tum sic effatur*, AMB 23 : *Aen. 9, 295*; *devinctus amore*, AMB 39 : *Aen. 8, 394*; *celebrabis honores*, NSK 113 i AMB 127 : *celebrabit honores*, *Aen. 12, 840*), čini se da su omiljena Zlatarićeva lektira bila djela Ovidijeva (*Et vigil Eois Phosphorus exit aquis*, AMB 2 : *Et vigil Eois Lucifer exit aquis*, *F. 6, 474*; *laurea sarta comas*, NSK 12 i AMB 10 : *laurea sarta coma*, *Tr. 2, 1, 172*; *Naso poeta*, NSK 26 i AMB 24 : *Am. 2, 1, 2, Tr. 3, 3, 74, Pont. 3, 5, 4*; *pectore vulnus*, NSK 48 i AMB 62 : *F. 4, 4*; *inde per immensas*, NSK 81 i AMB 95 : *inde per immensum*, *Met. 4, 621 i 10, 1*; sintagmatske veze *Romulei colles* [AMB 51] i *colla alba* [NSK 2] koje se pojavljuju jedino u Ovidija [*Met. 14, 845*, i *Pont. 4, 9, 50*]), ali i ona ljubavna (*Protinus en oculos constitit ante meos*, NSK 10 i AMB 8 : *Iussit et ante oculos constitit ipsa meos*, *A. A. 3, 44*; *Purpureusque pedum vincla cothurnus habet*, NSK 14 i AMB 12 : *Lydius alta pedum vincla cothurnus erat*, *Am. 3, 1, 14*; *pharetrisque Cupido*, NSK 15 i AMB 13 : *pharetrate Cupido*, *Am. 2, 5, 1*; *Illyricis carmina scripta modis*, NSK 40 : *Niliacis carmina lusa modis*, *A. A. 3, 318*; *vobis semper inhaeret*, AMB 44 : *tibi semper inhaeret*, *A. A. 3, 561*; *Mille jocus veneres*, NSK 53 i AMB 67 : *Mille ioci Veneris*, *A. A. 3, 787*; *tenui gutture*, NSK 118 i AMB 132 : *Am. 1, 13, 8*; *Tib. 1, 3, 60*, itd.).

Kao što se dakle nastojalo pokazati, Zlatarićev izbor prijevodnoga predloška nije bio samo estetski motiviran, jer ga je privukao i ideološki sloj pjesme. Zanimljivo je da je, prenoseći izvornik u latinski medij, ljubavnu tematsku komponentu zanemario, ali da se na formalnoj razini u opjevavanju jezika poslužio, svjesno ili ne, repertoarom leksičko-metričkih rješenja iz ljubavnih elegija i udžbenika ljubavnog umijeća jednog od najvažnijih rimskih ljubavnih pjesnika. Na tome tragu moguće je i tumačenje Zlatarićeva prijevoda kao svojevrsne intertekstualne igre i s Ovidijevim stihovima i s Đurđevićevom pjesmom, koja sama nije čvrsto ukalupljena u stroge žanrovske okvire te je stoga tekst uvijek podatan novim prijevodnim interpretacijama.

7.

Dok smo promatrali dva latinska i dva talijanska prijevoda Đurđevićeve pjesme *Bijeljaše se izdaleka*, od ukupno šest prijevoda čije je postojanje potvrđeno, susreli smo se s još nekoliko pitanja na koja bi trebalo pokušati dati odgovore. Prvo, kad pred sobom imamo četiri prijevoda iste pjesme koji u većoj ili manjoj mjeri gotovo da ignoriraju cijeli jedan motivski sloj, moralo se postaviti pitanje iz kakvih su predložaka prevoditelji prevodili, je li moguće da je postojala prijepisna inačica (ili više njih) Đurđevićeve pjesme koja nije sadržavala, ili jest ali u sažetom/izmijenjenom obliku, stihove o ljubavi i Ljubici. U svojem kritičkom izdanju iz 1918. Rešetar je nabrojio četrnaest rukopisa s početnom pjesmom Đurđevićeva ljubavnog ciklusa.¹⁰² Tekst je donio prema rukopisu koji je smatrao najboljim, najpotpunijim i najstarijim (rkp. 3130 NSK, s autorovim naknadnim intervencijama).¹⁰³ Prema njegovu opisu rukopisa i prema stanju prikazanu u kritičkom aparatu zaključuje se da nije bilo inačica s tako krupnim razlikama, osobito na razini sadržaja, kako bi se iz prijevoda dalo pomisliti.¹⁰⁴ Stoga je bilo polazište i ove, kao i prethodnih analiza, da je tekst kolao u integralnom obliku, a da su izmjene potekle od samih prevoditelja. Pritom su najdalekosežnije intervencije bile Sladine i Odescalchijeve, Zlatarićeve suzdržanije, dok je Stulli većinom dosljedno transponirao i ljubavnu sastavnicu sadržaja.

Drugo je pitanje kada su točno i kojim slijedom prijevodi nastali. Redoslijed kojim su promatrani u ovome radu pratio je kronologiju njihovih tiskanih izdanja: Sla-

¹⁰² Nije mu bio poznat prijepis Marina Zlatarića iz biblioteke Iva Bizzara, koji se danas čuva u Zavodu za povijesne znanosti u Dubrovniku pod signaturom D. a. 19. Ovdje se oslanjamo na Rešetarovo kritičko izdanje, no čini se da ne bi bilo naodmet iznova usporediti postojeće rukopise Đurđevićeve poezije.

¹⁰³ Usp. Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi*. Knjiga prva, str. VI.

¹⁰⁴ Postoji samo jedna inačica koja se razlikuje od originalne redakcije, no to je Kaznačićev prijepis Sladine verzije, uz koju se nalazi i Sladin latinski prijevod.

din je tiskan 1754.,¹⁰⁵ Odescalchijev 1810., Stullijev 1826., dok je posljednje mjesto pripalo Zlatarićevu koji je ostao u rukopisu. Takav je preliminarni raspored uveden radi jednostavnosti i zbog nepoznavanja preciznih faktografskih podataka; to nije nužno bio i stvaran vremenski redosljed njihova nastajanja. Slade je svoju parafrazu sastavio iste 1754.; Odescalchijeva je mogla nastati i daleko prije no što je, potkraj života, priredio zbirku za objavljivanje; Stulli tvrdi da je svoj prijevod napisao do 1800., a za Zlatarića se pretpostavlja da ga je uobličio oko 1793. Vidovićev prijevod nastao je 1823., nakon što je Šibenčanin tijekom kratka službenog boravka u Dubrovniku dvije godine prije prepisao tridesetak Đurđevićevih pjesama.¹⁰⁶ Još jedna potvrda o Vidovićevoj transpoziciji *Bijeljaše se izdaleka*, osim prije navedene iz pisma-kritike Stulliju, jest i poslanica Tommaseu iz godine 1841. U njoj Vidović tematizira susret sa šibenskim književnikom Antunom Marinovićem, koji mu je obećao da će pročitati, komentirati i korigirati njegove prijevode Đurđevićeve ljubavne poezije. Prema dogovoru, Vidović mu šalje pjesme iz Cavtata:

Giunto a Ragusa l' antica io diedi principio alle concertate mie spedizioni, e per prima gli ho mandato la canzone detta 'L' ombra di Ovidio' od altramente 'In lode della lingua illirica'. – Dopo qualche giorno egli mi rimandò quel mio pezzo scrivendomi in lettera alcune osservazioni generali sul verseggiare, ed in fatto di lingua.¹⁰⁷

U nastavku, Vidović je molio Marinovića da iznova, s potpunom slobodom, unese svoje intervencije u prijevod, što je Marinović odbio. Prepjev bi bilo vrijedno poznavati između ostaloga i zato što je, prema svjedočanstvu samog autora, a za razliku od dvaju drugih talijanskih prijevoda u stihu *endecasillabo sciolto*, pisan "in terze rime".¹⁰⁸ Međutim, Mate Zorić u svojim sustavnim istraživanjima životnoga puta i književnog opusa supružnikā Vidović u više je navrata ustvrdio kako je gotovo sva njihova rukopisna ostavština izgubljena.¹⁰⁹

¹⁰⁵ U drugom izdanju svoje rasprave *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine* tiskanom u Anconi 1774. Slade ne spominje Đurđevića i ne donosi njegovu pjesmu.

¹⁰⁶ Usp. Zorić, Mate: "Ana Vidović, Marko Antun Vidović i Nikola Tommaseo u svjetlu neobjavljene prepiske", Zorić, Mate (ur.), *Hrvatsko-talijanski književni odnosi 8*, Zagreb 2002., str. 385.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 516-517.

¹⁰⁸ Vidović, Marko Antun: [*Critica della traduzione dello Stulli dell' Ombra d' Ovidio. 1826.*]. Moguće je da je riječ o Vidovićevoj sklonosti prevođenju u rimi: *Osmāna* je preveo u jedanaesterakim oktavama, dok je u zbirci prijevoda Đurđevićeve poezije eksperimentirao s više vrsta stihova i srofa, nikad bez sroka.

¹⁰⁹ Usp. Zorić, Mate: "Ana Vidović, Marko Antun Vidović i Nikola Tommaseo u svjetlu neobjavljene prepiske", Zorić, Mate (ur.), *Hrvatsko-talijanski književni odnosi 8*, Zagreb 2002., str. 463; 515.

Na kraju, zacijelo je umnogome zanimljivije i intrigantnije pitanje ono o prepjevu Cornelije Knight, osobito ako je točna Torbarinina tvrdnja da bi to bio najstariji prijevod jedne hrvatske pjesme na engleski.¹¹⁰ Kad bi se kakav odgovor na pitanje o njezinu predlošku pokušao dosegnuti usporednom analizom Odescalchijeva i ostalih prijevoda, onda bi se na prvome mjestu moglo eliminirati Stullijev prepjev koji, za razliku od Odescalchijeva, prati i ljubavnu motivsku nit, pa tako ima spomen sanjarenja o djevojci, Kupidona, ljubavne krivnje, cara Augusta, sveprožimajuće ljubavne sile, te djevojke na početku pjesme, a zadržava i lik Kochanowskoga – čega svega u drugome talijanskom prijevodu nema. Što se tiče Sladina latinskoga prijevoda, s njim je Odescalchijev imao više dodirnih točaka na sadržajnom planu, ali ni ovdje nisu svi isti elementi zadržani ili ispušteni: Odescalchijev prijevod nema, za razliku od Sladina, figuru Kochanowskoga, pohvalu dalmatinskih pjesnika ili na primjer ispovijed Ovidijevu o kažnjenom prijestupu te sliku vezanosti duha uz tijelo i nakon smrti. K tome, kad bi se promotrio, na primjer, opis rimskoga pjesnika ili distribucija i razvedenost pojedinih motiva, uočila bi se međusobna različitost dviju parafraza. Slično je i sa Zlatarićem, čiji je prijevod također, kao što je rečeno, mogao poslužiti Corneliji Knight u Rimu s obzirom na to da je Zlatarić ondje boravio 1792., bio primljen u Arkadiju i prijateljivao s Kunićem, a njegov prijepis i prijevod izvornika nalaze se u bilježnici s drugim pjesmama nastalima u Rimu: čak ako se zanemari izostanak pojedinih dijelova sadržaja kojih u Zlatarića ima (npr. poljski pjesnik, August, Dalmatinci), usporedba nekih zajedničkih motiva, kao što su pregled žanrova i lik Orfeja, pokazuje da su u talijanskom prijevodu oni prošireni i izmijenjeni u odnosu na Zlatarićev prijevod (i Đurđevićev izvornik).¹¹¹

No s druge strane, pitanje je koliko se uopće može jedino na osnovi usporedbe Odescalchijeva prijevoda zaključivati (pa i samo nagađati) o predlošku Cornelije Knight, ili eliminirati potencijalne poznate predloške, s obzirom na to da su nastali u vrijeme u kojem je prevoditi zapravo značilo prerađivati: ako je Odescalchi parafrazirao prijevod koji je Knight načinila na temelju prijevoda izvornika, onda je svaka od te tri prevoditeljske instance mogla napraviti veći ili manji odmak od originala, bilo ispuštanjem i sažimanjem, bilo dodavanjem i mijenjanjem teksta svojega predloška. Rješavanje ovog problema, već dugo prisutnog u našoj književnoj povijesti,

¹¹⁰ Usp. Torbarina, Josip: "Oko engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 313. Što nipošto ne znači da je ujedno i najstariji engleski prijevod nekog teksta hrvatske književnosti.

¹¹¹ Ako su ove pretpostavke točne, odnosno ako predložak Corneliji Knight nisu bili ni Sladin ni Stullijev ni Zlatarićev prijevod, posredovao je neki nama danas nepoznat tekst; onda je, ne treba zaboraviti, prijevoja Đurđevićeve *Bijeljaše se izdaleka* u najmanju ruku bilo sedam.

bilo bi znatno olakšano pronalaženjem iscrpnijih povijesnih podataka ili otkrivanjem nove građe. No dok se to ne dogodi, pitanje o engleskom prijevodu Đurđevićeve pjesme i dalje ostaje otvoreno.

Zahvaljujem na pomoći mentorima pri izradi ovoga rada, Dunji Fališevac i Darku Novakoviću. Također, zahvalnost za strpljiva čitanja i vrijedne komentare i prijedloge dugujem Ivani Žužul i Ivanu Lupiću.

BIBLIOGRAFIJA

Primarna literatura

- Đurđević, Ignjat: *Pjesan I. [Bijeljaše se izdaleka]*, Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi (Ignjata Đorđića)*. Knjiga prva: *Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice*, SPH XXIV, Zagreb 1918., str. 6-12.
- AMB 38: *Carmina diversa* (zbirka odabranih latinskih pjesama Ivana Lukarevića, Marina Zlatarića, Vinka Pucića i Ignjata Đurđevića).
- AMB 1971: *De vetustate et amplitudine linguae Ilyricae elegia*.
- NSK R 5192: Zlatarić, Marin: *Idilii Gesnerovi [Idyllen] u slovinske versi složeni i obraćeni; Varie poesie, Lettera sull' Isola di Meleda*. 1793.
- Odescalchi, Baldassare: *Poesie profane e sacre di d. Baldassare Odescalchi duca di Ceri fra i pastori d' Arcadia Pelide Lidio*, Rim 1810.
- Slade, Sebastijan: *De Ilyricae linguae vetustate et amplitudine*, Venecija 1754.
- Stulli, Luko: *L' ombra di Ovidio, ovvero lodi della lingua Illirica. Poemetto di don Ignazio Giorgi. Versione Italiana*, Dubrovnik 1826.
- ZKD 400: Latinske pjesme nekih dubrovačkih pjesnika: Fr. Staya, M. Zlatarića, J. Luccarija, I. Đorđića, itd.

Sekundarna literatura

- Appendini, Francesco Maria: *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. 1, Dubrovnik 1802.
- Batty, R. M.: "On Getic and Sarmatian Shores: Ovid's Account of the Danube Lands", *Historia*, 43, Stuttgart 1994., str. 88-111.
- Bersa, Josip: *Dubrovačke slike i prilike (1800. – 1880.)*, Dubrovnik ²2002.
- Blažina, Dalibor: "Kochanowski, Jan", Detoni-Dujmić, Dunja (ur.): *Leksikon stranih pisaca*, Zagreb 2001.
- Bojović, Zlata: *Dubrovački pisci*, Beograd 2001.
- Ćosić, Stjepan: "Luko Stulli i dubrovačka književna baština", *Anali Zavoda za povijesne zna- nosti HAZU u Dubrovniku*, 41, Zagreb – Dubrovnik 2003., str. 259-286.

- Đurđević, Ignjat: *Slave jezika slavjanskoga, Dubrovnik, zabavnik za 1885.*, str. 5-7.
- Fabi Montani, Francesco: "Odescalchi, Baldassare", De Tiplado, Emilio (ur.): *Biografia degli Italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII. e de contemporanei compilata de letterati italiani di ogni provincia e pubblicata a cura di Emilio de Tiplado*, sv. 5, Venezia 1837.
- Fališevac, Dunja: "Gundulićev 'varšavski pakt' (Polonofilski ideologemi i mitologemi u dubrovačkoj baroknoj književnosti)", *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad. Studije o dubrovačkoj kulturi*, Zagreb 2007., str. 189-209.
- Fališevac, Dunja: "Epika 18. stoljeća između visokog i niskog, elitnog i pučkog", *Kaliopin vrt II*, Split 2003., str. 79-105.
- Fališevac, Dunja: "Pasko Antun Kazali kao epik", *Kaliopin vrt*, Split 1997., str. 293-324.
- Gortan, Veljko, Vratović, Vladimir (prir.): *Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui Latine scripserunt*. II. Piscis 17-19. stoljeća. Auctores saec. XVII-XIX. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 3, Zagreb 1970.
- Grgić, Iva: *Osman i njegovi dvojnici. Traduktološka studija*, Zagreb 2004.
- Kadić, Ante: "Jan Kochanowski and Croatian Literature", *Studia Slavica mediaevalia et humanistica*, 2, Rim 1986., str. 376-391.
- Kasumović, Ivan: "Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liričku poeziju", *Rad JAZU* 205, Zagreb 1914., str. 1-117.
- Knight, Ellis Cornelia: *Autobiography of Miss Cornelia Knight, lady companion to the Princess Charlotte of Wales. With extracts from her journals and anecdote books*. Kaye, J. W., Hutton, J. (prir.), London 1861.
- Kolendić, Petar: "Budimsko izdanje Gundulićeva Osmana", *Srđ*, IV, 11-12, Dubrovnik 1905., str. 469-486.
- Kolendić, Petar: "J. Nagjy: Marko Bruère Desrivaux als ragusanischer Dichter", *Srđ*, V, 3, Dubrovnik 1906., str. 138-141.
- Kombol, Mihovil: "Kritika 'Osmana' iz 1827. god.", *Spremnost*, III, 111-112, Zagreb 1944., str. 12.
- Krmpotić, Joso: *Katarine II. i Jose II. put u Krim*, Beč 1788.
- Krša, Tomo: *Della vita e degli scritti di Didaco Pirro*, Firenze 1826.
- [Kunić, Rajmund]: *Raymundi Cunichii carmina* (AMB 594).
- [Kunić, Rajmund]: Raymundi Cunichii e Soc. Jesu epigrammata XXVII a Francisco Cancellerio collecta, *Giornale Arcadico di scienze, lettere, ed arti*, 27, Rim 1825., str. 56-65.
- Kuntić-Makvić, Bruna: "Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca 16. i 17. stoljeća", *Živa antika*, 34, Skopje 1984., str. 155-164.
- Lachmann-Schmohl, Renate: *Ignjat Đorđić. Eine stilistische Untersuchung zum Slavischen Barock*, Köln – Graz 1964.
- Luttrell, Barbara: *The Prim Romantic. A Biography of Ellis Cornelia Knight 1758-1837*, London 1965.
- Ljubić, Šime: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, sv. 2, Rijeka 1869.
- Miličević Bradač, Marina: *Stara Grčka. Grci na Crnome moru*, Zagreb 2004.

- Notizie estratte dalla lettera di Roma, 16/11 1792 di Marino di Zlatarić a d. Giorgio Ferrić* (DAD, Rukopisna ostavština Pavlović – Gracić, sv. 50).
- Novak, Slobodan Prosperov: "Nepoznata Stulićeva drama o Henriju IV", *Dubrovnik*, XXVIII, 5-6, Dubrovnik 1985., str. 3-5.
- Pantić, Miroslav: "Književnost Dubrovnika i franjevci", Velnić, Justin V. (ur.): *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Zagreb – Dubrovnik 1985., str. 293-365.
- Pantić, Miroslav: "Rukopisi negdašnje biblioteke Bizaro u Historijskom institutu u Dubrovniku", *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 8/9, Dubrovnik 1960-61., str. 557-596.
- Pantić, Miroslav: *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, Beograd 1957.
- Posavac, Zlatko: "Estetika romantičnog klasicizma u Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku*, 19-20, Dubrovnik 1982., str. 263-287.
- Pudić, Ivan: *Rerum Illyricarum Ignjata Đurđevića*, Sarajevo 1967.
- Puratić, Željko: "Publije Ovidije Nazon i Ignjat Đurđević", *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salka Nazečića*, Sarajevo 1973., str. 183-201.
- Puratić, Željko: "Ovidije u dubrovačkoj i dalmatinskoj književnosti", *Živa antika*, XX, Skopje 1970, str. 203-213.
- Ravlić, Jakša: "O prvom izdanju Gundulićeva 'Osmana' (1826)", *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 4-5, Dubrovnik 1956., str. 705-717.
- Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi (Ignjata Đorđića)*. Knjiga prva: *Pjesni razlike i Uzdas Mandalijene pokornice*, SPH XXIV, Zagreb 1918.
- Rešetar, Milan (prir.): *Djela Ignjacija Đorđi (Ignjata Đorđića)*. Knjiga druga: *Saltijer slovinški i proza*, SPH XXV, Zagreb 1926.
- Richmond, John: "The Latter Days of a Love Poet: Ovid in Exile", *Classics Ireland*, 2, Dublin 1995., URL: www.ucd.ie/classics/classicsinfo/95/Richmond95.html (21. ožujka 2006.)
- Stojan, Slavica: "Berneska poezija u Dubrovniku na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 31, Dubrovnik 1993., str. 133-148.
- Stojan, Slavica: "Mizoginija i hrvatski pisci 18. stoljeća u Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije u Dubrovniku*, 39, Zagreb – Dubrovnik 2001., str. 427-460.
- Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb – Dubrovnik 2003.
- Stulli, Luko: *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay*, Venecija 1827.
- Tomas, Valter: *"Gazzetta di Zara" u preporodnom ozračju*, Split 1999.
- Tomasović, Mirko: "Đurđevićovo prizivanje Ovidija", *Dani hvarskog kazališta XX – Hrvatsko barokno pjesništvo: Dubrovnik i dalmatinske komune*, Split 1994., str. 103-110.
- Torbarina, Josip: "Hrvatski latinisti 18. stoljeća u Dubrovniku", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 314-328.
- Torbarina, Josip: "Oko engleskoga prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme", *Kroatističke rasprave*, Zagreb 1997., str. 267-313.
- Torbarina, Josip: "Raymond Kunić and Alfieri. Roman literary and artistic diversion in the late Settecento", Gabrieli, Vittorio (ur.): *Friendship's Garland. Essays Presented to Mario Praz on his Seventieth Birthday*, Rim 1966., II, str. 11-41.

- Torbarina, Josip: "Raymond Kunić and English Literature", *SRAZ*, IV, 9-10, Zagreb 1960., str. 163-170.
- Tosi, Gioacchino: *De vita Raymundi Cunichii commentariolum*, Rim 1795.
- Vidović, Marko Antun: [*Critica della traduzione dello Stulli dell' Ombra d' Ovidio. 1826.*] (AMB 1658).
- Vidović, Marko Antun: *Raccolta di alcune amoroze illiriche canzoni di Nicolò Ignazio Giorgi celebratissimo poeta ragusino in italiano tradotte da Marc' Antonio Widovich da Sebenico l' anno 1823*, Venecija 1827.
- Williams, Gareth: "Ovid's exile poetry: *Tristia, Epistulae ex Ponto* and *Ibis*", Hardie, Philip (ur.): *The Cambridge Companion to Ovid*, Cambridge 2002., str. 233-245.
- Zorić, Mate: "Ana Vidović, Marko Antun Vidović i Nikola Tommaseo u svjetlu neobjavljene prepiske", Zorić, Mate (ur.), *Hrvatsko-talijanski književni odnosi 8*, Zagreb 2002., str. 367-541.
- Zorić, Mate: "Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku", *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Split 1992., str. 339-458.

Ovid Metamorphosed: Four Translations of Đurđević's Poem *Bijeljaše se izdaleka*

Summary

At the beginning of his collection of love poetry Ignjat Đurđević placed a poem entitled "Bijeljaše se izdaleka", which apart from certain established love motifs – such as the presence of the beloved woman and thoughts on how to gain her favours – contains an ode to the Slavic language, delivered by the Roman poet Ovid. This generic hybridity opens the text up to new interpretations, evident in the six translations of the poem made in the late eighteenth and early nineteenth centuries: two into Italian, three into Latin and one into English. This essay considers Đurđević's poem both in relation to its reliance on Ovid's oeuvre and with regard to the contemporary ideas about the glorification of the antiquity and scope of the Slavic languages to which Đurđević contributed in his pseudo-scientific works as well. The essay then proceeds to study the four extant translations of the poem, with special attention paid to their origin and the relations they have to the original text. The most ancient translation is that by Sebastijan Slade, dating back to 1754 and done in Latin hexameters. By completely removing the love motifs and introducing other changes Slade created an encomium to the "Illyrian" language with a prominent ideological message and an obvious pragmatic purpose. The translation was published as an appendix to his prose treatise *On the Antiquity and Scope of the Illyrian Tongue*. At the end of the eighteenth century or at the beginning of the nineteenth century, Baldassare Odescalchi rendered the poem in Italian on the basis of the English translation produced by Cornelia Knight. Odescalchi's paraphrase similarly elides the amorous verses while adding a lengthy and elevated ode to Dubrovnik, not present in

Đurđević's original. At about the same time, Luko Stulli produced an Italian translation in unrhymed hendecasyllables, which shows an equally free treatment of the original but preserves its fundamental ideas. Around 1793 another Latin translation was made by Marin Zlatarić, who rendered the poem in elegiac couplets. Like Slade, Zlatarić foregrounds the praise of the language and its reach, but on the formal level he deploys the kind of diction characteristic of the Roman love elegy. All four translations – regardless of their different motives, aesthetic or patriotic – show that faithfulness to the original, in accordance with the pre-Romantic traditions of translation, is not the most important aim in the translation process. The Italian translation by Marko Antun Vidović has probably been lost, but we know of its existence from his extant correspondence with Stulli and Tommaseo. The English translation of Cornelia Knight is likewise unavailable. Odescalchi mentions it in the title to his translation and it could very well be the first English translation of a text originally written in the Croatian language. The comparison between Odescalchi's translation, made on the basis of Knight's English version, and Slade's, Stulli's and Zlatarić's renderings shows that the latter three translations were probably not the source text for Cornelia Knight. She seems to have worked from a Latin or Italian text, most likely another translation that is worth looking for if we are to provide a complete account of the reception which Đurđević's extremely popular poem enjoyed.

P I E S A N

I.

Bleglasceše is daleka
U ruzizah Zorra okolo;
I na svaibu svoga rieka
Priflupaše nocčno Kollo.

I I.

A ia misleeb sa cinaas mdeebi
Sreeb, i slaxu u kom boju;
Trajab dughe cialse od nochi
Nepokoinom u pokoju.

I I I.

Ciemsje tako saman pafje
Misli isprafnom pamer rrudna;
Esro is nenad prikafaje
Mem pogbledu sien priciudna.

I V.

Tkaniem starom sua svaafce
U nalicju od Pjesnika;
Komu cello pokrivaafce
Svyrta s'rusam levorika.

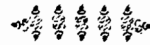
V.

S'okolizam iafniem doli,
Dvorna liza, pun gliubarvi;
Drobna stassa, sied napoli,
Biesce Pjesnik prigibidavi.

V I.

Srab u ciuddu sa prie snarri
Te prikafni svaibu, i ime;
Kadmi sedde Kilikovari
Pjesnik glafom medenyme.

C A R M E N

I.

Non bene protulerat rutilos aurora capillos,
Candebatque procul roseo diademate cincta;
Et rota, nocturno quæ tempore circuit axem,
Explebat proprium, metæ jam proxima, cursum.

I I.

At mihi, dum meditor pariant quid prælia laudis;
Quot Mars donet opes; referat quæ præmia miles
Impiger, & fortis; fumum irrequieta laborem
Ipsa dabat requies, momenta in tempora mutans.

I I I.

Dum timet, & sperat frustra; dum pascitur istis
Anxia mens curis; vario phantasmata lusu
In miram speciem coierunt protinus; Umbra
Nam stetit ante oculos hominis sub imagine nostros.

I V.

Tota auro tenui vestis contexta micabar;
Atque ea forma olli, quam scimus Vatibus esse:
Pulchre immixta rosis, quas ipso e stipite dicas
Jam modo sublatas, cingebat tempora laurus.

V.

Os blande ridens, Vatum de more cothurno
Præcinctæ suræ, brevior statura, capilli
Vix vix subcani, virtus juvenilis (ut uno
Omnia complectar verbo) spirabat amorem.

V I.

Obstupui, & merito; volvebam mente, quid esset
Manibus, atque Umbris mecum? sed scire volenti
Et genus, & nomen, vox hæc gratissima, melle
Dulcior atque ipso porrectas percussit aures.

VII.

VII

Početni stihovi *Bijeljaše se izdaleka* u Sladinoj inačici i njegov prijevod, tiskani u izdanju rasprave *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine* iz 1754.

DE
ILLYRICÆ LINGUÆ
VETUSTATE ET AMPLITUDE
DISSERTATIO
HISTORICO - CHRONOLOGICO. - CRITICA.
AUCTORE

F. SEBASTIANO DOLCI A RAGUSIO
Ord. Minorum Lectore Jubilato &c.

Ad Illustrissimum Dominum

D. JOANNEM GARMOGLIESI
Equitem SS. Sepulcri, & in Regno Cypri
totaque Syria pro Ragulina Republica
CONSULEM.

V E N E T I I S
C I D I O C C L I V .

A P U D F R A N C I S C U M S T O R T I
Sub Signo Fortitudinis
P R Æ S I D U M F A C U L T A T E .

Unutarnja naslovnica rasprave *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine*
Sebastijana Slade (Venecija 1754.)

42

PARAFRASI
DI UNA POESIA ILLIRICA

TRADOTTA DALL' INGLESE

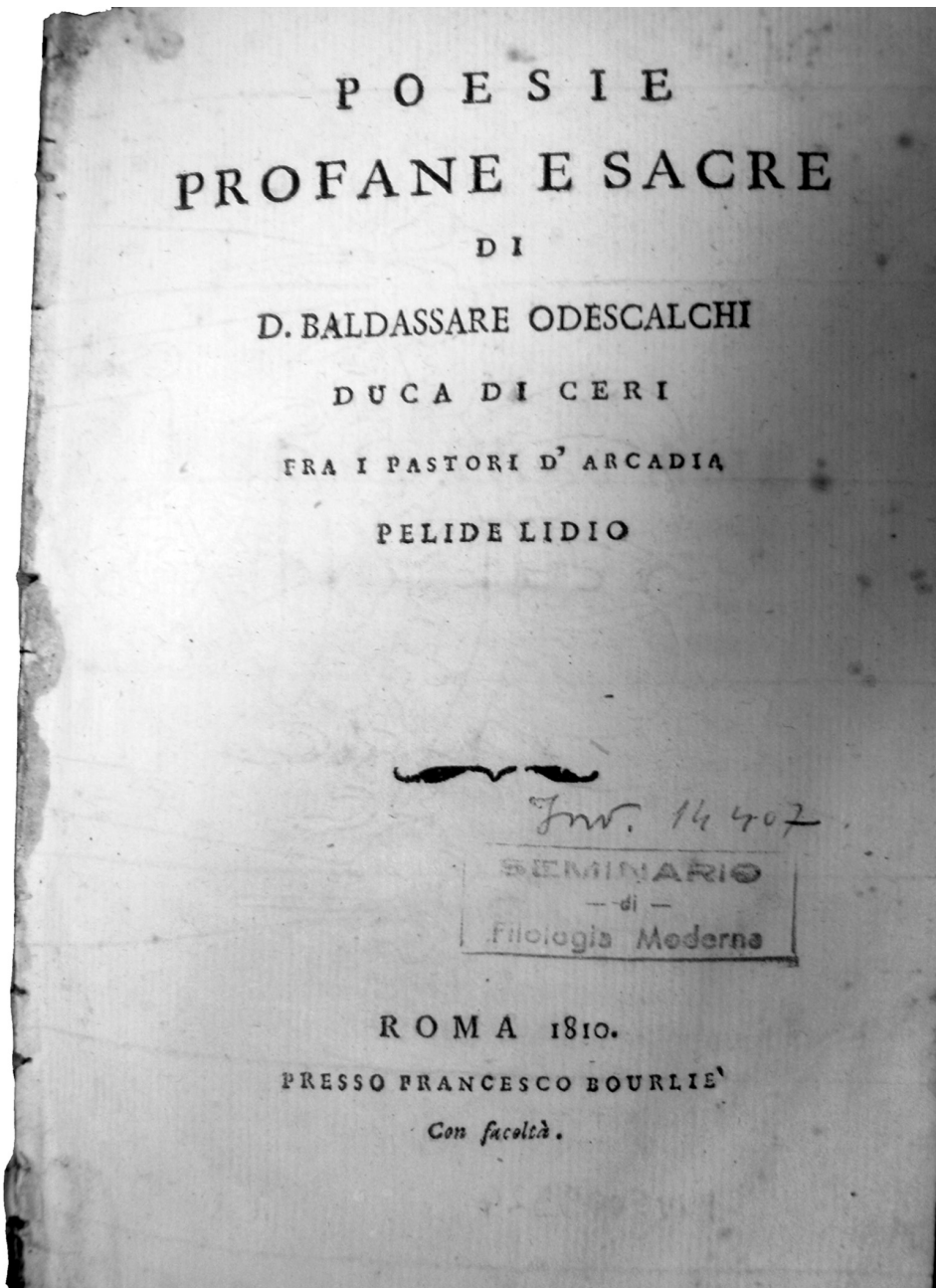
DI MISS KNIGHT

Compiuto aveva omai la bruna notte
Il suo viaggio, e l' Oriente roseo
Già s'indorava ai primi rai del giorno;
Ed io tuttor sulle notturne piume
Giacea pensoso di non licea cure
Pieno la mente; e pure allor pensava
Come io potessi il nome mio far chiaro
Fra quei che fama negli eterni annali
Adorni scrisse di saper non finto.
Quando composta di lievissim' aura
Immago vana agli occhi miei s' offerse.
Corona avea di laure e fresche rose
La qual del crin sugli argentati anelli
Gentilmente scherzava; era il suo aspetto
Soave, e a dolce riso aprìa le labbra;
Il manto d' oro inteso avea sospeso
Leggiadramente all' omero, e cadendo

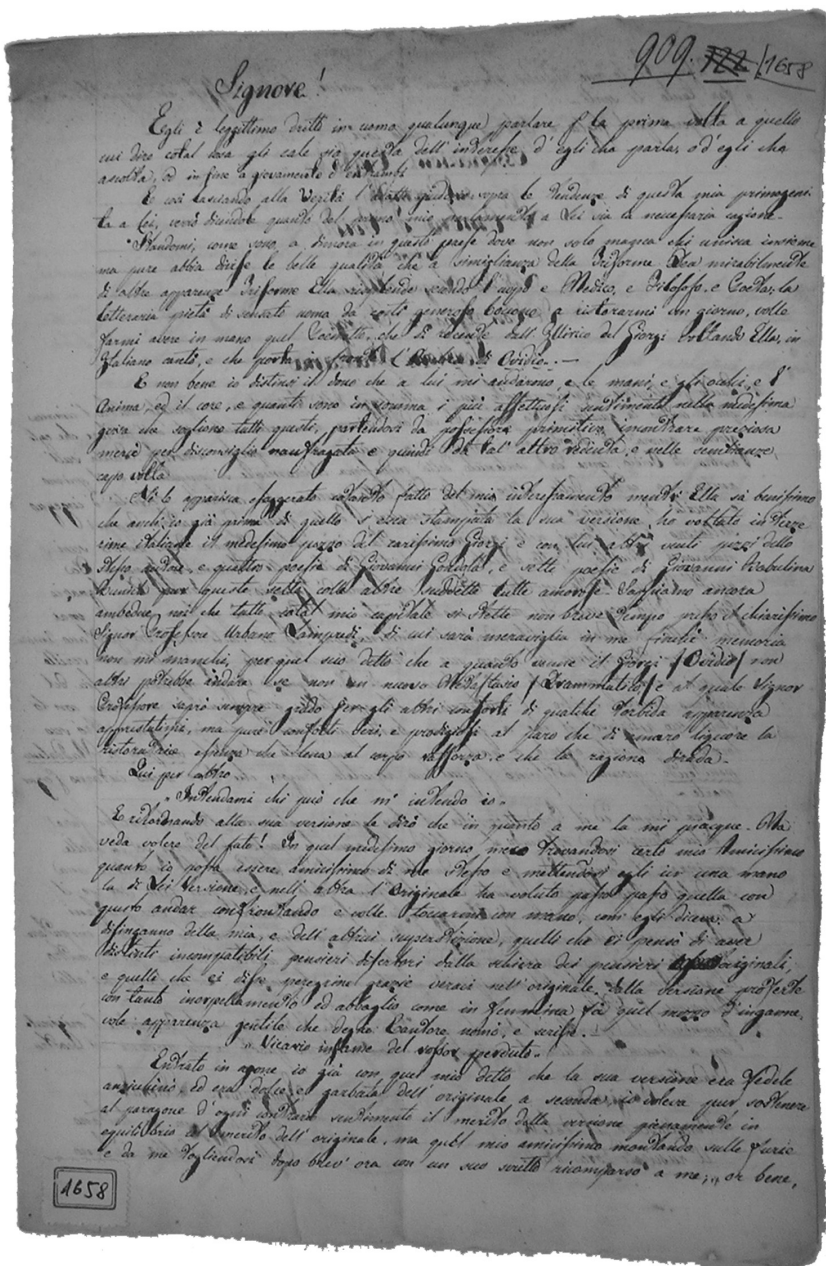
43

In lunga striscia poi cadeva il suolo;
A tal vista sorpreso, alto io salutai:
E chi se' tu che il mio riposo or turbi?
Che mai ne rechi? Ed ci soavemente:
Ombra amica ai miei: Io sono l' ombra
Dell' infelice Ovidio, e a te ne vegno
Poichè sposar tu puoi: com' io già feci
Voce istare ai numeri canori.
Udì tuoi carmi il Campidoglio eccelso,
E dalle sette sue colline Roma
Roma immortal fè plauso ai dolci versi.
Nè solo i versi che temprar tu suoli
A me ti rendono caro: Amate ho sempre
Le Illiric piagge, che fur pochi gli anni
Che sul Tebro natio lieto trascorsi,
Sul Tebro che a me fia pur sempre caro.
Ma più secoli han già compiuto il giro,
E me pur tuttavia d' Illiria il suolo
Fermo ritiene; e ben tu stesso or vedi
Quanto amar debba io questo suolo. Il cuore
Partir non sa da' luoghi ov' è lo spirto.
Vostra favella appresi, e forse un giorno
Delle Getiche mie Canzoni ai modi
Fatto avria plauso in ascoltarli il Monto.
Ma se a me chiuse ah! presta morte il labbro:
Ciocch' io bramato ho invano a te consiglio.
Del natio idioma or tu dispiegà
L' alme dovizie. Al par di lui null' altro

Početni stihovi Odeskalchijeva prijevoda u zbirci *Poesie profane e sacre* (Rim 1810.)

Unutarnja naslovnica zbirke *Poesie profane e sacre* di d. Baldassare Odescalchi
(Rim 1810.)

Pismo Marka Antuna Vidovića Luku Stulliju u kojem kritizira njegov prijevod *Bijeljaše se izdaleka* i spominje vlastiti; autograf, rkp. 1658 Arhiva Male braće u Dubrovniku

1971

De vetustate et amplitudine Linguae Graecae.
 = Nam didici Totiusa, Sarmaticaeque loqui = bid. (d. 3^a) de hris. Dig. 12

Olegia:

Induerat rocos, surgens Aurora colores,
 Et nihil totj Protinus exit aequi:
 Aethra tenebrarum jam stox expleverat orbem,
 Errantisque solo Lux figat Alina fauces.
 Somnia turbatum dum me fallacia torquent,
 Vegetantem curas, corde prementia, graves,
 Nictia dum vtro, Vati sub imagine spectrum,
 Protinus ex oculis constitit ante meos!
 Circum humeris auro vestj congesta micabat
 Nictia rois argunt Carrea Serta comas:
 Blanda oli fauces, subicani in fronte Capiti
 Surrigensque pedum vinula cothurnus habet:
 Hunc circum lidenj anu pharetrique Cupido
 Molera iucundo vulnere corda perit:
 Tunc manibus quatenus refugit, redit inde nictim,
 Tunc Caprum gaudij, nunc cremat igne comas:
 Hinc faciem velat, denibus fert inde Sagittis,
 Ardentem iura tangit et arte Gram:
 Quem pelit, refovetque sinu, dehinc oscula vatej
 Multa dedit, fauli perfruiturque pro.
 Sive auro qui finis erat, que Nomina Vati?
 Cur turbet Somno, protinus ipse meos?
 Tum sic epater, dictique silentia rumpit: =
 = Advanio vestroj, Sapo Poeta, Carej:
 Didici amo teneram Romano e Cesare statam,
 Ardenti Torus, captus amore suoj;
 Gratiaque sinceram dum pectora sensit aureon,
 Deserui Sibiriam, lege iubente domum.
 Sarmaticaj, Gothicajque mihi fas reddere voces,
 Dum vixi Scythicis exul ab urbe plagi.
 Sed mihi fatali vetuit non invida lege
 Thynco, dulci voca cetera modoj.
 Senui homo propior etiam post funera morej
 Dum mens antiquum contract ingenium
 Advolat interea circum mea spiritus auro,
 Personet ut verba Martium Thynco.
 haecquidquam hoc Phaedo, Invisisque parentibus affo!
 Confacere meos, ultima Vata diej!
 In quodam Sapo, venictis amara tanatol,
 Prosequor, at vestrum quam age literj amo!

1971

Početni stihovi dulje inačice Zlatarićeva prijevoda;
 autograf, rkp. 1971 Arhiva Male braće u Dubrovniku

PRILOG I.

Ignjat Đurđević: *Pjesan I.* (Ljuvene pjesni. Rešetar, Milan [prir.]: *Djela Ignjacija Đorđi (Ignjata Đorđića)*). Knjiga prva: *Pjesni razlike i Uzdasi Mandaliene pokornice*, SPH XXIV, Zagreb 1918., str. 6-12)*

Kaže pjesnik da po Ovidiju, latinskomu spijevaocu, naučio se dobar dio ljuveno naški pjeti, i drži da taj Rimljanin umio je slovinski govoriti, pokli on isti o sebi upisa:

"Nam didici getice sarmaticeque loqui"
Lib. III. de Ponto, eleg. II.

Bjeljaše se izdaleka
u ružicah zora okolo
i na svrhu svoga tieka
pristupaše noćno kolo,
a ja, misleć sa svom moći 5
kô bih stekô dragu moju,
trajah jadne čase od noći
nepokojnom u pokoju.
Čiem se tako zaman pase
plačnom misli pamet trudna, 10
eto iznenad prikaza se
mom pogledu sjen pričudna.
Tkaniem zlatom sva sivaše
u naličju od pjesnika,
komu čelo pokrivaše 15
svita s rusam lovorika.
S okolicam jasniem doli,
dvorna lica, pun ljubavi,
drobna stasa, sied napoli
bješe pjesnik prigizdavi. 20
Malo diete, bog ljuveni,
igrajuć se oko néga,
kako roba u nescjeni
samovoļam zatječe ga.

* Tekst Đurđevićeve pjesme dosljedno se, bez ikakvih izmjena, donosi prema izdanju koje je priredio Rešetar.

Sad ga udire rukom, sade bježi i opet pride k ņemu; sad svo'em plamom iznenade kose i lovor prižeže mu; sad ga strielom on potiče, sad mu platnom veže lice, sad mu grabi liru i tiče svojiem lukom zlatne žice.	25 30
On ga tjera i u razbludi uhićena prima u krilo, uživajuć da se bludi oko ņega diete milo.	35
Stah u čudu za prie znati te prikazni svrhu i ime, kad mi sjede klikovati pjesnik glasom medenime: "Rimljanin sam, Ovidio, kî ljubene cieć krivine dospjeh život moj nemio sred slovinske pokrajine.	40
Cara od Rima hćer jedinu ljubjen ljubih ja ņekada i za sladku tu krivinu bih otjeran moga iz grada.	45
Augustovoj u nevjeri na slovinske priđoh kraje; ah nemilo srce od zvieri, prid kiem ljubav krivina je!	50
Ako ljubit nepravo je, ako ljubav grieh je u sebi, grieh je nebo i sve što je zamjernije nač pod nebi; er sve ljubav svemoguća stvorí, da sve ljubit ima: po ljubjeņu vlas živuća podana je sviem stvarima.	55 60
Zemļa nebu ljubav nosi,	

- sunce zviezdám, koje obsiva,
mjesec moru, kê zanosi,
more žalim, kê celiva.
- U slovinskoj lednoj strani 65
besjede uzeh vaše rodne,
nu mi pjevat smrt zabrani
ńim žudjene pjesni ugodne.
- I er predńu ćud pod nebi 70
mrtav ćovjek ne povrže
i prignutja stara u sebi
razlućene duše uzdrže,
još se oko mojiej kosti
pjeti željan moj duh vrti;
nu što žudim, svõm stavnosti 75
zakoni mi brane od smrti.
- I ako ljubih rodne kraje,
gdi za malo bi mi stati,
na vas ljubav mã veća je,
s kiem ću uvijek poćivati. 80
- Rieć je od mudrieh, znaš, da viku
ondi ‘e ljubav, duša gdi je,
pokli u bitju nerazliku
isto duša s ljubavi je.
- Tiem kad tielo s vami ‘e moje 85
a uz tielo želna duša,
ona vašu potrebno je
da uvijek ljubav nosi i kuša.
- K tebi doćoh po prilici,
er si mnogo sličan meni: 90
obadva smo mi pjesnici,
i pjesnici zatravļeni.
- A u hvalah neskrovitih
znam da pjesni negda i tvoje 95
s sedam brda glasovitih
gospodićni Rim slišõ je.
- Zato pjevaj, ter me izmieni
kroz pjevańa najmilija,

pjeva' u jezik tvoj rođeni, u kî želeh pjevat i ja;	100
er ga oćutjeh kê je moći i dokle se slavno uspeo, da ga neće vik primoći rimski Tever, grćki Alfeo.	
Rieći jakos i hitrinu izgovornu stah u ņemu za dat svjetlos, otet tminu besjedjeņu najdubļemu.	105
Toli 'e sladak za ņim pjeti ljepos kâ ti duh zarobi, da rieć slavie može izrieti, ņim svo' u ļubav spoviedô bi.	110
A kad bojni vapaj diže i viteze slavit hrli, rekbi trubļa da podžiže srca ognena na boj vrli.	115
On u špotah neizrećene miline se dikom gizda, a u hvalah proslavjene ļudi uznosi više od zvizda.	120
Viđ posledņa u vremena od jezika segaj diku, koliko je uzvišena u tvom samom Dubrovniku.	
Gled' onamo, s kraja od svita gdi od leške rodjen krvi gre pun znaņa glasovita Kokanovski pjesnik prvi;	125
na ņegova pjeņa uredna mrazni sjever tiek ustavi i žeļezna zviezda ledna užeže se u ļubavi.	130
A ovamo uistinu spievaoci svietli odviše dalmatinsku pokrajinu	135

- svu lovorim nasadiše.
Prie bih plame rajskih dvora,
voće u jesen, klasje obliti,
prie bih mogô vale od mora,
zrake od sunca pribrojiti, 140
neg izbrojit sve poreda
mudroznance i pjesnike
kiem slovinska cti besjeda
i cavtjet će slavno uvike.
- Stan gvozdeni boga od boja, 145
zimnom maglom Vitoš tmasti
i Marica rieka, koja
s Orfeovieh suza uzrasti,
granice su noj istočne
i ne tieku svrhe nije, 150
dok hrvatska Drava počne
a val svrši od Adrie.
- Ruke otole svo'e slobodne
raskrižena izvan mjere
priko krašnske zemlje plodne 155
i planina českieh stere.
- Noj litvanska strana i leška,
noj strielôci Crnorusi,
noj moškovska vlas viteška
u jednu se kitu uzbusi. 160
- Nu govore tamni i bliedi
samoživstva sred nihova
pustolovni Samojedi
i ledena Zemlja Nova.
- Pače Europi pleći obrati 165
za gospodarit priko Azije,
kada sjede stolovati
sred kineske Sjeverije.
- Tatarina nom prietiti
državami, kieh blizu je, 170
Persijanin uzmnožiti
s Hvalinskoga mora čuje.

- Ona obstrta mnoštvom vriednim
svo'e stupaje s mnogom hvalom
adrijanskijem, crniem, lednim 175
i njemačkiem pere valom.
- Iz pô svieta, kê ona vlada,
valovito odsvudiere
put istoka, put zapada
mora od rieka svoj put tjere: 180
- Oder žitni, plodna Sava,
mrazna Raba, Neper vrli,
Visla ohola, bojna Drava,
crna Tana, Dunaj hrli.
- Zato u ove glas besjede, 185
tač prostrane i hvaļene,
da tvê se ime više uzvede,
pjevat uzmi mješte mene.
- Uzmnožit ćeš čas i diku
razložitoj u zamjeni: 190
ti rodjenom tvom jeziku,
tebi jezik tvoj rodjeni.
- A nada sve poj ļuveno,
er je i moj plam suze lievô,
kî, da mi je dopušteno, 195
ah kô želno još bih pjevô!
- A za krunu truda tvoga
steć ćeš dragu tvû Ľubicu,
usred plama razbludnoga
užeženu ļubovnicu." 200
- Ištom ove rieči izusti,
a vidje se tajčas meni
da se sasviem u me upusti,
kî š ñim bješe, bog ļuveni.
- Planuh oĝna pun razbludna 205
i čuh da se uokoli
po mom srcu ñeka čudna
skrovna u plamu slados proli;
ter mi u sviesti učini se

da uzbuknu sve vesele i da mi se peću i vise više od sebe misli i žeļe.	210
Mňah da pjesnik rimski odhodi, a za nime po sve kraje žuber pticâ da pri vodi	215
sred lovorna gaja ostaje, kê pjevahu mû diklicu gorske vile pod imenom, a vesela ona u licu pod uresnom staše sjenom.	220
Tuj puštajuć posmieħ blagi reče meni mâ gospoja: "Osviesti se, moj pridragi, i pjevaj me – ja sam tvoja!"	
Osviestih se, nu vidjeti nejmah ino već uza me neg s požudom za ņu pjeti uzmnožene misli i plame.	225

PRILOG II.

Sebastijan Slade: *Carmen (De Illyricae linguae vetustate et amplitudine, Venecija 1754., str. 53-63)**

I.

Non bene protulerat rutilos aurora capillos,
Candebatque procul roseo diademate cincta;
Et rota, nocturno quæ tempore circuit axem,
Explebat proprium, metæ jam proxima, cursum.

II.

At mihi, dum meditor pariant quid prælia laudis; 5
Quot Mars donet opes; referat quæ præmia miles
Impiger, et fortis; summum irrequieta laborem
Ipsa dabat requies, momenta in tempora mutans.

III.

Dum timet, et sperat frustra; dum pascitur istis
Anxia mens curis; vario phantasmata lusu 10
In miram speciem coijerunt protinus; Umbra
Nam stetit ante oculos hominis sub imagine nostros.

IV.

Tota auro tenui vestis contexta micabat;
Atque ea forma olli, quam scimus Vatibus esse:
Pulchre immixta rosis, quas ipso e stipite dicas 15
Jam modo sublatas, cingebat tempora laurus.

V.

Os blande ridens, Vatum de more cothurno
Præcinctæ suræ, brevior statura, capilli
Vix vix subcani, virtus juvenilis (ut uno
Omnia complectar verbo) spirabat amorem. 20

* Tekst se u ovom izdanju u odnosu na ono tiskano 1754. razlikuje utoliko što su stihovi obrojčeni te su radi jasnoće uneseni navodnici; ostala interpunkcija i pisanje velikog i malog slova vjerno su preneseni iz predloška.

VI.

Obstupui, et merito; volvebam mente, quid esset
Manibus, atque Umbris mecum? sed scire volenti
Et genus, et nomen, vox hæc gratissima, melle
Dulcior atque ipso porrectas perculit aures.

VII.

"Naso ego Romuleus, noti qui ob crimen amoris 25
(Nam quoque crimen amor) vixi longe exul ab Urbe;
Et tandem miseræ complevi tempora vitæ
In medio Illyricæ, qua nulla est vastior, oræ.

VIII.

Lingua Getis, vobisque eadem; sermonibus aures
Assuevi vestris, meditans jam dicere carmen 30
Illyricum: dum tento novas ad plectra Camænas,
Impia mors rapuit, traxitque ad tartara vatem.

IX.

Et quoniam manes (Lethæi fluminis unda
Nequidquam id prohibet) mentemque, animumque priorem
Vel post fata gerunt, ipsa et post funera servant; 35
Olim optata petunt, dudumque cupita repossunt:

X.

Impatiens agitat quoque nunc mea spiritus ossa;
Dat nullam cineri requiem; nunc flebile carmen,
Nunc vocem ingeminat mæstam; lacrymatur, oberrat:
Ast animo, et votis duri lex funeris obstat 40

XI.

Si patrios etenim dilexi jure penates,
Amissos quanquam modici post temporis usum;
Diligo plus vestras, nam plus his debeo, terras,
Cum dent in tumulo mansuram in secula sedem.

XII.

Voce hac posse nihil dici sapientius unquam, 45
Ipse scias certo: nemo sejungere amorem
Nostra a mente potest: amor est ubi spiritus; iste
Aut amet, aut animet, re jam versatur ab una.

XIII.

Ossa igitur quando tellus mihi vestra recondit,
Atque agit, ut sacra recubent quoque molliter urna, 50
Vel natura jubet, cujus jura optima, semper
Vos amet, et quærat; repetatque hic spiritus ipse.

XIV.

Gratia, frons, oculi; nobisque simillima forma
Ad te me duxit: facile est novisse poetam:
Ambo sumus vates; ast hoc discrimine, lingua 55
Pigra tibi ex animo, mihi sævo a funere torpet.

XV.

Ergo vices subeas nostras, et carmina cantes
Ipse ego quæ volui quondam cantare: cupido
Te mea sollicitet posthac, meus urgeat ardor:
Versibus Illyricis, inquam, tu carmina cantes. 60

XVI.

Est equidem vestræ linguæ vis maxima; et ipsi
Romuleus cedit Tyberis, ceditque pelagus
Alphæus palman: credas; caput extulit alte,
Et mire expansis prætervolat æthera pennis.

XVII.

Crediderim haud aliud forsân cœlestibus esse 65
Mentibus eloquium, tam sunt sua fortia verba:
Protinus obscuris dat lucem ambagibus, omnes
Atque adimit subito sensis sublimibus umbras.

XVIII.

Quando pulchri aliquid sese conspectibus offert,
Lumina nec tantum, sed mentem fascinat ipsam; 70
Dulce adeo resonat, Philomela ut vellet, amores
Dum cantat proprios, his tantum vocibus uti.

XIX.

Bellica cum vero cantu certamina narrat,
Laudat et Hæroas; vocem sonitumque tubarum
Induit, ut videas iam iam fera castra moveri, 75
Oraque commissi spectes sudantia Martis.

XX.

Ludere si placeat, blanda et ratione jocari,
Innumeras præstat veneres, et mille lepores:
Si canere at laudes, superum volat impete ad axem
Serta viris tantum radianti e sydere nectens. 80

XXI.

Quæ decora Illyricæ sint nostro hoc tempore linguæ;
Et laudum, quam læta seges, circumspice: sola
Vel Ragusa satis ridente superbiat ore,
Improbaque adversi spernat luctamina fati.

XXII.

Orbis ad extremam quin vertito lumina partem; 85
Musarum egregias ubi mire excultus ad artes
Docta voce canit Vates Kokanouskius; ille
Sanguinis o vestri decus immortale Poloni.

XXIII.

Illius ad carmen vim iam præsentit amoris,
Non ultra gelidus mira ratione Bootes; 90
Et frustra Borea, frustra freudentibus Euris
Constitit interea septem rota pulchra, Trionum.

XXIV.

At neque Dalmaticis, quas abluit Adria, terris;
Et quas irriguo perlustrat fonte Timavus,
Mille quidem desunt illustria nomina Vatum: 95
Consita ubique viret, longo stans ordine, laurus.

XXV.

Ipse prius nitidi numerabis sydera cæli;
Quot Ver det flores, fruges Autumnus; et Æstas
Quot pariat segetes; vento moveantur aristæ;
Sol spargat radios, et volvant æquora fluctus: 100

XXVI.

Quam dixisse queas, ceu sacra a Pallade ametur
Illyris, et doctæ placeat docta ipsa Minervæ:
Floruit, et quidquid meditetur sæva vetustas
Una cum extincto sua gloria concidet orbe.

XXVII.

Hic ubi belligeri stant ferrea mænia Martis, 105
Hibernisque Æmus fumat tenebrosus ab umbris;
Et nunquam placidis Hebrus præterfluit undis
(Auxit aquas lacrymis, mortem flens conjugis Orfeus):

XXVIII.

Exoritur læte, solaque a laude recepto
Nomine; totque actis, quot sunt sua bella, triumphis, 110
Constat ut epoti dilecta ad flumina Dravi
Avolat, Adriacis telum immisura procellis.

XXIX.

Inde irata redit, manibusque ad prælia, famæ
Et decora expansis; felix te Carnia cernit;
Fecundunque amplexa solum, se ad Czeckica regna 115
Proripit, antiqui sub nomine nota Bohæmi.

XXX.

Olli Sauromatæ, dant olli thura Poloni,
Nigraque gens tuto, dimittens spicula ab arcu;
Donat et e multis junctum diadema coronis
Immensum imperium, Moscorumque inclyta virtus. 120

XXXI.

Hic iam sermo Getis albique, nigrique coloris;
Et Trogloditis inter deserta, ferasque:
Roboreo hunc loquitur pastus Samoyeda melle;
Hunc nova, perpetuo quæ torpet frigore, tellus.

XXXII.

Vasta adeo nec regna satis: dat terga superba 125
Europæ terris: Asiæ spe devorat oram:
Atque indepta tuas fecunda Siberia sedes
Chinarum imperio, vel jus, vel fata minatur.

XXXIII.

Illyricas voces æquor quoque Caspium obaudit,
Quas ense obstricto resonat gens Tartara; quando 130
Cum bello illatura necem tibi proxima regna
Provocat, immensis opibus sat turgide Persa.

XXXIV.

Cincta hinc perlongo populorum examine; laudes
Atque inter lauros, ferme queis obruta sudat;
Imperat Oceano, Ponto sua jura ministrat; 135
Se lavat Adriacis, et se Glacialibus undis.

XXXV.

Quæ parent ipsi, referat quis flumina? Volga,
Fæcundus Savus, celebris fatis Odera, Dravus,
Vistula, Danubius, Tanais, Moldava, Tibiscus
Gaudent, se Illyricis prognatos fontibus esse. 140

XXXVI.

Macte animis igitur; cumque hæc sibi copia laudum,
Hæc spatia, hæ sedes; tantum te Slavica lingua
Vatibus adnumeret; pro me sua carmina dicas:
Namque ita permultos nomen tibi vivet in annos.

XXXVII.

Attamen insani confringe Cupidinis arcum, 145
Et pharetram æternis exuras ignibus: ipsi
Sat lacrimæ, et fletus nostri: des vivere nobis,
Lethæo primum demergam flumine amorem."

XXXVIII.

Vix hæc: tunc animum cæpit non sueta voluptas
Carminis Illyrici: menti novus insidet ardor: 150
Threicii et Vatis quodam ceu percitus oestro
Alto somno etiam patrios immurmuro versus.

XXXIX.

Romuleus frustra nec Vates talia; namque
Audiui imperium, sacra et mandata peregi:
Scilicet Illyricum cecini iam carmen; et inde 155
Haud parva Illyricæ succrescet gloria linguæ.

PRILOG III.

Baldassare Odescalchi: *Parafrasi di una poesia Illirica tradotta dall' Inglese di Miss Knight (Poesie profane e sacre di d. Baldassare Odescalchi, Rim 1810., str. 42-47)**

Compiuto aveva omai la bruna notte
il suo viaggio, e l' Oriente roseo
Già s' indorava ai primi rai del giorno;
Ed io tuttor sulle notturne piume
Giacea pensoso' di: non lievi cure 5
Pieno la mente; e pure allor pensava
Come io potessi il nome mio far chiaro
Fra quei che fama negli eterni annali
Adorni scrisse di saper non finto.
Quando composta di lievissim' aura 10
Immago vana agli occhi miei s' offerse.
Corona avea di lauro e fresche rose
La qual del crin sugli argentati anelli
Gentilmente scherzava; era il suo aspetto
Soave, e a dolce riso apria le labbra; 15
Il manto d' oro intesto avea sospeso
Leggiadramente all' omero, e cadendo
In lunga striscia poi radeva il suolo:
A tal vista sorpreso alto io sclamai:
"E chi se' tu che il mio riposo or turbi? 20
Che mai ne rechi?" Ed ei soavemente:
"Ombra amica tu miri. Io sono l' ombra
Dell' infelice Ovidio, e a te ne vegno
Poichè sposar tu puoi com' io già feci
Voce soave ai numeri canori. 25
Udi tuoi carmi il Campidoglio eccelso,
E dalle sette sue colline Roma
Roma immortal fè plauso ai dolci versi.

* Osim što su stihovi obrojčeni, te radi lakšeg razumijevanja dodani navodnici, zadržane su sve ostale značajke teksta tiskanog 1810., unatoč tomu što se neke od njih današnjem čitatelju mogu činiti nelogičnima.

Nè solo i versi che temprar tu suoli	
A me ti rendon caro. Amate ho sempre	30
Le Illirie piagge, che fur pochi gli anni	
Che sul Tebro natio lieto trascorsi,	
Sul Tebro che a me fia pur sempre caro.	
Ma più secoli han già compiuto il giro,	
E me pur tuttavia d' Illiria il suolo	35
Fermo ritiene; e ben tu stesso or vedi	
Quanto amar debbe io questo suolo. Il cuore	
Partir non sa da' luoghi ov' è lo spirto.	
Vostra favella appresi, e forse un giorno	
Delle Getiche mie Canzoni ai modi	40
Fatto avria plauso in ascoltarli il Mondo.	
Ma se a me chiuse ahi! presta morte il labbro:	
Ciocch' io bramato ho invano a te consiglio.	
Del natio idioma or tu dispiega	
L' alme dovizie. Al par di lui null' altro	45
Al bel fuoco Febeo sì ben risponde.	
Se di natura a cantar prenda un Vate	
Le veritadi ascose, dal suo plettro	
Robusti e chiari a un tempo i versi scorrano:	
O se piuttosto la gentil beltade	50
Brami lodar di lei che nel suo petto	
Siede Signora, a lui non verrà meno	
Di molli accenti copia; ed io son certo	
Che se in umana voce il rosignuolo	
A lagnarsi d' amore unqua apprendesse,	55
In dolci Illirj accenti ei piangerebbe.	
Che se nobil desir ha che t' inviti	
Armi a cantare e marziali imprese;	
Gli eroici carmi d' Ascreo foco ardenti	
Alto risuoneran come risuona	60
Guerriera tromba, e a nobili fatiche	
Ecciteranno de' mortali i petti.	
Nè pieghevole men sue voci adatta	
Vostra favella ai lieti scherzi e al riso,	
O alla pungente satira. E se volge	65

A più nobil soggetto i versi ardit
Ripeton gl' inni eterni i sacri cori.
Tal vanta possa l' idioma vostro
E ben ampia di lui fama sen vola.
Già dell' Adriaco mar sù i lidi ei regna, 70
Già il Polono guerrier sue voci apprese,
Già della Russia l' ampio esteso Impero,
Le Moravi foreste, e di Sclavonia
I vasti campi, e il suo poter sovrano
Mille confessan poderosi regni. 75
Fin della Zembla le agghiacciate piagge
Alle sue leggi adattansi. D' Europa
Quinci lasciando le contrade, volgi
L' occhio sorpreso là dov' Asia stende
Immensi campi, ed ivi udrai le Genti 80
Somigliante alla tua discior favella.
Gli abitor della Siberia fredda
Come il Tartaro audace ognor temuto
Dai confin vasti del Persiano Impero
Modula al par del suo vicin Chinese 85
Illirie note. E in quell' ampie contrade
Mille s' udiron già Vati felici
Levarsi al Ciel cogl' immortali carmi.
Ma più che altrove s' udir qui su i lidi
Della chiara Ragusi u' crescon folti 90
Gli alberi cari a Febo, ed a' suoi figli
Preparan meritati eterni serti.
Ragusa avventurosa! io potrò prima
Le arene numerar del Mare immenso,
O le stelle che in Cielo ardono, o i frutti 95
Del pampinoso Autunno, o i fior d' Aprile,
Dell' Oceano l' onde, o i pinti augelli,
Ch' io vaglia a dir quanti onorati ingegni
Oltre gl' angusti tuoi confin mandaro
D' eterna luce asperso il tuo bel nome. 100
Vantino pure i dotti alunni loro
O il Tevere Latino, o il Greco Alfeo,

Che di splendor non offuscato mai N' andrà tua fama adorna, e la tua prole Tua dotta forte e virtuosa prole	105
Premio avrà ognor di non bugiarda lode. Su dunque, amico, la sonante lira Percuoti, e alle contrade più remote Il seducente suo poter fà chiaro. Risponderanno alle tue note i fiumi	110
Che nel suolo d' Illiria han fonte e origo, Risponderà l' Ebro famoso, l' Ebro Che udi già un tempo sul muscoso lido Divino un Vate in dolorosi accenti Piagner la bella Euridice perduta,	115
E tratte vide l' insensate rupi, Gli alberi annosi e le selvagge belve A piagnere con lui la sua sventura. Risponderan l' Istro guerriero e il Volga Di cui fama non tace, e il Boristene,	120
E mille rivi di cui spesso i nomi Ripete Istoria in le veraci carte Che bagnan region fra lor divise, E in opposti ed in lontani mari Van lor onde a versar; che Illiria serra	125
Nell' ampia braccia sue del Caspio l' onde, E dei regni d' Arturo i ghiacci eterni. Così avverrà che i tuoi bei versi ascolti Del basso Mondo non ignobil parte." Disse, e per l' aria lieve disciogliendosi	130
A me l' ombra involossi; ed or già il Sole A pinger cominciò le piagge intorno, E fra i boschi di lauro i lieti augelli Già salutaro in dolci note il giorno.	

PRILOG IV.

Luko Stulli: *L'ombra di Ovidio (L'ombra di Ovidio, ovvero lodi della lingua illirica. Poemetto di don Ignazio Giorgi, Versione Italiana, Dubrovnik 1826., str. 4-14)**

Nam didici Getice, Sarmaticeque loqui.

Ovid. de Ponto lib. III. eleg. II.

Già della notte lo stellato caro
Pendea sul mar d' Atlante, e già l' Aurora
Cinta d' eterne rose il biondo crine
Abbandonava l' infecondo letto,
Ed io vigile ancor nell' inquiete 5
Piume, su cui tra gemiti e sospiri
Trascorso avea le lunghe ore notturne,
Nel dubbioso pensier stavami assorto
Se vana era ogni speme, che colei,
Or ritrosa e crudel, di fiamma uguale, 10
E di par cura un giorno accesa il petto,
Di me pietà sentisse. Ed ecco in mezzo
Al balenar d' un' improvvisa luce
Maravigliosa vision un' apparve.
Veggio starmi d' innanti un uom, cui tutte 15
Fregian di Vate le veraci insegne;
Serto inteso di lauro e rose il grigio
Crine gli adombra; un placido sorriso
Il tinto di pallor suo volto avviva,
E più soave il rende; alla sua manca 20
Dolce incarco è una lira; al coturnato
Piè gli discende d' or trapunta veste.
A lui vicino faretrato arciero
Il Dio d' amor a molli scherzi inteso
Vezzeggiandol s' aggira, e, qual di servo 25
Ligio del suo poter, di lui si prende
Puerile solazzo; or colla tenera

* Tekst se u ovom izdanju u odnosu na ono tiskano 1826. razlikuje utoliko što su stihovi obrojčeni te su radi lakšeg razumijevanja dodani navodnici; ostala interpunkcija i pisanje velikog i malog slova vjerno su preneseni iz predloška.

Man lo percuote e fugge; or gli s' appressa,
 E, quasi altro in pensier volga, repente
 Colla divina face il verde lauro 30
 Gl' incende e ride; or libراسي sull' ale,
 Poi la benda si toglie, e lui, che invano
 S' arretra, insiegue, e agli occhi suoi l' avvolge;
 Or col dardo lo pugne; ora gl' invola
 L' eburnea lira, e sue vocali corde 35
 Coll' arco, in ciel solo a ferir curvato,
 Muove a discorde suon. Giulivo il vate
 Il rispinge mollemente, e quindi
 Al sen l' accoglie e preme, e stringer gode
 Degli uomini e dei numi in cari amplessi 40
 La delizia, e il piacer. Sorpreso e muto
 Io palpitava di saper bramoso
 La cagion del portentoso, e chi colui
 Fosse, che tanto era sembante a un nume.
 Ma rompendo il silenzio, a me rivolto, 45
 "Io son Ovidio, ei disse, io quel cantore,
 Ch' un dì, colpa d' amor, là tra le Slave
 Contrade lungi dalle patrie mura
 Vita sì amara, che poco è più morte,
 Trassi, ed innanzi tempo al fato estremo 50
 Soggiacqui. Io del roman Augusto amai
 Riamato la figlia; il cor del padre
 Al temerario voto avvampò d' ira
 Tremend' ira e implacabile, che tosto
 Della barbara Tomi alle gelate 55
 Terre mi spinse. Ahi! ferità di tigre,
 Chè qual reo mi punì; mentre il possente
 Amor, che tutto regge, a nullo amato
 Irresistibilmente amar perdona,
 E tutta muove la natura, e spira 60
 Dolcissimi desiri! Esule e solo
 Nell' Illirica terra alla gentile
 Vostra favella io pur schiusi le labbra,
 E nuovi serti al crin di cinger vago

I Sarmatici modi al Lazio ignoti	65
Al mio plettro natò sposar volea; Ahi! morte mel vietò; ma l' uom per morte Non spoglia i prischi affetti; essi coll' alma Sciolta dal peso del corporeo incarco Eternamente vivono indivisi.	70
Quind' il mio spirito dal disio condotto, E voglioso di canto all' arid' ossa S' aggira ognor; ma inesorabil fato Il bel disio fa vano, ond' or son muto.	75
Se amai la patria, che per volger d' anni Breve m' accolse, e come amar non deggio Questa terra ospital, ove per sempre Presso la morta salma l' immortale Mio spirito errando andrà! Tu sai, che amore Non va dall' alma mai disgiunto, e d' ambi	80
Sorge una sola fiamma. A te, che tanto Di genio a me somigli, a te m' adduce Comun di patria affetto; entrambi siamo Amici delle Muse, entrambi chiari Pe' delirii d' amor; dai sette colli	85
Pur i tuoi carmi udi maravigliando Roma del mondo anco Reina. Ah! sorgi; E se concesso a me non è le mie Brame appagar, tu almen nella natia Favella, che d' intorno ampia si spande,	90
E tanta laude coglie, che nè il toscano Tebro, nè il greco Alfeo maggior ne trasse, Inusitati modi ardito tenta; Nè temer rauco suon; in lei s' accoglie Vigor dolcezza varietade e copia.	95
Chè se al molle d' amor canto la volgi Tal dal tuo labbro scorrerà divina Soavità d' armoniosi suoni, Che l' usignol alla fedel compagna, Se modular potesse umani accenti,	100
Con questa, io penso, parlereà d' amore;	

E se intuona di Marte il fero carne,
 E le belliche gesta innalza all' etra,
 Emula fassi di sonora tromba,
 Che de' prodi guerrier ne' forti petti 105
 Desta focoso ardir. O! come al riso
 Pronta e agli urbani scherzi ella s' adorna
 D' eletti attici modi. E, qual mai vanto
 Non aggiunge, se vuol? Quant' ella possa
 Quanto sublime s' erga, e in prosa e in verso 110
 D' Epidauro¹ i cantor omai fer conto.
 Ma vogli il guardo alla remota spiaggia,
 Ove caro alle Muse a Febo caro
 Primo fra tutti d' apollinea fronda
 Kokanaüski² il crin s' intreccia; il dolce 115
 Canto del Vate in sulle fredde penne
 Immoto Borea ad ascoltar si stette,
 Ed il gelato Arturo udillo, e n' arse.
 Vedi come di lauro è verde il lido
 Della Dalmata terra! Almi Poeti 120
 Sui patrii monti l' educaro, e lieto
 Ei crebbe. Enumerar l' onde del mare,
 O di Cerer le spiche, o di Pomona
 Le frutta, o le celesti eterne lampe,
 Od i raggi del sol men ardua impresa 125
 Fora, che tutti que' Cantor, per cui
 L' illirico idioma alto risuona,
 E suonerà, quanto il mondo, lontano.
 Ecco colà, dove le ferree mura
 Torreggiano di Marte, e l' Emo stende 130
 Per fredda nebbia oscuro il dorso antico,
 E il gelid' Ebro in tortuosi giri
 Mena l' onde, che un giorno il sacro capo
 E la lira travolsero d' Orfèo,

¹ Sinonimo di Ragusa.

² Giovanni Kokanauski Poeta Polacco. Non si saprebbe indovinare perchè l' Autore abbia nominato questo solo tra tanti Poeti Illirici degnissimi, che ne fosse fatta menzione.

Sulle grand' ali ella si libra, e ratta	135
Quinci discorre per l' aperto cielo;	
Nè il vol raccoglie o piega, chè la Drava,	
E l' Adriaco flutto in pria non veggia,	
E la ferace Carniola, e i monti	
Del regno di Buemme, ed il Polono,	140
E il Lituano suol, e quel dei foschi	
Saettatori Geti, e la guerriera	
Moscovitica possa. Ai Samojeddi	
Usi nei boschi ad inseguir le fiere,	
E a que', che nutre tra le irsute foche	145
La divisa del mondo ultima Zembla,	
Essa suona sul labbro. E poco è ancora	
Tanta parte d' Europa ai suoi trofei!	
Signoreggia nell' Asia; ode il Cinese	
Gli Slavi accenti, e gli ode il molle Persa	150
Quando il feroce Tartaro il minaccia	
Dalle rive del Caspio. E chi potrà	
Tutti ridir i popoli, cui stringe	
L' Illirica favella? La feconda	
Sava, ed il Volga, e l' Odero, e la Drava,	155
E la Vistola, e l' Istro, e il Boristene,	
E il Tanai da Slave eccelse fonti	
Traggon lor acque; e tutto è Slavo, quanto	
E il Bosforo, e l' Adria, e il Glaciale,	
E il Teutonico mar bagna. Ma s' ella	160
Su tante genti, e sì diverse impera	
Nell' Epidaurò tua tien l' altro seggio.	
Perciò tronca ogn' indugio; ed agli accenti	
Di sì chiaro idioma e sì possente	
In mia vece deh tu sciogli la lingua!	165
S' egli per te di nuovi fregi adorno	
In maggior fama salirà, per lui	
Fia più conto il tuo nome, ed indiviso	
D' entrambi il serto. E s' egli avvien, che mio	
Sii fedele seguace, ogni subbietto	170
Abbiti a vile, che d' amor non sia;	

Canta lui sol; fu nella vita lieta Mia dolce cura questo solo, e solo Sarebbe ancor se nol vietasse morte. E avrà pronta mercè la tua fatica:	175
Fillide tua, cui tanto amor ti scalda, Del suo rigor alfin pentita in tale Fuoco verranno, ch' appo quel tu stesso Il tuo, benchè cocente, dirai lieve."	180
Al suon di queste amabili parole Parve, che tutto in sen m' entrasse il Dio, Che per man tenea il Vate; in quell' istante Per entro al cor voluttuosa fiamma Sentii, che di piacer legomm' i sensi.	185
Allor di mesti si cangiaro in lieti I pensier tutti, e a più sublime segno Sollevarono il volo, e un sol disio, Pari ai pensier, si fè dell' alma donno. Ma già l' Ombra partia del buon Cantore, E al dileguarsi della diva immago	190
Nel folto d' un vicin bosco di lauri Dolce concento di soavi note Surse per mille variopinti augei, Che in loro metro, ed in nostra favella L' alta beltà cantavano di Fille.	195
Mentr' ella al suon di meritate lode Lieta nel volto e più nel core, al rezzo Sedea d' ombrose piante, sollevando Gl' occhi me scorse, e con sorrisi detti Così parlò. Non indugiar mio fido,	200
Vendica i torti tuoi; cantami, io tua Sono, e son tua per sempre. In quel mi scossi Dal profondo stupor; ma o Dio! sparita Era la cara visione, e pieno Di fervido disio la mente e il petto	205
Di cantar la mia Fille, io mi restai.	

PRILOG Va.

Marin Zlatarić: *De vetustate et amplitudine linguæ Illyricæ elegia* (NSK R 5192, str. 208-211)¹

Nam didici Getice, Sarmaticeque loqui

Ovid. Lib. 3. de Ponto. Eleg. 2.

208	Jamque propinquabat roseis Aurora quadrigis, Excutiens fusas colla per alba comas, Et matutino conspergens gramina rore Ornatam vario flore colorat humum; Atra tenebrosum jam nox expleverat orbem;	5
	Difugere plagis sidera ab æthereis: Somnia turbatum dum me fallacia terrent Versantem curas corde, animoque graves; Tristia dum volvo, vatis sub imagine spectrum Protinus en oculos constitit ante meos!	10
	Circum humeros avro vestis contexta micabat, Mixta rosis cingunt lavrea sarta comas: Blanda olli facies, subcani in fronte capilli, Purpureusque pedum vincla cothurnus habet: Hunc circum ludens arcu, pharetrisque Cupido	15
	Mollia jucundo vulnere corda ferit; Nunc manibus quatiens refugit, redit inde vicissim, Nunc lavrum facibus, nunc cremat igne comas; Hinc faciem velat, levibus ferit inde sagittis, Arreptam mira tangit et arte lyram;	20
	Quem pellit, refovetque sinu, dehinc oscula vates Multa dedit, facili perfruiturque joco. Scire aveo qui finis erat, quæ nomina vatis? Cur turbet somnos protinus ipse meos? Cum sic effatur, dictisque silentia rumpit,	25
	"Advenio vestros Naso poeta lares.	

* U tekstu su u odnosu na rukopisni predložak stihovi numerirani, ispravljene su očite slovne pogreške, pisanje interpunkcijskih znakova te velikog i malog slova osuvremenjeno je, ali su zadržane grafijske značajke Zlatarićeva autografa (*difugere* mjesto *diffugere*; *lavrus* mjesto *laurus*).

209	<p>Avdivere meos quondam Capitolia versus, Cinxere et flavas lavrea sarta comas; Romuleique meo sonuerunt carmine colles, Dum tetigi Latiae fila sonora chalys. 30</p> <p>Cæsaris ut natam temere inconsultus amavi, Ardenti formæ captus amore suæ, Infremuit genitor, patria compulsus ab Urbe Protinus heu Scythicas cogor adire plagas. Hinc ego Sarmatica dudum regione moratus 35</p> <p>Jam didici Getico plurima more loqui; Sed mihi fatali vetuit mors invida lege Illyricas Latiis addere Pierides. Si tibi Musarum favor est, si gratia Phœbi, Sint, precor, Illyricis carmina scripta modis. 40</p> <p>Quis neget in culto varios sermone lepores? Grataque Dalmaticæ carmina Pieridis? Quæ non Tyrrheno superabit flumine Tibris, Non Alphæus aqua nobilis Argolica. Dexteritate tuæ pollent in carmine voces, 45</p> <p>Additur illustri splendor et eloquio; Quo teneræ poteris formam celebrare puellæ, Dum molli gratum pectore vulnus alit. Si proprios philomela loquax cantasset amores, Dulciloquo Illyricos funderet ore sonos. 50</p> <p>Vis Martem celebrare tuis, et prælia Musis? Protinus ad pugnas, ceu tuba, castra movent. Mille jocis veneres, et præstat mille lepores, Innumeros miscens, voce favente, sales. Quam sit parta tuæ, non longa ætate Ragusæ 55</p> <p>Gloria, facundo nobilis eloquio, Aspice: in extremo Kokanovskjus orbe Polonus Jamdudum Phœbo carus, et Aonidi,</p>
210	<p>Illustres dulci superavit carmine vates, Inflavit calamos primus et Illyricos: 60</p> <p>Dum gelidi nimio torquentur amore Triones, Et rabiem Boreas comprimit indomitam. Undique Dalmaticis, quos abluit Adria, terris,</p>

	Et quas septeno fonte Timavus obit, Illyrium studio vatium viret ordine lavrus	65
	Consita, Phœbea luxurietque coma. Enumeranda prius vasti sunt sidera cœli, Autumni fruges, quæ tegit arva Ceres, Et radii solis, terras cum lumine spargit,	
	Ceruleoque prius gurgite fluctus aquæ, Ordine quam claros possim numerare poetas, Illyrico dudum carmine percelebres.	70
	Hic ubi ferrata se condit in arce Gradivus, Hibernis Hæmus squalluit et tenebris; Humidus et fletu, lacrimisque tepentibus Orphei	75
	Hebrus, deserta dum gemit Euridice, Illius Eoi fines, nec meta fugacis Cursus præcipiti est comitus amnis aqua; Unde suum Dravus protendit flumine cursum,	
	Dum statuit fines Adria fluctisonos: Inde per immensas Croâtum se contulit oras, Prosequiturque viam Cetzica Regna videns:	80
	Olli Sauromatæ, bellatoresque Poloni, Inclutus avgusto Russus et imperio Se socios jungunt, Russûmque caterva nigrorum,	85
	Exercere manus docta sagitiferas, Hoc albi, nigrique Getæ sermone loquuntur, Hoc Trogloditæ cæca per antra feri, Et qui melita Samoyada pascitur offa	
	Ilicis, et duro frigida terra gelu.	90
211	Illyricus vobis, et ab uno cespite crescens Sermo tot populis jungitur hospitibus! Europæ tandem felicia regna relinquens Fæcundas Asiæ visus obire plagas.	
	Tartara gens vestras assueta est reddere voces, Si quando Persas territat ore, minis: Caspium et Illyricas avdit resonare loquelas, Qua circumclusis sternitur æquoribus;	95
	Extendens properos per regna feracia gressus, Gloria jam vestri personat eloquii!	100

Adriaca, Nigra, Gelida sese abluit unda,
 Quaque tumet rapido flumine Rhenus aqua.
 Odera, Danubius, Dravus, Moldava, Tibiscus,
 Tyra, Niger Tanais, Vistula, Volga, Savus
 Illius imperio parent; notissima gavdent 105
 Fontibus erumpi flumina ab Illyricis!
 Et qua sol oritur, seque alto gurgite mergit,
 Dissita jamque tuis vocibus ora sonat.
 Ut tua fama magis toto celebretur in orbe,
 Perpetuoque tuum crescat honore decus, 110
 Te nostras explere vices precor, alme sodalis,
 Illyrica resonet dum nemus omne chely.
 Sic patriæ dignos linguæ celebrabis honores,
 Grata canet laudes patria lingua tuas."
 Vix ea dicta dedit, nostro se protinus ori 115
 Sustulit, et læto convolat Elysio!
 Per nemora, et sylvas, per amæna vireta volucres
 Ingeminant tenui gutture dulce melos.
 Dum somno excutior, divino percitus æstro,
 Sum Phœbo et Musis gratior Illyricis. 120

PRILOG Vb.

Marin Zlatarić: *De vetustate et amplitudine linguę Ilyricę* (AMB 1971)*

Nam didici Getice, Sarmaticeque loqui

Ovid. Lib. 3° de Ponto Eleg. 2.

- [1] Induerat roseos surgens Aurora colores,
Et vigil Eois Phosphorus exit aquis,
Atra tenebrosum jam nox expleverat orbem,
Errantesque polo lux fugat alma faces,
Somnia turbatum dum me fallacia terrent, 5
Versantem curas, corde premente, graves,
Tristia dum volvo, vatis sub imagine spectrum
Protinus en oculos constitit ante meos!
Circum humeros avro vestis contexta micabat,
Mixta rosis cingunt lavrea sarta comas, 10
Blanda olli facies, subcani in fronte capilli,
Purpureusque pedum vincla cothurnus habet.
Hunc circum ludens arcu, pharetrisque Cupido
Mollia jucundo vulnere corda ferit:
Nunc manibus quatiens refugit, redit inde vicissim, 15
Nunc lavrum facibus, nunc cremat igne comas.
Hinc faciem velat, levibus ferit inde sagittis,
Arreptam mira tangit et arte lyram.
Quem pellit, refovetque sinu, dehinc oscula vates
- [2] Multa dedit, facili perfruiturque joco. 20
Scire aveo, qui finis erat, quę nomina vatis?
Cur turbet somnos protinus ipse meos?
Tum sic effatur, dictisque silentia rumpit:
"Advenio vestros, Naso poeta, Lares.
Fidus amo teneram Romano e çesare natam, 25
Ardenti formę captus amore suę;

* U tekstu su u odnosu na rukopisni predložak uređeni interpunkcija te pisanje velikog i malog slova prema suvremenim normama, a stihovi su obrojčeni. Zlatarićeva je grafija vjerno prenesena iz njegova autografnog izvornika, i u slučajevima kad se ona razlikuje od klasičnoga načina pisanja (primjerice *Ilyricus* mjesto *Illyricus*, *antiquum* mjesto *antiquum*, *confecere* mjesto *confecere*, *imperio* mjesto *imperio*, *audit* mjesto *audit* itd.).

- Grataque sincerum dum pectore sensit amorem
 Deserui patriam, rege jubente, domum.
 Sarmaticas, Geticasque mihi fas reddere voces,
 Dum vixi Scythicis exul ab urbe plagis. 30
 Sed mihi fatali vetuit mors invida lege
 Ilyricos dulci voce ciere modos.
 Servat homo proprios etiam post funera mores,
 Dum mens antiquum continet ingenium.
 Advolat interea circum mea spiritus ossa, 35
 Personet ut versu barbiton Ilyrico.
 Necquidquam hoc Phæbo, Musisque faventibus opto!
 Confecere meos ultima fata dies!
- [3] Si quondam patrios devinctus amore Penates
 Prosequor, at vestrum quam mage littus amo! 40
 Dixerat hinc olim sapiens 'Ubi spiritus, illic
 Est amor, et socio mens in amore viget.'
 Corpus in Ilyria nostrum dum conditur ora,
 Spiritus et vobis semper inheret amans,
 Ardeat ut vestrum sincero semper amore, 45
 Fasque Ragusinum mens mea nomen amet.
 Visere consimilem mihi te quam dulce sodalem!
 Ambo sumus vates, ambo in amore pares!
 Avdivere tuos quondam Capitolia versus,
 Cinxere et flavas lavreaserta comas, 50
 Romuleique tuo sonuerunt carmine colles,
 Dum tangis Latie filia sonora chelys.
 Per te Dalmaticis sonet hæc jam versibus ora,
 Sit tibi dulce meum fas renovare melos!
 Iamdudum experior que vis, quod robur in illo est, 55
 Quam grata Ilyrijs carmina Pierisin!
 Que non Tyrheno superabit flumine Tigris,
 Non Alphæus aqua nobilis Argolica.
- [4] Dexteritate tue pollent in carmine voces,
 Additur illustri jam decus eloquio, 60
 Quo tenerę poteris formam celebrare puellę,
 Dum molli gratum pectore vulnus alit.
 Si proprios philomela loquax cantasset amores,

Dulciloquo Ilyricos funderet ore sonos. Vis Martem celebrare tuis, et prælia Musis?	65
Protinus ad pugnas, ceu tuba, castra movent. Mille jocis veneres, et præstat mille lepores, Innumeros miscens, voce favente, sales.	
Quam sit parta tuę, nostra hac etate, Raguseę Gloria, facundo nobilis eloquio.	70
Aspice: in extremo Kokanovskius orbe Polonus, Jamdudum Phœbo carus et Aonidi Illustres dulci superavit carmine vates, Inflavit calamos primus et Ilyricos:	
Tum gelidi nimio torquentur amore Triones, Et rabiem Boreas comprimit indomitam.	75
Undique Dalmaticis, quas abluit Adria, terris, Et quas septeno fonte Timavus obit Ilyriũm studio vatum viret ordine lavrus Consita, Phœbea luxuriatque coma.	80
Enumeranda prius vasti sunt sydera cœli, Autumni fruges, quę tegit arva Ceres, Et radij solis, terras cum lumine spargit, Ceruleoque prius gurgite fluctus aque,	
Ordine quam claros possim numerare poetas, Ilyrico dudum carmine percelebres.	85
Hic ubi ferrata se condit in arce Gradivus, Hibernis Aemus squalluit et tenebris, Humidus et fletu, lacrimisque tepentibus Orphei Hebrus, deserta dum gemit Eurydice:	90
Illius Eoi fines, nec meta fugacis Cursus, præcipiti est concitus amnis aqua. Unde suum Dravus protendit flumine cursum, Dum statuit fines Adria fluctisonos.	
Inde per immensas Croatum se contulit oras, Prosequiturque viam Cetzica regna videns.	95
Olli Sauramatę, bellatoresque Poloni, Immenso felix Russus et imperio Se socios jungunt, Russũmque caterva nigrorum, Exercere manus docta sagitiferas,	100

Hoc albi, nigrique Getę sermone loquntur,
 Hoc Trogloditę per fera lustra viri,
 Et qui mellita Samoyada pascitur offa
 Illicis et duro frigida terra gelu.
 lyricus vobis, et ab uno cespite crescens 105
 Sermo, tot populis jungitur hospitibus!
 Europeę tandem felicia regna relinquens,
 Fœcundas Asię visus obire plagas,
 Tartara gens vestras assueta est reddere voces,
 Si quando Persas territat ore, minis. 110
 Caspium et Ilyricas avdit resonare loquelas,
 Qua circumclusis sternitur equoribus.
 Extendens properos per regna feracia gressus
 Gloria jam vestri personat eloquij!
 Adriaca, Nigra, gelida se se abluit unda, 115
 Quaque tumet rapido flumine Rhenus aqua,
 Odera, Danubius, Dravus, Moldava, Tibiscus,
 Tyra, Niger Tanays, Vistula, Volga, Savus
 Illius imperio obbediunt; memorandaque gavdent
 Fontibus enasci flumina ab Ilyricis! 120
 Et qua sol oritur, seque alto gurgite condit,
 Dissita jamque tuis vocibus ora sonat.
 Ut tua fama magis toto celebretur in orbe,
 Perpetuoque tuum crescat honore decus,
 Te nostras explere vices, precor, alme sodalis, 125
 Ilyrica resonet dum nemus omne lyra!
 Sic patrię dignos lingvę celebrabis honores,
 Grata canet laudes patria lingua tuas."
 Vix ea dicta dedit, nostro se protinus ori
 Sustulit, et læto convolat Elysio. 130
 Per nemora et sylvas, per amœna vireta volucres
 Ingeminant tenui gutture dulce melos.
 Dum somno excutior, divino percitus œstro
 Sum Phœbo, et Musis gratior Ilyricis.